

«Naised, need on kunstniku hukatus! Kuni ta ei suuda selgeks teha, kumba ta rohkem armastab, naist või kunsti, läheb käes kõik lörri. Ei saa kahte jumalat teenida! Aga näed, me mehed jookseme naistele järele ja jookseme otse õnnetusse... Sina tee varakult endale selgeks, keda sa rohkem armastad, teda või kunsti, et sa ühel õnnetul päeval ei hakka abi otsima sealt, mille kohta öeldakse — *in vino veritas*.»

«Lev Tolstoi ütles, et tema kangelane, keda ta üle kõige armastab, on tõde. Ka mina ei suudaks armastada kunsti, kus puudub tõde. Aga tõde kunstis on ju meie endi tõde, mida me usume, mida pooldame. Naisega on samuti. Me otsime ja hindame naist seda, mida me ise tõeliseks peame...»

75 kop.

EDUARD JÄRS SÕNAD ON AUR

EDUARD JÄRS

SÕNAD ON AUR

Romaan

EDUARD JÄRS

SÕNAD
ON
AUR

Romaan

TALLINN
«EESTI RAAMAT»
1989

Kujundanud PEETER URTSON

«Urb paisub leheks
ja puhkeb raag
ning värve kannavad oksad,
tiib vuhiseb õhus, taim tõuseb maast,
hääled helavad tuhandes nokas.
Elav elu nüüd ise on vägevaim laul,
mida iial on meistrid loonud, —
me sõnad ja sõnad on ainult aur,
kuhu tuum on päädpidi poodud.»

Juhan Sütiste
«Vastu päikesele»

Üks peatus kirikuehisel väljakul. Kui ma oma kahe liiberkohyriga välja sain, lõi kell üleval tornis üheksa kõhnalt kõlisevat lööki. Võib-olla tundusid kellalöögid koledatena sellepärast, et ilm oli vahepeal järsult külmemaks läinud. Mühkliku sillutise munakive kattis libe jalkoorik. Puude okstelt langes üksikuid sädelevaid harmakristalle. Soojast sõidukist väljunud reisijad lödi-
seid ning kiirustasid kandamitega.

Ma polnud varem kunagi sellesse linnakesse eia Eestimaal siidames sattunud. Mu endise teatri suvised ringreisimarsruudid viisid siit mööda, kuigi ka siin asus kitseline, teater. Räägiti midagi halvast külastatavusest, publiku nappusest. Mida pidi siis tegema kohalik teater? Läks temal paremini?

Väikest väljakut ümbritsesid paarikorruseliste majade lumised katused, kiriku taga mustendas lossimäe kõhn. Rõhkem ülal posti otsas kumav elektrilamp läbi röske udu nähtavale ei toonud. Ilmamuutus oli vaatepildi halli eestvärviga üle pintselanud.

Kultuurimaja, mille katuse all teater töötas, pidi asuma keskmest umbkaudu poole kilomeetri kaugusel läände suunduva maantee ääres. Sammasin eesminejate kannul, ühgin sammastega kaupluse juurest paremale pöörduvat laiemat tänavat — ja olingi õigel rajal.

Oksteisest kaunistest kaugel ripuvad punakad lambikened ei suutnud valgustada salakavala jäitekorruga kaetud kõnniteed, mille viltuvajunud sillutis pärines nähtavasti veel sellest ajast, mil tagasihoidliku väljanägemisega punmajade esiseid hooldasid vähenõudlikud pürjelid. Majad paistsid küll üksteisest mingil moel erinevat, ühtmoodi väsinud vanakesteks muutis neid aga aegade jookul mahakoosunud värv. Iga eluaseme välisukse ees kerkis ilmtingimata paariastmeline trepik, ülal plekist pitsidega varikatus, akende ees luugid. Seal, kus peremees

oli viitsinud ukse ette pisut tuhka riputada, sain ladusalt edasi, suurema osa teekonnast aga pidin tasakaalu säilitamiseks tegema hüppeid ning rasked kohvrid peksid mulle valusalt vastu sääri.

Igatahes ei võtnud see keset kodumaad paiknev provintsilinn mind just sõbralikult vastu. Jõudsin kultuurimajani — mu nahk lausa auras ning kukkumisel äralöödud põlv tulitas.

Mu tulevane töökoht vaatas mind läbi väikese pargi heledalt valgustatud paraadusega. Ning mina silmitsesin teda. Uhesilmaline nagu kükloop! Mina eksirännakutel viibiva Odüsseuse sarnane! Milline võis olla selle kükloobi karakter? Võtab ta mind rahumeelselt oma kaitsva hõlma alla, aitab ta mind pürgida heleda tähe poole, millest endises töökohas igal kokkutulekul nii innukalt lauldi? Uuris puudetagust ilmetut pruuni hoonet päris tükk aega. Tahtsin enne majja astumist maha jahtuda, rahuneda. Et ma ikka õiges kohas olin, seda tõendas hoone ühes otsas kõrguv tõmp lavatorn. Roheliste aknakardinate tagant kumas natuke valgust. Mis seal parajasti toimub? Kas tehakse veel proovi? Või on koristaja ametis? Teatri ruumes pidi vist keegi elunema. Võib-olla toimetab tema midagi?

Poolenisti klaasruudukestest välisuks polnud kinni, see seisis koguni praakil. Eeskotta sisenedes proovisin ust kohvrinurgaga kinni lükata, ent see avanes tõrksalt kääksudes. Sisemine uks siiski sulgus korralikult, see-eest vajus esimene põrandalaud mu jala all ootamatult vaksavõrra allapoole, nii et tuline ehmatushoog piki selgroogu üles lendas. Koridori paremast otsast klaasukse tagant paistva valguse poole astudes kõmpasin jalgadega ettevaatlikult põrandat, otsekui võiks all peituda mõni salajane keldrisse kukutav luuk. See maja nagu linngi vaikis, ainult hingas mulle vastu kõledasse pimedusse mähitud võõrastust. Arusaamatul kombel ma isegi pisut pelgasin mu ees asuva ukse valgustatud klaasruutu. Sel seisis ilusa plakatkirjaga silt, mis teatas, et tegemist on teatri bürooga.

Koputasin... aga nähtavasti liiga argset. Koputasin kõvemini ning mind hüüti sisse. Mõnus soojus koos värskest värvitud abjude raualakilõhnaga lõi mulle vastu. Seisin väikeses vahekojas. Vaheuks oli avatud. Nägin kõigepealt suurt musta kirjutusmasinat, hetk hiljem kahte uudistavat nägu. Teatri juhi Apsaloni lundsin kirjelduste

järgi kohe ära. Teine, kõhnuke tütarlaps, oli tõenäoliselt sekretär, sest tema istus kirjutuslaua taga. Kuulnud, kes ma olen, tõusis Apsalon püsti, pani sirge varrega inglise piibu tuhatooši servale, surus mul tugevasti kätt, juhatas kõrvaltappa ning palus oodata.

Pidasin ruumi omapäraselt sisustatud näitlejate puhkeruumiks. Lääkiva pruuni värviga kaetud põrandal paiknevad mööbliesemed kuulusid erinevatesse stiilidesse ning aegadesse — rokokoo, biidermeier, juugend. Midagi tänapäevast peale loosungi puñase kanga ning seinalehealuse pealkirjaga «Sütitav Sõna» silma ei hakanud.

Tõstsin kohvrid nurka, riputasin mantli vahekotta naggisse ning laskusin üheksateistkümnenda sajandi keskpaigast pärit laudkõvaks istutud diivanile. Büroos hakkas kirjutusmasin klõbisema, Apsaloni kõlav madal hää süüdistas kedagi Kunstide Valitsuse inspektorit erapoolikuses, salasepitsustes koos kollektiivi lõhkujatega, koguni amoraalsuses.

Jaa, intriigid, intriigid! Nagu kunagi onult kuulnud olin, tekkisid need teatrites vanasti peamiselt palga ning positsiooni pärast. Aga tänapäeval? Nüüd kerkisid esile minevik, ideoloogia, poliitika! Paistis niimoodi, et irvitav intriigikurat lõi siingi kirjutusmasina nuppudel oma kurikavalat vaenuõhutavat tantsu! Pole rahu ollivipuude all ega ka siin tillukeses teatris. Kuidas küll praeguses ärevas ja sogases voolus püsida?

Ma tahtsin teatrit teenida, näidelda, elada ennast laval välja. Ent tänaseni polnud ma veel aru saanud, mis on teatris olulisem — inimese sisemaailma vaatlus või aktuaalsed loosungid. Mis on teater? Keda ta teenib? Üldiselt võtta — kunst kuulub rahvale! Aga täpsemalt? Kas peamine on ülistada igavesi humanistlikke tõdesid või, nagu ütles too julgeoleku-uuriija, peab teater aktiivselt ellu sekuma, käsitlema teravaid välispoliitilisi ning klassivõitluse probleeme. Seega peaks nagu esiplaanile tõusma poliitiline teater. Selleks pole ma valmis, nagu pole valmis ka enamik minu ametivendi. Aga näitleja peab olema valmis igaks pealisülesandeks, mis talle lavastaja poolt ette antakse. Peab suutma igasse probleemi, igasse olukorda sisse elada, kas või ennast ära salates.

Loosung üleval lae all kuulutas: idee muutub materiaalseks jõuks, kui ta vallutab rahvahulga. Milleks oli Apsalon valinud just selle Lenini vana juhtlause? Lenini ideed ju muutusid materiaalseks jõuks. Kas oli mu uuel

teatril nüüd midagi uut ja innustavat rahvahulkade jaoks välja pakkuda? Vaevalt küll! Lihtsalt loosung oli saanud väliseks lojaalsuse kinnituseks nagu revolutsiooni alguspäevil punane pearätik või käeside. Kui palju riidet, pappi, vineeri kulus üle maa loosungiteks, mis millekski ei mobiliseerinud, mida keegi lugemagi ei vaevunud! Lasti elada kõigel ja kõiki peale imperialistide. «Elagu 1. mail!», «Elagu nõukogude noorus, kommunismiehitaja!», «Elagu meie juht ja õpetaja, suur Stalin!».

Seni kui ma neid keerulisi mõtteid heietasin, jõudis Apsalon dikteerimise lõpetada ning sekretäri ära saata. Jäime kahekesi väiksesse lausa säravalt puhtasse büroosse. Korda siin armastati. Sulepead paiknesid nagu sõdurid paraadrivistusel. Telefoniraamat nägi välja uhiuus. Ei ainsatki tindiplekki kusagil.

Niisugust kuju, nagu sinne peanäitejuht Apsalon, kohtab harva. Kasv tublisti üle keskmise, sihvakas, laiaõlgne. Ta kõharduvate lumivalgete juustega pea jättis mulje millestki võimukast ning targast, mida täiendasid pisut kongus tugev nina, energiline ettepoole ulatuv lõug, lopsakad elujanulised huuled, tumedad kulmud, suured vesihallid silmad, kõrge laup.

Pärast tavapäraseid küsimusi sõidu kohta ta alustas, lausa kibeles kõnelema. Otsast otsani probleeme, muret ning häda täis — otsekui ülelaetud akumulaator, mis vajab korkide vallapäästmist —, nii kibeles Apsalon oma südametuskas esimesele kuulamiseks valmis olevale inimesele ette puistama.

«Vaadake, seltsimees Suursoo, lugu on nii, et ega mina praegu õieti ei olegi selle teatri direktor. Võeti maha. Lavastajaks ikka veel jäeti. Ajutiselt on määratud direktori kohusetäitjaks näitejuht-lavastaja Linda Saal, minu abikaasa. Ah et miks? Finantsdistsipliini rikkumise pärast. See tähendab maakeeles äraseletatult, et pidasime musta kassat. Kombineerisime üleplaaniulistest tuludest veomasina,» rääkis Apsalon muiates.

Oleksin kangesti tahtnud kuulda, kuidas selliste salapärase puhastulude organiseerimine käib, aga seekord jättis Apsalon need knihvid oma teada. Reeglina teised väikesed teatrid kiratsesid, palgapäevade eel nuruti ministriumilt dotatsioonile lisa, see teater aga pani veel raha kõrvale ning ostis veomasinal Pagan teab kustkaudu? Nad ei mänginud ju menutükke, vaid üsna keskpäraseid nõukogude näidendeid. Populaarseid näitlejaidki polnud.

Hiljem seletasid kolleegid mulle asja ära. Pärast etendust on neil tants. Ning mitte niisama lihtne jalakeerutus, vaid lausa kontsert. Administraator Ehasalu oskas osavalt bajaani käsitseda, laulis populaarsetele lugudele kenasti kaasa. Teda saatis viisipidavatest meesnäitlejatest moodustatud kvartett. Teatri väikeses koosseisus töötas koguni lauluõpetaja-repetiitor. Tantsupileteid müüdi mingist ametiühingu tšekiraamatust. Töenäoliselt lasti käibele ka mahakantud ning põletamata jäetud teatripääsmed. Laste-etenduste puhul koolides kogusid õpetajad lastelt niisama ilma pileteid saamata kopikaid kokku. Suviti tahtsid tantsuhimulised noored teatri küllatulekul pisikesi saali-pugerikke lõhki ajada.

Kahtlane, kas selliste nõksudega täisväärtusliku veoki tarbeks raha kokku saadi, küllap kougiti kusagilt välja mõni mahakantud ning ülesputitatud logu. Latahes näis: Apsalon ei löö teatri huvides ka paragrahvide ees risti ette. Mehel pidi üsna kõva seljatagune olema, et sellised afäärid teda trellide taha polnud viinud.

«Autobaasist veokit üürides tuleb kiiresti pankrot,» jätkas Apsalon piipu pahvides. «Ministeerium andis meile küll kunagi ühe pisikese pläriseva bussilugu, aga sellest üksi on vähe. Et teatrit vee peal hoida, peame tuleval suvel töenäoliselt koguni kolme trupiga ringi sõitma, sest ministeerium kärpis jällegi meie dotatsiooni. Selle nad annavad suurtele teatritele lisaks, need töötavad praegu puha kahjuga. Ma oleksin nõus neile dotatsiooni terve-nisti tagasi andma — võtku, aga lasku mulle siis repertuaar ka vabaks. Senikaua kui mulle ette kirjutatakse, mida tohin lavastada, mida mitte, seni on mul õigus saada samasugust toetust nagu kõik teised teatrid.»

Tahtsin küsida, millised tükid praegu kõige minevamad võiksid olla. Sain aga isegi äru, et kindlasti tahaks Apsalon lavale tuua vanu armsaid jante, mida ta kunagi kolmekümnendatel aastatel minu vanas teatris lavastas.

«Teatreid olevat liiga palju,» kaebas Apsalon edasi, «ning just meie oleme ministeeriumil millegipärast pinuks silmas. Tõsi küll, selles linnas pole kunagi teatrit olnud ja poleks vaja ka nüüd. Siia koguti ainult kokku sõjatules hävinud teatrite näitlejad. Kuid tähtis pole ju üldse paik, kus meie baas asub, sest me anname ju etendusi üle terve maa, ja niisugustes kohtades, kuhu ükski teine teater kunagi ei lähe — nad lihtsalt ei saa sealt rahuldavat kassat. Meie aga võime oma väikese koosseisu

tõttu seda endale lubada. Meil pea igal mehel lisakohustused. Kui keskmiselt kaheksakümmend inimest saalis istub, oleme omadega mäel.»

Apsalon puhastas vahepeal piipu.

«Sõdin praegu Kunstide Valitsuse inspektori Kaarlagaga. Terve toimik on juba kirjavahetust täis. Näete, siin.» Apsalon nihutas laual paksu kausta. «Ristisin selle toimikuks null-null, sest see haiseb! See seelikus aferist saadeti siia nuhkima, et meile kuidagi jalga taha panna. Ta lõi kampa mõningate minu vastastega. Jaa, jaa, leidub igasuguseid karjeriste, kes heameelega istuksid minu asemele siia laua taha. Siis see Kaarla selle autoloo välja nuhkiski. Saatis revidendi kaela. Seejärel tegi ettekande ebaõigest edutamisest. Käis salaja jälgimas ringreisietendusi — need minna liga-loga! Vaadaku seda ka, millised on ringreisitingimused. Kõlmata saalid, vahel pole grimeerimisruumis tooligi, kuhu istuda. Seda nuhkijat informeeriti siin hästi ühe kalli kolleegi poolt. Too elurõõmus daam kolis võõrastemajast sinna lausa korterisse. Seal siis tõsteti klaase ja peeti sõjaplaane minu vastu. Paratamatult pidin mina oma vastulauses Kunstide Valitsuse tähelepanu ka sellele juhtima. Pealegi, nagu ma teada sain, on too Kaarla sellise päritoluga inimene, et üldse imesta, kuidas ta ideoloogiliselt vastutavale kohale pääses — valgekaartliku ohvitseri tütar! Näed siis, niisugused on need kõige agaramad! Enda olemasolu õigustamiseks on nad valmis teisi nahka panema, kellele vaid kallale pääsevad. Aga minuga ta tegi vea, nüüd murrab hambad!»

Ma ei suutnud enam rahulikult kuulata. Aina mõtlesin, mis juhtub siis, kui selline mees kuulda saab, et majja on ilmunud saksa sõjaväes teeninud tüüp! Viimaks otsustasin, et pean kohe oma elukäigu välja laduma. No muidugi mitte just nii nagu pihisale. Kõigi minu saatuse tõukejõududega pole Apsalonil esialgu asja.

Jutustasin oma lugu rutakalt, möödaminnes, teatava üleolekuga olukorrast, et näe, jah, juhtus niisugune vigur, mis seal ikka.

Apsaloni piip popsus ühtviisi rahulikult edasi. Ta isegi naeratas kohati isalikult, mõistvalt. Ometi tundsin, et peanäitejuht on vastusega kimpus, et näilise osavõtlikkuse taga mõte midagi vilkalt kaalus ja arvestas. Lõpuks ta vastas:

«Seda asja tuleb muidugi vaadata inimlikust küljest.

Oli ju mitmesuguseid keerulisi olukordi... Selleks on vastavad organid, kes neid asju sisuliselt klaarivad. Kui teil nendega vahekorrad selged, siis on korras. Mul on tarvis hääid näitlejaid, entusiaste, kes väikese teatri raskuste ees kõhkleva ei löö. Kui ma esmajoones inimeste minevikku arvestaksin, läheks teatritöö väga raskeks.»

Sellest pidanuks piisama, et mind maha rahustada. Ainult see toimik «00», hallide kaantega paberipatakas...

Kui julgeoleku-uurija minult esimesel ülekuulamisel küsis, kas ma nüüd olen otsustanud kõhklemata ning ausalt nõukogude korra heaks töötada, oleksin pidanud vastama — ma isegi ei mõista veel õieti, missugune see nõukogude kord on, kuidas ma siis saan selle heaks täie jõuga töötada!

Loengutel ja kiirkursustel oli küll selgeks tehtud stalinliku konstitutsiooni sügav demokraatia, oli ette loetud ja kiidetud Nõukogude kodanike suuri õigusi ja vabadusi. Loomulikult teadsin neid peast. Ent tegelikkus keeras alatasa ette mündi tagakülje ning kirjad sealpool olid üsna segased.

Seekord ma vaid noogutasin uurijale innukalt kaasa, sest ma teadsin — minusugusel on kasulik välja näidata, et olen ümberkasvanud, olen küps. Enne seda olin veel noor, ei mõistnud elu, nüüd aga olen läbi katsumuste selgetele veendumustele jõudnud.

Kas saab küpseks pidada inimest, kes kahtleb põhilistes asjades? Kas või valimised! On need ikka õiged inimesed, kelle kätte nõukogude võim usaldatakse? Neid, ei tea kelle poolt ette söödetud kandidaate, valitakse ju haruldases üksmeeles — üheksakümmend üheksa protsenti komadega! Kas see ikka on nii? Aga inimesed ei julge isegi kabiini astuda, et mõnda nime maha kriipsutada — pannakse tähele, tehakse vastavad järeldused. Peale selle võimaldab valimiste süsteem veel võltsimist. — Ma saan lehe ja sellest jääb ainult linnuke nimekirja taga, allkirja ma ju kusagile ei anna.

Kõigist neist oma kahtlustest oleksin pidanud uurijale rääkima. Aga ma kartsin, et mulle öeldakse — sa laimad nõukogude korda!

Elu kulgeks hoopis lihtsamalt, kui töötaksin näiteks elektrimontöörina — paned lambi korralikult seinale, valimiste ajal lased sedeli kuulekalt kasti ning oledki

ausalt nõukogude korra heaks töötanud ning elanud. Muid asju mõtlevad sinu eest teised. Kes need teised on? Ning kas nad ikka mõtlevad õigesti? Seda pole enam vaja uurida!

Kell büroo seinal tiksus juba ühe peal, kui Apsalon minema läks. Jäin üksinda teatrimajja. Käisin ruumid läbi: büroo, toosama puhketuba, mis pidi arvatavasti ka prooviruumi ülesandeid täitma, köök, puutöökoda. Paljudes seinakappides kostüümid, rekvisiidid, parukad. Kogu teater! Saal ja lava muidugi ka, need aga juba pooleteralistena kultuurimajaga.

Läksin tagasi proovituppa, astusin ahju kõrval rippuva seinalehe ette.

«Siinse teatri kunstiline tase on teistest mitu sammu ees. Veelgi silmatorkavam on uustulnukale siinne hoolitsus inimeste eest. Juba esimesest päevast, igal sammul, igas asjas sain tunda seltsimees Apsaloni ja seltsimees Apsalon-Saali lahket vastutulekut ja abi. Sectõttu kodunesin õige rütu selles sõbralikus ja töökas peres,» lugesin Allide Käärsoni artiklist.

Loraida Padise kiitis heaks boheemitsejate ning teatri lõhestajate grupi kõrvaldamise teatrist. «Noored näitlejad Hedvig Pungla ja Edgar Ojarand jätavad endised osatäitjad täiesti varjul» rõõmustas see mulle alles tundmata naisterahvas.

Veel leidsin laenatud juhtkirja ning väljavõtte kohaliku ajalehe kiitvast arvustusest.

Pugesin mööblitükkide vahelt läbi, lükkasin kõrvale kardinad ja seisin silm silma vastu käskkirjadega ülekülvatud tahvliga. Aina keelud-käsud, märkused, hoiatused: näitleja A hilines väljasõidule; B kandis pärast etenlust teatri kostüümi — tegi kingad ja püksid poriseks; D magas etteaste maha; dekoratsioonikoormast oli tugi-tool kaduma läinud...

Harutasin kohvrist linad ja teki, laotasin biidermeiereile. Päevinäinud sohva võttis mu vastu vaenulikult, mükas hoolimatult vastu puusakonti. Kustutasin laetule. Udu oli hajunud, hele kuuvalgus paistis läbi rohekate aknakardinate. Veekarvaline kuma valgus üle proovisaali lae, seinte, mööbli. Lamasin nagu suure akvaariumi põhjas. «Sütitava Sõna» krobelsed pronksikarva tähed sätendasid seinalt vastu. Kardinate vahelt sissetunginud kuukiired murdusid ripsmekarvades, moodustades pikki heledaid

triipe, otsekui prožektorite valgusejugasid. Põranda all ragistas rott.

Lamasin unetult möödunud kirevate aegade lõhnu täisimbunud asemel ning mõtlesin elu keerdkäikude, eriti sinna jultunult vahele tükkiva juhuse üle. Lohutasin end sellega, et mina pole ju ainuke, kellega saatus uperpalle teeb, ning mine tea, milleks see hea on. Võib-olla polegi õige siunata imelikku juhust, mis tõi mind vastutahtmist siia silmanähtavalt vegeteerivasse kolkasse miniatuursesse rändteatrisse.

Vaevalt kaks aastat antigi mul olla näitleja oma kauni kodulinna teatris. Kelle teeneks võisin ma pidada oma erakordset edu seal? Kas selle määras tõepoolest minu andekus või lihtsalt see, et sõda oli kõvemad näitlejad eest ära noppinud. Võin ma teha sellest mingi tõsisema järelduse, et kohalik ajaleht mind kiitis ning tüdrukud lanaval järele vahtisid? Kust leida ennustajat, kes oskaks öelda: see mees jõuab kord sama kõrgele kui Karm, Eskola, Laur. Või — see jääb lihtsalt paljude nimede hulka.

Koridorist kostis kobinat, võti kriipis tükk aega lukuauku, enne kui uks avanes. Nohisedes taarus keegi minust mööda köögipoolle. Muidugi, minu kaasüürnik vana Riks. Apsaloni informatsiooni järgi kojamehe, kütja, lavatöölise ning veel mitme ametimehe kombinatsioon...

Kella seitsme ajal äratas mind koristaja ämbrite kolin. Kargasin kähku püsti, et jalust ära saada. Tegime Riksiga end teineteisele tuttavaks. Ta oli kodutu, elule jalgu jäanud ja kõvasti alla käinud ebamäärastes aastates mees, mitmepäevases habemetüükas nagu nii viinast läbi imbutunud, et pigista vaid ning hakkab tilkuma. Kade mees Riks polnud. Igatahes aitas mul asjad ainukesse vabasse kohta — kööki laua alla — toppida. Otsis praehjust välja korbuse kohvipoti, asetask selle juba punetavale pliidi-rauale, ajas vee keema, raputas potti kohvipulbrit.

«Oleks köök ainult meie päralt,» rääkis ta pliidi kohal värisevaid sõrmi soojendades, «aga proovide ajal suruvad end siia ka näitlejad. Nii me siin kükitame, pead-jalad koos.»

«Küllap saan varsti korteri,» arvasin mina, «Apsalon lubas kõik rattad käima panna.»

Riks kõverdas suud.

«Mis rattad need on? Kes vähegi saab, laseb maalt linna jalga. Kõik panevad rattaid käima. Kust need kor-

terid välja võetakse? Seesamune koristaja tuli koos mehega kuskilt Venemaalt. Altkäemaksude eest said passi ning kolhoosist tulema. Seal olevat olnud leibagi vähevõitu. Teadagi, põllud käest lastud, noored kadunud. Tulid siia pisikesele kolme-neljasaja rublalisele palgale, et aga kolhoosist pääseda. Voodikoha sa hingehinna eest muidugi leiaksid, kuid teatrimajas saad vähemalt õõselgi omaette olla ja osa õppida. Muidugi, kui kavatsed siia pikemaks jääda...»

Selle kohta ei osanud ma midagi kindlat öelda, laususin ainult:

«Tähtis on, kuidas töö läheb, mida siin õppida võib. Saad aru, tahan ju edasi areneda, noh, heaks näitlejaks saada.»

Riks tunnistas mind tõsiselt, mühatas korra, võttis panni, kraapis seda tükk aega, siis küsis:

«Kas varas kohas ei olnud see võimalik?»

«Vaata, seep see ongi, et polnud võimalik!» vastasin lootusetult käsi laiutades.

«Imelik,» arutles Riks kartulikotiga askeldades, «inimene tuleb ära niisugusest ilusast linnast, nagu sina tulid. Siia pessa?! Noh, eks näe, palju sa juurde õpid, kui sa meil näitemängukonveieri peal tööle hakkad — ikka üks trupp teeb proove, teine reisib: talvel kuu aega, suvel põrutavad mõlemad koguni kaks kuud ühtejärke.»

«Nojah,» jäin Riksiga nõusse, «imelik võib see tunduda töepoolest. Mul oli seal ju kodu, korter. Edutati tasapisi, sain ilusaid osi, aga sellegipoolest... Vaata, kui ma teatrisse läksin, oli seal peanäitejuhiks tuntud estraadiartist Kallak, maailmas ringi reisinud ja näinud mees. Ma ei tea, palju ta varem lavastanud oli, igatahes meil töötas ta suure hoolega, püüdis Stanislavskit lahti mõtestada. Varsti suunati aga mees Tallinnasse filharmooniasse ning asemele tuli Maarits, kolmekümnendate aastate «Estonia» operetinäitleja. Sõjaeelsetel aastatel rändas ta mööda rahvamaju, andis näitekunstikursusi. Tol mehel polnud trupile midagi paremat välja pakkuda kui igivanu diitlantlikke võtteid. Närvilikkust tuli väljendada paberossi-hülssi nätsutamise, hirmu vastu veeklaasiserva hammaste klõbistamisega. Kõnes olid tal igasugused üminad ning «eeslisillad». Alltekstist polnud juttugi. Aga raha oskas endale kokku kraapida. Naise, ammu errulastud näitleja, pani kõrgema kategooria lavastajaks. Mängisid mõlemad: Nende poisipõnn hakkas osi saama lastenäidendites.

Koergi kasutati igal võimalusel ära — hea raha eest muidugi! No pagan võtaks, mõtlesin, ma ei tulnud teatrisse mitte kulunud operetivõtteid õppima! Selle paiskasin ükskord proovil vanale Maaritsale näkku ning kirjutasin lahkumisavalduse.»

«Eh, eh-heel!» naeris Riks. «Kaval mees oskab õhust ka raha teha. Ütle veel, et teatris on väikesed palgad! Oleksid võinud siiski ära kannatada! Küll leitakse peagi, et kodanlik igand, ideeliselt küündimatu ja nii edasi.»

Riksi mõtted töötasid küll õiges suunas, aga otsesõnu temaga nõusse jääda ma ei saanud. Sügavama põhjuse pidin maha salgama — ma kartsin, pelgasin oma kodulinna, selle inimesi.

1944. a. suvel käisin saksa välihallis mundris kodus mõnepäevasel puhkusel. Kolm vahepealset aastat polnud seda naabrite mälust kustutanud. Valvsad kaaskodanikud ei võinud teada, et ma mõne kuu pärast püssi koos kirju moondamiskuuve ning vasikanahkse seljakotiga metsa hoo-hunniku alla viskasin. Ei huvitanud võõraid, kuidas ma nõukogude tööpataljoni mundris kaks ja pool aastat palgehigis Tallinna sadamat taastades oma patte heaks tegin. Niipea kui teatrisse ilmusin, hakkas julgeolek minu vastu huvi tundma. Ning mitte ainult minu, vaid kogu suguvõsa vastu. Miks mu onu välja saadeti? Kust pidin mina seda teadma? Aimata muidugi võis. Rahamees ta polnud, lihtsalt väikese villavabriku meister. Võitles ihu ja hingega vabriku natsionaliseerimise vastu. Ega tollal niisuguse asja pärast palju õiendada tasunud. Nii kui onu läinud oli, liideti vabrik teise samasugusega, masinad monteeriti oskamatult lahti ning veeti teise vabriku õuele. Sinna need vedelema jäidki. Onu oli peale isa surma mu ainuke tugi, kes aitas mul edasi õppida. Pärast teda võisin loota ainult koolivendadele.

Ühte julgesin Riksile siiski usaldada.

«Tead, ega ma siia kohe tulla kavatsenudki. Mul oli kokkulepe teise teatriga. Pakkisin kohvrid, ostsin bussipileti ette ära, järsku õhtul telegramm — ärge sõitke, teater põlenud!»

«Tea seda lugul! No oli sel eidel ka süda sees, ise näitejuhi abikaasa, pistab teatrile tule otsa!» siunas Riks.

«Oli ametiühingu rahasid raisanud, pani kassadokumendid põlema, aga tuli levis hoopis lavale ning saali. Osa pabereid jäigi terveks,» selgitasin mina.

Paari tunni pärast hakkasid majas ukseid paukuma.

Esimesena tuiskas köögikardinate vahelt sisse õitsva välimusega vormikas tumedavereline naisterahvas. Mind nähes sirutas madam rõõmsa tervitushüüdega käed laiali, otsekui kohtaks üle pika aja eemalviibinud poega või vähemalt südamesõpra. Mina, veidikene segaduses, seisin postina paigal. Hetkeline tardumus mõlemalt poolt. Sama ootamatult sooritas madam poolpöörde, sekeldas midagi sukatripiga, sai sellega kähku hakkama ning ulatas mulle pärast seda oma pehme käe.

«Ah, seltsimees Suursoo, kui ma ei eksi.»

Naeratasin kohmetult, püüdes sellega vabandada, et nägin sukatripsi juhuslikku lahtiminekut.

«Lõpuks ometi kohale jõudnud,» jätkas tervitaja reipalt. «Võtsite ikka selle külmaga nii pika reisi ette. Kas rääkisite seltsimees Apsaloniga kõik küsimused selgeks? Kohe saate tuttavaks meie rahvaga. Kõik on toredad lihtsad inimesed.»

Suutsin mõned korrad rõõmsalt noogutada. See rahuldab lahket matrooni täielikult. Plikaliku kärmusega pöörduis ta musta tahvli poole, surus sinna veel ühe paberi ja vihises siis kardinate vahelt büroo poole.

Uus teadaanne kuulutas:

«Kes soovib tellida küteturvast, pöörduda sekretäri poole. L. Apsalon-Saal.»

Ma polnud eksinud. Mind tervitas teatri direktor ning Apsaloni abikaasa, kes, nagu paljudki enne abiellumist laval silma paistnud naisnäitlejad, kandis topelt perekonnanime. Teatriringkondades elas Linda Saali nimi kunagi ta nooruses mängitud «Libahundi» Tiina särast. Hetkeks sähvatanud ning kustunud täht. Rohkem ma temast ei teadnud.

Näitlejatest saabus esimesena Hedvig Pungla, too andekas noor, kellest rääkis Loreida Padise artikkel. Tegelikult paistsid tõelised noorusaastad sellest graatsilise kõnnakuga abielunaisest juba kaugele minevikku veerenud. Pungla oli väikest kasvu, ta suhteliselt suur kahara soenguga pea näis laenatud hoopis jõulisemalt olendilt. Hää seevastu kõlas erakordselt õrnalt, kaashäälikud lausa helisesid. Sellise tooniga loevad naisnäitlejad lüürilisi luuletusi. Ent vastu ootusi libises meie jutt hoopiski proosalistesse sfääridesse.

«Kas tulete melle otse?» küsis Pungla.

«Ei, peatusin paar päeva Tallinnas,» vastasin mina.

«Mis teil siial viimati sia liha maksis?» huvitus Pungla.

Tuli välja, et osutusin eluvõõraks inimeseks. Liha ostis alati ema. Hindadega polnud ma kursis. Vastasin laveerides.

«Küllap ikka samapalju kui teil siin.»

«Aga villane lõng?» jätkus pärimine.

Pingutasin ajusid ja arvasin, et nii kolmesaja rubla ümber.

«No muidugi, meeste käest pole mõtet siisuguseid asju pärida,» jäi Pungla rahule. «Palun võtke kompvekki, ma armastan piparmündi kompvekisi imeda, teeb hääle puh-laks.» Pungla sirutas minu poole paberkotikese.

Ligiduses seisatus kõhn kollaka jumega mees. Pungla esitles teda kui oma abikaasat.

«Kärg,» kähistas too külmavõetud häälega, ta suust tulvas sibula- ja õllelehka.

«Kuidas teil seal vanas kohas ka rahvast käis?» tegi Kärg juttu. «Näe, meie siin aina ratastel.»

«Hea tükki tõi ikka vähemalt viis täismaja,» kiitsin mina.

«Ohoh,» imestas Kärg. «Siin ei maksa üle kahe korra proovida!»

Vaatevälja ilmus silmatorkavalt sale ja hele olend.

«Seltsimees Padise,» tutvustas jälle Pungla.

Vaatasin seinaleheartikli autorit huviga. Minuga pea-aegu ühepikkune, veesiniste silmade, marmorvalge naha ja hõbedaste juustega. Lavalik, atraktiivne välimus, sümpaatne madal hää. Padisel näis olevat huumorimeelt.

«Kas olete poissmees? See küsimus on meie piigade hulgas juba paar nädalat kõneaineks,» naljatas ta.

Tunnistasin, et saatus pole mind senini veel õige naisega kokku juhtinud.

«See on tore, me vajame noort kangelat — esimest armastajat, aga mis armastaja abielumees enam on,» rõõmustas Padise.

Püüdsin vastu naljata, et olen armastajana nii elus kui ka laval saamatu. Elu pole mahti andnud kogemusi hankida. Sellepärast anti mulle ikka rohkem kõveraid karakterosi mängida.

Kohe oli platsis ka kohalik «noor kangelane» Edgar Ojarand. Väliselt tore poiss — pikka kasvu, kõrge laubaga. Aga pikaldase nurgelise olemisega. Ilmselt maalt pärit.

Nähes Aliide Käärsoni, mõistsin teatrijuhtide aadressil kiidusõnade tagapõhja. Nendega ühealine, võimalik et

amüüne kolleeg ja sõber. Iseteadva väarika olemisega. Teretas mind jahedalt ning kõik

Paks prillidega Tarm ei rääkinud sel päeval minuga ega teistega ühtki sõna. Elas omaette maailmas. Hästi raseeritud, lõhnastatud, vist puuderdatudki. Puhastas enne hoolikalt toolipõhja, kui istus. Kandis kõrgete kontstega kingi, muidugi sellepärast, et pikem näida.

Toomas Viirats — vanema põlvkonna lavategelane, juustepärg ümber lageda pealae nagu mõnel mungal; kinnine, väliselt koguni sünge.

Ilmar Tormila — keskealine käharpa; askeldav; peotaskud fotosid täis. Aparaat muudkui plöksus. Tegi minustki pildi.

Hilja Mõtus — kooliplikalik, äärmiselt vilgas, vallatlev. Täitis kohe proovisaali heledate hüüatustega.

Meremehe kõnnakuga, pikkade salkus juuste ja kõmiseva diakonibassiga Tõlli.

Kiitsakas lotendava kuuega noormees Savolainen.

Pikakasvuline, tõsine, tumedate patsidega Valli Riisberg.

Klassikalise profiili ja ilusa luigekaelaga, pronksivärvi juustega Liia Kürjo

Viimasena sisenes päris karikatuurne kuju. Madal laup, punnpõsed, ülespidi ninanõps, pisikesed pilusilmad, trullakas keha jämedatel jalgadel.

Pöördusin kõrval seisva Viiratsi poole:

«Kes see omapärane naine on?»

«Ah see,» venitas Viirats vastutahtmist, «Pauliine Hindriksohn, näitleja ikka, kes muu.»

Jätsin kolleegi tõrksuse tähele panemata ning pärisin edasi.

«Kuidas selline, noh, pisut veider kuju lavale sattus?» Endiselt ei kiirustanud Viirats vastama.

«Vana isetegevuslane. Oli kuulnud, et teater vajab näitlejaid, ning tuli end ühel päeval pakkuma. Apsalon leidis, et huvitav karakterkuju.»

«Aga teised? Kas need on ka sel kombel värvatud?»

«Apsalonil on siin oma õpperühm. Nooremad puha selle tpoang. Vahepealse näitlejatekriisi ajal võeti andekamad juba paari kuu pärast koosseisu.»

«Kuhu endised näitlejad siis kadusid?» hakkasin huvi tundma. «Alguses oli teil üsna kõva koosseis, nagu lehhes kirjutati.»

Viirats vaatas minust mööda aknast välja, ta parema käe põial hõõrus närviliselt vastu nimetissõrme.

Noh, teatireform... see tõi kaasa lahkarvamusi ja...» Jutt jäi pooleli, Viirats kiirustas puutöökotta.

Kirev näiteseltskond tegi kõva suminat, mitte vähem kui kooliklass enne tunde. Ma ei imestanud põrmugi, et imberringi käis jutt argipäevastest töödest ja muredest. Näitlejagi on inimene. Tal peab midagi ka patta panna olema. Alatasa kirjeldas keegi eredates värvides oma seiklusi jahu- või suhkrusabas. Küll aga üllatusin kõvasti, kui kuulsin, kuidas naised Kärjele peale käisid, et too nende kingad kiiremini valmis teeks!

Ta on siis väljaõppinud kingseppi! Oeldakse küll, et iga kingsepp jäägu oma liistude juurde. Kolleegide suhtumisest võis aga välja lugeda, et sellele sapihaige välja-nägemisega keskealisele mehele kuulub näitetrupis liidrikoht. Mis parata, häda ei anna häbeneda! Ainuke näitlejapalgaga juba perekonda ei toida. Küllap pean minagi oma seitsmesaja viiekümne rubla juures üleliigseid väljaminekuid piirama. Hea seegi, et üürimaksmine jääb esialgu ära. Tuleb ise süüa tegema hakata. Palju see sea-liha siin õieti maksab?

Aeg, kallis tööaeg aina lendas, juba kenakese pool tundi prooviaja sisse. Alles siis kõlas direktori energiline hüüatus.

«Hakkame pihta, seltsimehed! Apsalon tundis end veidi pahasti, töötas peaaegu hommikuni. Palus mind alustada uue näidendi lugemist. Ta püüab hiljem ise ka kohale tulla.»

Kostis kaastundlikke hääli.

«Kas ikka see Kunstide Viletsus?» hüüatas Padise.

«Seltsimees Apsalon võib kollektiivi toetusele kindel olla! Meie juba oma õpetajale liiga teha ei lasel!» töötas Pungla innukalt.

Mulle juba tuttav kleenuke sekretär kandis sisse virna eeskujulikult köidetud, nummerdatud, tembeldatud ja kenasti pealkirjastatud näidendiraamatuid. Direktor Saal, teda familiaarselt Lindaks hüüti, võttis pealmise, avas, sulges, avas uuesti, lehitses ebakindlalt.

«Nojah, see näidend,» kehtas ta ebamääraselt õigu, «Uued inimesed, on küllap viist autori esikteos. Sellist kirjanikku pole varem kuulda olnud. Siin on kuus tege-last — kolm meest ja kolm naist, üks dekoratsioon. See võimaldab meil tükkki mängida paralleelselt «Vitjakesega»

ning me saame martsis kaks truppi välja saata. Lugu ise on erialaline, käsitleb arstide elu. Selles vaieldakse ja targutatakse palju, kardan, et see maarahvale ei meeldi. Aga tugevamad tükid on puha suure tegelaste arvuga. Apsalon laseb endale Moskvast kõik kataloogid saata — ikka viisteist-kakskümmend tegelast, üle kümne mehe, mis me selistega peale hakkame. Nii et peame paratamatult mängima seda. Aga pole viga, Apsalon arvas, et teeb sellest ilusa asja. Võimalusi siiski on. Näiteks on usna värvikalt antud negatiivsed kaardid. Ma usun, et Kaarson, Tarm ja Padise, ka Tormila saavad siin näidata oma võimeid. Positiivsed tegelased — noor professor ja alga arst —, need, noh, nagu ikka, võitlevad väga enesekindlalt tõe ning õiguse eest. Hea, et on tegemist armastajapaariga, nii et neil on, mida mängida. Ainult naga ja väheseks, vaid mõni päev rohkem kui kolm nädalat. See pärast kohe hoolega tööle! Loreida, ole hea, hakka sel lugemisega pinta»

Loreida alustaski lugemist ilusa madalatoonilise selgema häälega. Püüdis isegi lauserõhkudega teksti mõtet edasi anda

Autor tahtis sõnaohtralt selgeks teha, et must on must ja valge on valge. Võib-olla näitlejad juba teadsid, mis edasi sünnib, igatahes ei pingutanud keegi jälgimaks Loreida kaunikõlalist ettekannet. Pungla kuulis rahuldult kindaid, Tormila saatis fotosid ringi. Koog kardina taga tõrkisid poisid naliivse olemisega maatüdrukut Niinmaad. Tarm lesis ükskõikselt diivaninurgas ja vahtis aknast õue. Ilmselt huvitas teda suur pumbakaev ja vett pumpavad naised ronkem. Linda Saal ise viilis laua taga kuusi, vahetevahel sekka haigutades, lõpuks läks büroosse, rääkis seal pikalt telefoniga. Tagasi tuli värske ajakirjaga, süvenes sellesse.

Lõpu eel ilmus kohale ka Apsalon ise, tervitas väsinult, istus valulise näoga tugitooli, võttis taskust plekist tubakakarbi ja piibu ning hakkas rääkima:

«Eile sain teate, et jälle on meie dotatsiooni vähendatud. Nad on seal ministeeriumis otsustanud meid vist päriselt hävitada. Aga ma ei anna alla. Sõidan isiklikult Moskvasse Kunstide Komiteesse ja paljastan kogu selle Kunstide Viletsuse komplotil. Enda pärast võiksin ju sellele vägikaikaveole käega lüüa, mind on ammu Tallinnasse tagasi kutsutud, aga mis saab siis teatrist? Kes on see inimene, kes hakkab sellistes tingimustes koormat edasi

andama? Ma juba arvestasin välja, kui palju etendusi tuleb rohkem anda. Selleks peame looma kolmanda trupi...»

Kui Apsalon viimaks kella vaatas, näitasid osutid juba kolmveerand tundi prooviajast üle. Et lõunavahe õige nukkuse välja annaks, lükati õhtuse proovi algus tunni võrra edasi.

Arvatavasti mõtles Apsalon kõige paremat, määrales mind näidendis uute inimeste esindajaks, koguni peaossa. Aga kust pidin ma võtma jõu, et lüüa puruks vastasleeri vana, igandite kammitsas istuvat professorit, tema tsaarigegse tõusikuproua mentaliteediga naist, ohvitserist uljast naga ja karjeristlikku ülikooliaspiranti Jelenat vilunud näitlejate kehasuses. Kuigivõrd võis oodata abi Punglalt, kelle südamesoojus pidi mulle ainsaks loots saama

Sel õhtul Apsalon enam toimikut «00» ette ei võtnud ning meie Riksigna saime asuda õhtuoodet valmistama. Kaaslane lõikus jälle kartulilõikusid pannile, muud toekamat tal vaesel mehel varuks polnud, mina panin kapsasupi tulele. Lõunavaheajal jõudsin küll lähedal jaama-puhvelis ära käia ning paar külma kotletti kruusi õllega alla kugistada. Muud seal parajasti polnud, kui riitlitäis veinipudeleid maha arvata. Ostsin siis lähemast toidupoeist hapukapsaid ning sain ka sealiha hinna teada.

Pliit kuumas, kartulid särisesid, kapsapott podises. Riks tikkus juttu ajama.

Ma mäletan veel, kuidas seda maja ehitati. Karskuseleis korjas rahvalt annetusi, korraldas loteriisid, lillepidusid. Mitu aastat koguti, aga aastaga ehitati üles. Küll tundusid saal ja lava alguses suured. Enne seda tegime pidusid linna serval küüris, sooja ajal muidugi, talvel koolimajas. Mäletan, et üks esimesi tükke, kus mina kaasa mängisin, oli Kitzbergi «Neetud talu». Näiteseinad veel praegugi alles, seisavad horisondiriide taga. Imelik, et neid ära köetud pole.

Mängis meil kaasa ka üks väga ilus juudi tüdruk Rita. Ise pidas ennast küll poolakaks. Tema oli üks peretütarest, mina kadunud poeg. Koos näitemängu tegemine viis niikaugele, et võtsin Rita naiseks.

Sõja algul töötasin raudteel, mind ei mobiliseeritud. Kui sakslased lähenema hakkasid, oli Rita pärast rasket sünnitust haiglas, me ei saanud ära sõita. Tead isegi, mis sakslased juutidega tegid. Tütrekese peitsin küll maale

sugulaste juurde ära. Kellel seal mahti oli last hellitada. Talvel tuli töö kallale, arsti kutsuda ei juletud... Sellest ajast hakkasingi jooma. Ega mind kaua kusagil tööl peetud. Siia kultuurimaja ning teatri juurde olen pidama jäänud...»

Vastutasuks jutustasin ka oma elukäigust.

«Mina sündisin Venemaal. Isa oli sinna kunagi Soome kaudu rännanud. Sai Helsingi lähedal põllutöökoolis paar aastat koolitust. Tahtis vist nagu Tootski kuhugi mõisavalitsejaks saada. Aga mingil moel õnnestus tal Jamburgi lähistel väike jahu- ning villaveski rentida. Seal edenes elu päris hästi, revolutsioonipäevil igatahes nälga ei nähtud. Noh, aga siis tulid need kodusõja-aastad. Algasid pealekaebamised — proletaarlane isa ju ikkagi polnud. Kahekümne esimesel aastal tuli kodumaale tagasi reisida, mina siputasin siis alla mähkmetes.

Siin püüdis isa väikeste vabrikute rentimise või ka mitmekesi kokku uute asutamisega tulu saada. Vastupidi, kaotas aga kõik — küll partnerite pettuse, küll lihtsalt raskete kriisiaegade tõttu. Jäi üle otsida tööd lihtsa kangakudujana villavabrikutes, kuhu meistrid kutsuti peaaeslikult Saksamaalt. Inglismaa ilus peenike riie aga sõi konatukud riided ära. Ohtevalu kolisime oma varanatuksesega linnast linna, ühest Eestimaa otsast teise. Seetõttu olen kuues koolimajas pinke nühkinud. Tihtipeale tuli leivagi eest kaupmehele võlgu jääda. Väiksed vürtspoodnikud andsid kaupa hädapärast mõneks ajaks ka raamatu peale. Noh, tead isegi, kirjutasid vihikusse üles.

Praegu paistab mu elu isa vaimus minevat. Tema ajas küll leivakannikat taga, mina aga mingit kahtlast kunsti-tõde.»

«Kas sul mingi päris elukutse ka on?» tundis Riiksu huvi. Küllap pidas temagi Melpomene teenimist kahtlaseks ja segaseks värgiks.

«Kõigile keerulistele aegadele vaatamata õnnestus mul lõpetada elektritehnikum. Kui neljakümnenda aasta mop mu ära oleks viinud, siis küll ei teaks... Oletame, et hing jäänuks sisse, luud-lukmed terveks. See misama unistus — kahekümne viiest koolivennast elab praegu vaid neli. Ütleme siiski — õnn on pime, ta võinuks käe ka minu kaitseks välja sirutada. Mida hakata peale, kui õpitu on ununenud, vana ema toita, kaks õde peale selle? Toetust mitte kusagilt, korralikke riideidki pole selga panna, sest sõja ajal osa varastati, ülejäänud põles. Mopist

ma siski maha. Sõja algul olin koolivenna pool Viljandi-maal. Katset ma ei saanud, kõik läks kole ruttu. Paari nädala pärast olid sakslased sees. Sügisel läksin kooli laeasi.»

Siin ma jälle valetasin. Polnud mul koolivaheajal mahti maal suvitada, oli tarvis kohustuslik praktikaaeg täis teha, ülalpidamist teenida. Töötasin tol korral Tallinnas raudteevalitsuses joonestajana. Kutse leidsin postkastist. Alles siis ruttasin linnast välja Viljandi poole. Miks ma ei läinud nõukogude võimu eest võitlema? Põhimõtteliselt olin algul uue korra poolt. Mõnigi asi hakkas vastu küll, tundus võõras ning harjumatu. Mahatma Gandhi tulise austajana toetasin tema mõttekäiku: «Ei ole sünnis, et iga üksik riigi alam oma arvamuse igal juhul maksma paneb. Ka ametivõimud võivad teinekord eksida, aga niikaua kui alamal on kohustused riigi vastu, peab ta üldiselt alistuma riigi tegevusele ja riiki toetama.»

Isa hoidis küll eluaeg kuhugi keskele, hääletas rahvaerakonna poolt. Mina liikusin juba algkoolist peale vaesematest kihtidest pärit tööinimeste hulgas, tehnikumi ajal käisin vabrikutes praktikal. Nõukogude korra tulekuga läks töötasugi paremaks.

Kuid mul olid juba olemas oma elufilosoofia ning põhimõtted. Sõttaminek, see on ju oma elu andmine. Inimese elu pidasin hindamatuks väärtuseks, ükskõik kui niru see ka poleks, millele midagi vastu seada pole. Nõukogude vägede rängad kaotused kohutasid mind. Ma tahtsin elada ning kellelgi polnud õigust nõuda, et ma pean oma ainukordse eksisteerimise nii noorelt lõpetama. Ent ma kandisin ju taskus Nõukogude passi!

Siis sain ootamatult teate, et onu on koos perega ära viidud, pagan teab kuhu. Ei säästetud ka tema haiglast naist, nooruses rasket tööd teinud inimest, kellel kunagi poliitikaga mingit pistmist polnud. Ning sealjuures ei mingit süüdistust, mitte mingisugust kohtumõistmist, ainult kähku asjad kokku ning minek! Onu pere polnud ainuke. See vapustas mind hingepõhjani. Niisugust korda ei saanud usaldada! Maast-madalast, koolis eriti, toonitati aina ausust. Pidasin seda inimese suurimaks vooruseks. Kuid nõukogude kord võttis tendentslikult kahtlustava uurimisega inimeste eluloo ja päritolu üle mult julguse aus olla. Kirjutasin ankeeti valeandmed, salgasin maha, et kuulusin kunagi noorkotkaste hulka (mis ränk patt see siis oli!). Kirjutasin vastikusega, aga ometi tegin seda,

sest ka teised toimisid nii. Ning takkapihta põgenesin Viljandimaale.

Sona sakslane tähendas mulle sajandeid orjaaega. Ka tulevikus ei oodanud ma neilt midagi head. Kui parunite võsud s.a tagasi jõuavad, siis... Kuid päris lõpuni ma seda ei mõelnud. Eialgu igatahes ei tahtnud ma võidelda ei ühe ega teise poole peal. Võib-olla jääb suki mingi kolmas võimalus? Vahest ehk inglased või koguni ameeriklased.

«Ja sakslased lasksid sul kooli ära lõpetada, ei nõudnud saavakke?» imestas Riis

«Noh näed, just nii see oligi. Viimases klassis, neljakümne kolmandal aastal, kutsuti küll komisjoni, anti aga kokkuvõtteid ning määrati Siemensi firma teenistusse. Pidin sinna ilnuma täpselt kaks nädalat pärast kooli lõpetamist. Ehitasin Jõhvis ja Narvas elektriühine. Tõesti juhtisid Saksamaalt tulnud sullerid ja ülbed pisikesed, petsid toidaga, mängisid kupjaid. Paratamatult tekkisid kokkupõrked. Varsti iselusingi Gatsina karistatavate trellide taga, hiljem toodi Narvale ligemale. Neljakümne neljanda aasta jaanuaris, kui Leningradi blokaad läbi murdi, jaanuaril veel kolm korda metsa langetada. Karlisin, et meid likvideeritakse, ometi lasti mind ja väiksemad süüdlased vabaks!

Pärast ei saanud uurijale nõukogude tööpataljonis kuidagi selgeks teha, miks. Keda ma maha müüsin, mis teeneid ma sakslastele osutasin? Mis mul teha oligi. Nuhk ma igatahes polnud. Arvan, et asi seisis üldmobilisatsioonis, mis kohe välja kuulutati. Polnud need sakslased sugugi sada protsenti mõrvarid. Armsad suguvennad mängisid mõnikord palju suuremat sigat. Mina, töö juures massu tõstnud mees, läksin sunnilöölaagrist otse peainseneri juurde. Vaata imet, ta polnudki minu peale eriti vihane, koguni tundis mulle kaasa, kui kuulda sai, mida ma laagrites kõik läbi pidin elama. Temal polevat olnud aimugi, mis niisugustes laagrites õieti sünnib. Paar nädalat aresti oleks mulle paras olnud, arvas ta. Ja näe, otsekui tahtnuks ta oma rahvuskaslaste nurjatuse heaks teha, kirjutas ta mulle välja asendamatusse tööndi — kõrgepingeliinide spetsialist ja nii edasi. Olin selle paberi peale kindel, uskusin alikirja ning Siemensi pitseri kõikvõimsust. Metsamineku kui asjatu riski heitsin kõrvale.»

«Ja pääsesidki nii sõjaväest ära?» uudishimutses Riis.

«Võta näpust,» muigas minna kibedalt, «võib-olla siis

küll, kui mulle antud tembeldatud ümbrik oleks sattunud mõne sakslasest ohvitseri kätte. Aga Sakala tänava mopipunktlis mängis laia lehte keegi eesti kapten — niisugune pugeja, kelle kohta öeldakse et püham kui paavst isel. Ma mõista, mida niisugused taubid motlesid? Kas nad vihkasid eesti rahvast? Kes teab, mis verd nende soontes voolata võis? Vaevalt nad lootsid, et kui kõik eesti koolipoisid püssi alla aetakse, siis lüüakse Punaarmee tagasi! Igatahes irvitas mees mulle naku: «Kui te nii tähtis mees olete, küll teid siis välja nõutakse. Dokumendid ära, kaks tundi aega hüvastijätuks ning Lutheri vabrikussel!»

Kõhu paksu rasvast hapukapsasuppi täis puukinud, kobisin jälle tuttavale biidermeierile. Kas mõjus kõva sõjalaoline eine või pani mälestuste heietamine vanad lood mõjus keerlema, igatahes nägin unes tõsielupilte fantastilise segaunne. Hommikul mäletasin segast üht episoodi: ronin üle purustatud Tori-Jõesuu sillavaremete. Teisele poole kaldale ilmub kiivris SS-lane ning tulistab mind lähedal automaadist, kuulid lõikuvad valusalt jalgadesse. Äkitselt kerkib SS-lase selja taha sõjakaaslane Osa ning virutab sakslasele labidaga kõlinal pähe. Koristaja tõstis ka sel hommikul suure plärinaga oma ämbreid!

Teatri näitemängukonveier käivitus kohe täie võimsusega. Enne proovi algust lakitasid «Uued inimesed» «Vihakesed» maarahvale kunstilist külakosti pakkuma ning teatrile ülalpidamist teenima. Nagu käskkirjast lugeda võisin, asus esimene sihtkoht kaugel Peipsi rannal. Raskest teeolud, viletsad masinad nõudsid varast teeleminekut. Kui ma maja ette sõitva veomasina mürina peale trepile astusin, leidsin sinise «Fordi» ümber askeldamas sellise hõikleva rahvahulga, otsekui oleks kõik ümbruskonna uudishimulikud tõtanud tähtsat ekspeditsiooni teele saatma. Nii see siiski polnud, pakkide laadimise järjekorras tunglesid vaid reisiseltsiliste lähemad sugulased. Neid polnud siia toonud igatsus oma lähedasi enne lahkumist veelkord südamlilikult emmata, vaid hoopiski praktilise vajadus — isegi tugev meesterahvas poleks üksi suutnud kohale tassida kuuajaliseks turneeks vajalikku varustust. Trepiastmetel ootasid järge kanderaame meenutavad magamisnarid, madratsid, tekipambud, kohvrid, kandekotid, mannargud, priimusekastid. See aukartustäratav

kraamihunnik tuli suruda ebaseaduslikku veomasinasse dekoratsioonide vahele.

Naitetrupi riietuses domineerisid vildid, poolkasukad, vatipaljud, kõrvikmütsid, labakindad. Väikeses rohelises bussis puudus küte, seda pidi asendama artistide hingeõhk. Nähtavasti polnud selline pisiasi kellelegi mingiks mureks, valitses rõõmus elevus, otsekui ootaksid ees puhk pillimuusika ja lillekorvid. Pakid kadusid koormasse naeru, nalja, kilgete ja hõigete saatel. Kõige rohkem looritas pisike Hilja Mõtus, alias Vitjake, lavastuse peaosaline, kes lahkulainud vanemad jälle ära lepitab. Pakatavat energiat varbaotsast silmini täis laetud, ei osanud tüdruk seda nähtavasti kuhugi maha laadida, tiris oma ja teiste pakke, lippas majja, sealt tagasi, sadistas ühe ning teisega. Mulle tundus, et just siis, kui ma tema poole vaatasin, muutus Hiljake äkitselt õige naeruhimuliseks.

Tormila aina pildistas kõiki.

Lõpuks veeres turtsuv veomasinaloks, sabas kostüüme ning laulu üürgavaid näitlejaid täis lopilud autobuss, maantee suunas.

Meie, kojujääjad, alustasime prooviga. Apsalon selgitas tegelaste vastastikuseid suhteid, seadis autori remarkide järele liikumise, muu tuli endal luua.

Nägin, et mu kolleegid olid oma loominguratsud juba varakult saduldanud. Neil polnud nüüd muud vaeva kui hobusele selga hüpata ning sobiva tüübi suunas kihutama hakata. Kõik alustasid enesekindlalt ja kõhklusteta. Mina nii ei saanud, mu eelmises teatris ligineti osale väga ettevaatlikult. Algul isegi imestas, kui kidakeelselt ja kobamisi partnerid teineteisele teksti andsid. Võõras võis arvata, et proovisaalis ei viibigi üldse näitlejad, vaid esmakordselt platsi asunud abijõud.

Näidendi sisu võis lühidalt kokku võtta järgmiselt. Noor professor (see tähendab mina) on autori tahtel avastanud mingi ülivõimsa antibiootikumi, tahab seda võimalikult kiiresti raskete haigete päästmiseks käiku lasta. Vana, ettevaatlik kliinikujuhataja aga kardab vastutust (ravimil pole ju veel ametlikult kinnitatud), mureseb enda reputatsiooni pärast ja viivitab. Olukord muutub äärmiselt keerukaks — see antibiootikum võib päästa lootusetult haige, kel pole enam jäänud kaua elada.

Ma ei teadnud isegi, kas mul on üldse õigus oma kangelase poolele asuda. Tegemist oli mulle täiesti võõra elualaga — arsti eetikaga, ravimite katsetamisega ja nii

Kõike seda oleks tulnud varem järele uurida, enne kui oma asja eest tões ja vaimus välja astuda.

Aga näidendiväliste peensustega selles majas ei arvestatud. Näis, et siin pühendati peatähelepanu suurtele tunde-
tele.

Aga ütleme, tühja kah sest antibiootikumist! Näidendis polegi ju nii tähtis loo teaduslik, vaid just emotsionaalne külge. Ning meie loos oli uus inimene võõra haige elu päästmiseks valmis riskima oma tulevikuga, tema vastane aga mitte. Kuid miks raiskas mu sõnaohter kangelane nii palju energiat vastase moraalseks hävitamiseks. Kõlavate fraasidega täidetud tulised monoloogid pidid paljastama ning purustama vana professori lausa ühiskonnavaenuliku ideoloogia. Olin täpipealt, nagu Apsalon selle Kaarla vastu. Kas ei tekkinud viimati ohtu, et hakkab kolania midagi hoopis vastupidist — just nii lüüakse nõukogulikkusega täidetud hüüdlausetega jalust maha suure praktikaga arst, kes ei julge tulistjalu tormata riski, kus elu ja saatused mängus...

Tulnuks leida sümpaatsem vorm, et mitte arstist prokuroriks muutuda. Aga sellel teel seisis mul peale autori veel teisigi takistusi ees.

Puhkepäeval tegin tutvumisreisi linnaümbrusse. Ilm oli lahnud sulale. Otsisin mööda alaaäri kõrgemaid kohti. Üksna karjamaa serval, värskelt valatud majavundamendi vahel, tellisehunnikute, lauajuppide, traaditükkide vahel tuli mulle vastu keegi mees. Oleksin temast möödunud välja tegemata, nagu igast teisestki juhuslikust vastutõl-
pist, kuid võõras vahtis nähtavasti mind, ei märganud jalge ette vaadata, takerdus traadipuntrasse ning pidi mulle peaaegu selga kukkuma. See väike äpardus kiskus minugi pilgu üles, nägin kohmetut vabandavat naeratust, pagana tuttavlikku naeratust. Võõras pööras näo kähku ära ja ruttas edasi. Tuttav naeratus jäi silme ette keerlema ning mõne sammu järel tundsin ära koolivend Laane. Olime teineteisest juba kümmekond või enamgi meetrit kaugenenud. Mõtlesin, et see vuntsidega sell polegi vahest Laane, võib-olla keegi temasarnane. Kui aga riski... Kuhu sõda mu kooliveljed kõik pillutas, palju neist kõnnib veel maakamaral? Neljakümne kaheksandal ajal pidime kõik kokku tulema, laskime sõrmustesse ja gi kuupäevad graveerida. Ainult kahte poissi olengi nähanud...

Vaatasin üle öla tagasi ja hõikasin: «Laanel»

Noormees pöördus nagu traadist tõmmatult ja tuli pooljoostes minu poole.

«Tere, Suursoo!» lausus ta kähinal, mulle virila naeratusega kätt sirutades.

«Näe, Laane, oledki sina!» rõõmustasin mina.

«Tsti!» sisistas koohvend hoiatavalt. «Mul on nüüd teine nimi. Aga, tule, lahme surnuaeda, ma seletan sulle kõik»

Läheduses paistiski maakividest müüriga paratamatu üldetukk. Vaatasin koolivennast mööda viltuvajunud istikeste poole, kõhe tunne ronis põue. Laane oli ju üks neist kahest, kes meie klassist juba enne lõputunnistuse saamist vabatahtlikult saksa mundri selga tõmbas. Kõik isegi koolimajas oma SD tunnustega vormis. Tõllal aimasin vaid uduselt, mida *Sicherheitsdienst* tähendas. Laane ei teadnud keegi meist vähimatki. Vaatasin, kuid kunagine klassikaaslane tubakast pruunistunud, margatavalt varisevate sõrmedega paberossihülssi nätsutas. Kunagine lapsemeelsele laubale oli tekkinud kaks tagedat pastkurdu. Silmad vilasid rahutult. Astusime vaikides mööda kraavipervi edasi. Ei osanud kohe midagi pärida, iga küsimus, mis keelele kerkis, ajas kohe teravad okkad välja. Küllap Laane aimas mu mõtteid, hakkas ise rääkima.

«Siia jäädes võisin paremal juhul pääseda kümne laagri-aastaga. Hingevaakuvaale Saksamaale minna polnud ka isu. Otsisin juhust, et end sellest komplotist lahti raputada. Sain auto, kihutasin Läänemaale kalurikülla sugulaste juurde. Sealt läks järjest paate põgenikega Rootsi. Mõistagi, heast südamest pardale ei võetud. Minul polnud peale püstoli ja saksa markade midagi. Neid paberilipakaid ei himustanud enam keegi. Tadi lubas mind toetada riidekraami ja mõne ehteasjaga. Sain niiviisi ühe mootorpaadi kapteniga kaubale. Aga just siis kukkus nii hirmsasti tormama, et kipakas alus ei pääsenud mitmel päeval merele. Venelased aga jõudsid rannikule välja ning oligi jukk. Mina kükitasin lakas, püstol peos. Nii möödus paar päeva. Väeosad läksid Virtsu poole, külas veeres elu omasoodu edasi. Julgesin isegi tuppa sööma tulla. Ohel õhtul käis ligiduses metsaveeres kõva prahmakas. Varsti tuli tadimees, hõikas mind. Lohistasime õuele purustatud jalgadega noormehe, noh, kuidagiväisi omastest maha jäänud. Olin teda korra rannas paatide juures näinud, paistis natuke imelik, pärast kolmas ringi

...u uimane ja palus süüa. Metsaservale oli miine poetanud. Jalad lootusetult räbalad, kere kilde täis, natuke veel hingas. Kui me surnu taskuid revideerisime, gi mulle see mõte. Poisil ärasõiduks igasugused dokumendid kaasa võetud — isegi sõjaväest vabastamise tunnistus. Korruga terve päritolu ja pool biograafiat peos. Üks käeliigutus ja olingi valge pileti omanik. Ei ühtki vae patukoormat kaelas. Minu paberid, justnagu minu omad, viisime vallamajja ning mind kanti elavate laste maha. Uued dokumendid olid niivõrd eeskujulikult valitud, et sain passi eriliste sekeldusteta. Ausveissi viskasin minema, et kellelgi ei tuleks pähe näpujälgi võrdlema katta. Pilti vorm number kaheksal ju polnud. Sain kõikasse väikese sackaatri mehaanikuks. Paratamatult vahetevahel ka ringi liikuda. Habet ei tahtnud istada, see äratas noore mehe juures veelgi rohkem lepanu... Ja, näed nüüd... Hea, et kohtasin just sina, aga mitte mõnda teist... Sina mind ometi üles ei jookse?»

Laane naeratas virilalt. Ja nii naeratades näis ta mulle õnnelise, osalt salakavalalt lipitsevana. Legendid, et ta ju kenasti küll... kui ta vaid ise kedagi ära ei saanud, et dokumente saada? Kunagine vaikne, tagasihoidlik Olo! Kuhu oli jäänud ta džentelmenlik hoiak, moege seotud lipsusõlm? Miks ta arvab, et mina teda üles ei leia? Kas sellepärast, et meil oli üldiselt rahumeelne klass? Me ei läinud poliitika pärast kunagi nuga peale, müüdsime üksteist mõista. Kui Allik neljakümnerdast aastal esimesena komnooreks astus, pidasid isegi kõige tulimad iseseisvuslased pool suud kinni. Väikest nõokamist ei olnud juhtus. Kui Olo ja Henn neljakümne kolmandal vabatahtlikult saksa mundri vastu võtsid, ei sõimatud ka neid, tunti ainult kaasa nagu nõrgaarulistele, kes isegi ei lea, mis teevad. Seejuures lootsime, et mingi õnneliku juhuse läbi õnnestub meil endil rindeleminekust pääseda.

Astusime üle pooleldi varisenud müüri, läksime mööda lummetallatud rada esimese pingi juurde. Sõnusin naljatamisega.

«Kust sa tead, mis minust on saanud? Kui panen järsku kisasama — appi, võtke kinnil!»

Olo vaatas ärevalt ringi.

«Noh, lase käia, võid ainult mõnda mutikest haua juures ehmatada. Kui sa aga ise...» lisas ta hoiatavalt, «...is tea, et mul on relv!»

Kui olime kolinud külma ning kopitust õhkuvale lavale, võttis Apsalon lõpuks minu ette.

«Teil on tekstis sõna «maa.» õpetas suurde reisikassasse mahkunud peanäijuht piibuga žestikuleerides. «Näidake siis seda maad! Samuti «kogu rahvas», näidake seda rahvast, haarake teda mõlema käega! Te jätate välja tõstmata ideoloogilised kohad! Räägite Leninist ja Stalinist — neid sõnu ei saa öelda niisama lihtsalt, neis peab peegelduma teie tuline armastus kallite nimede vastu. Need kaks nime tuleb eriti esile tõsta!»

Eeslaval portaali ääres seisis postamentidel Lenini ja Stalini valged kipsbustid. Lenin vasakul, Stalin paremal. Apsaloni soovil pidin suurtest juhtidest kõneldes pöörama partnerite poole selja ning suunama oma vaale ja žestide kipskujude poole, otsekui oleks valgetele peadile eluõhk sisse tulnud.

Seisin keset külmlikuks kulunud põrandaga lava, vaatasin Leninit, Stalinist, siis Apsaloni. Tundsin kurgus kõrvetavat maiku. Äärepealt pidin vastiku kõrvetise koos ägeda hüüatusega — kuulge, jätame kujud küll mängust väljal — Apsalonile näkku paiskama. Sain klombi siiski kuidagi alla neelatud. Nähtavasti pidurdas mind vanarahvatarkus: kui ägestud, loe enne kümneni, siis alles tegutsel! See mõttekas elujuhend hakkas rähni kombel mu ajusid toksima Vestervalli vangla naril. Neetud Siemensi kütud! Oli meil vaja kohe neid prauhti kraavi kummutada. Oleks pidanud midagi targemat välja mõtlema. Niipalju andis see arutu mäss siiski elutarkust juurde — sakslaste valitsemissüsteemi Eestimaal polnud aastasajad erilisi muudatusi toonud. Parun saatis üleannetu teomehe talli, meile anti kõva keretäis kohe vangla kantseleis kätte. Tööriistad olid küll tublisti kaasaegsemad — tollal pajuviits, nüüd kummikaabel.

Lugesin kümneni ja mulle meenus, et koolipoisina olin lugenud ajalehest, kuidas sinise linna uue rahvamaja avamiseks paigutati kanele poole näitelava Weitzenbergi kujud «Koit» ja «Ilm armu». Ilmutav oleks teada, kes need sealt ara tõstis ning suurte juhtide büstid asemele pani. Siis kippus mulle kange naeruhoo peale — viirastus, otsekui oleks Stalin vuntsi liigutanud. Muidugi, see oli vaid tühipaljas valgusesähvatus mõnelt läikivalt esemelt. Näitejuhi märkuste peale irvitada ei kõlba, kust tema võis teada, et ma Stalini vuntsi naeran! Toimisin siis teise vanarahvatarkuse jargi — pea pool suud kinnil Tegin

eda sõna sõnalt. Teine suupool aga ei tahtnud alla anda mulle pugistasin poolkuuldavalt habemesse: «Tere, kallid õhukesed!»

«Mida?» Apsalon kikitaski kõrvu.

Ma mõtlen, kas maksab partneriga kontakti katkesla ning tühipaljalt teksti illustreerima hakata,» tõsne minna.

Muidugi, tühjalt ei maksa! Peate seda tegema tulisealt, energilisemalt!»

Apsaloni hääles kõlas närvlik tüdimus. See mees polnud nähtavasti harjunud, et näitlejad temaga vaidlevad. Ma tahtsin kangekaelselt asju selgeks rääkida ning esin uusi argumente.

Nojaa... aga noor professor ei ole ju miitingull! Ta saalt püüab oma ülemust ümber veenda. Noh, umbes nagu mina praegu. Ma ei usu, et temasugune inimene, on endas kindel, elus mi käitaks...»

Vaadake, seltsimees Suursoo,» katkestas Apsalon mind leebelt ja isegi muigas. «Elus on palju teisiti kui laval. Lava tinglikkus näiteks nõuab meilt eredaid väljendusviise!» Ta püüdis säilitada isalik-õpetlikku tooni, et näivisi minu mõttekäiku alla, kuhugi lapsikule tasemele lüüa. Ma sain sellest väga hästi aru. Et mitte kollektiivi es lolliks jääda, raiusin vastu:

«Ometi ei nõua lava tinglikkus valet!»

Nüüd vist arvas Apsalon, et diskussioon hakkab kaima oma autoriteedi pihta, ning lõi üpris resolutselt:

«Lubage, et mina otsustan, mis on õige ja mis vale! Ma lavastan näidendit ja vastutan selle eest!»

Et mitte pilli lõhki ajada, pidin paratamatult natuke gasi tõmbuma. Võtsin leplikku tooni.

«Muidugi, kuid osa loob ikkagi näitleja ja tema kannab õigepealt vastutust selle eest. Mul on raske teha seda, mida ma ei usu!»

Nüüd tuli Apsalon laua tagant välja rambi äärde ning vahtis mind alt üles nagu imelooma.

«Mul pole võimalik oodata, kunas teie uskuma hakkate, mul on vaja tükki valja tuua! Kas tahate, et rahvas saalis haigutama hakkaks? Ma pean sellele loole elu sisse ajama!»

«Muidugi,» nõustusin mina, «kuid peale tulise pateetika on ka teine tee — leida täpne ülesanne, sellele vastav tegevus. Ausalt öelda arvan, et tervete vaatuste läbivuristamisest on vähe kasu, võiks katsetada olulisi stseene.»

Ma ei usu, et Apsalon mind ei mõistnud, ta oli ju ise vana näitleja, kellele enam AB-d lugeda poleks tasunud. Küllap pidas niisugust väljaastumist lavastajatöö kriitiks. Minu märkamist mööda kuulus see selles majas käibelt mahakantud mõistete hulka.

«Kuulge, te olete ju näitlejal!» hüüatas Apsalon irooniaga. «Autor on andnud teile ülesande ja tegevuse. Peate selle ise täitma, kui kutsete näitleja tahate olla! Kolme nädalaga pole mul aega teiega stuudiotööd teha!»

Mees läks laua taha tagasi, istus, hakkas vahepeal kustunud piibuga tegelema. Arvas vist, et oli liiga teravaks läinud ning saatis lepituseks veel mõned laused lavale.

«Vaata, mis ma teile ütlen, seltsimees Suursoo. Te olete tulnud teisest kollektiivist ja harjunud võib-olla teisiti töötama, ma saan sellest aru. Kes teil keelab leida huvitavat lahendust? Ent pidage silmas, kollektiivsest loomingu ei tule meil enne välja, kui te pole aru saanud: meie teatril on oma päle, nimetatagu seda paatoseks, säraks või ülevuseks. Aga praegu teie oma halli lihtsusega, oma hingetu ratsionaalse mõtlemisega suretate ka teised ära. Ma olen kolmkümmend viis aastat teatrit teinud, ju ma ka ikka midagi tean.»

Mul polnud küll palju aimu teatritegemise eri vormidest (teadsin, et peale läbielamisteatri on olemas ka veel etendusteater), aga niipalju ma siiski jagasin, et ei saa hakata lavastama mingisugust eredat vormi taotledes, kui näitlejatel pole oskust end lihtsalt ja loomulikult väljendada. Ei saa rajada mingit etendusteatri, kui ei osata mõtestada tekstitagast ega anda hinnangut suundumustele, kui näidendit mängitakse otsesõnu nagu sõnaraamatut.

Kus on siis teatritöö tõde? Mis on lüüdi kunstitööde? Kõikjal, kogu maailmas vajatakse tõde, aga ikka pageb ta ära ja peidab end vastakate arvamuste rägaslikku. Alles kunagi hiljem, siis, kui aeg on juba oma kinnitava pitseri peale löönud, saab selgeks, kellel oli õigus. Kas meie riik siis ei vaja praegu tõde? Vajab! Aga millist? On see tõde, et viie aasta pärast valitseb meil küllus? Liha jätkub koormate viisi, maakera on mitmekordselt riidekangastesse mähitud (nagu kujutavad pargiteede äärde püstitatud suured plakatid). See on selge bluff, kui mitte rumalus. Viljarõugud lähevad põllul kasvama, seisavad lume all, peksmata, lehmadele tuleb talvel kuuseokkaid sööta, Linnainimestel pole millegagi tuba küta. Et uskuda

paraselt maalitud plakateid, peab uskuma nõia-

andugi peab rahvale sisendama optimismi, ent mitte uskuma, et ka mina ei tohi laval seda tena! Miks ma ei teeks teeskleva häälega osutama Stalini lasti. Nii lihtsasti kontrollis paremini läbi! Seda teab Apsalon, et ma ei ole mitte ainult selle nimel ta pingutab. See teatri jutt on puhas peltus, võib-olla ka enesepettus! Endale kõverpeegli nina alla sättinud ning näeb ennast uusromantikuna!

Ma ei oleks pidanud Apsaloniga pärast proovi nelja päeva rääkima? Kui asja tema poolt küljest vaadata — ma ei oleks plaatlaku näidendi juures psühholoogiaga teinud midagi, sest seda tükis õieti polegi. Niisuguseid tükke ei tohiks mängida.

Kõik nühkis välja pooleldi väljaehitatud pööningu ajast kõvasti näritud «Tondilossi» katuseal. «Tondiloss» kutsuti linnapiiril seisvat nägubudikku. Kuigi katusealal ei olnud enam peolisekorrusel stile arhitektidega ehitatud kahe aknareala ning kõrge viilkatusega kõrgelt üles ehitatud alla, kõlas sõna «loss» üsna humoorikalt. Ainult, «lossil» ka midagi tontidega ühist on, seda ei teadnud keegi täpselt. Võib-olla peeti silmas seda, et vanapere tütar oli end kunagi pööningutala külge üles riputanud. Peremees jättiski pööningukambrid välja ehitada. Väikelinnas polnud tollal nii suurt korteripuudust, keegi oleks riskinud elama asuda võrgutatud enesepäja rahutu vaimu naabrusesse. Pööningu halb kuulsus ei edasi, katusealune seisis tänini tühi, kuigi mõned ikkoonidki eluruumideks kohandati.

Ehitusloa sain Elamute Valitsusest kergesti, see anti mulle koguni rõõmuga koos autokoormataile laudadega. Ma ei saaks lubati lahkelt krohvimate, kive, klaasi, naela ja teesõnaga kõike, mis toa ehitamiseks vajalik. Ainult tööd ja hädad pidin ise leidma. Otsustasin siis esialgu Riisiga teha meki peale hakata.

Pööninguakna külge kinnitasime plokiratta, sellele — ning laudade ülesvinnamine läks lahti.

Riis osutus kaine peaga visaks töömeheks. Mõne lõuna- ja õhtupimediku jooksul saime ehitusmaterjali üles toimetada ja kinnitada, tõin pudeli madeirat. Istusime üksteise üritust sisse õnnistama. Klaasi meil polnud, otsustasin siis niisama pudelisuust. Otsustasin, et on paras

aeg selle mõnevõrra kummalise teatri kohta midagi täpsemat välja uarida.

«Kuule, vennas Riks,» pöördusin kaaslase poole, «võid sa mulle seletada, mis mees see Apsalon õieti on. Raagib mulle, et tema tegevat siin ülevat teatrit! Kui ma aga näitlejatelt tema kohta midagi pärin, on kõigil suu vett täis. Mulle vahitakse otsa nagu mõnele spioonile. Siin majas, paistab, ei usaldata üksteist.»

Riks kulistas veel punnsuutaie, võttis piparmündikommi peale ja muigas.

«Noh, muidugi, mina pole näitleja, mul pole karta, et osa ei anta või lahti lastakse, mina võin rääkida küll. Ma täpselt ei tea, kellele tuli pähe mõte teater just siia pörsakasvatajate linna tuua. Apsalon kiitleb, et see oli tema mõte — asukoht keset Eestimaad, rahvamaju, kus mängida, ümberringi kui palju. Kes näiteseltskonna komplekteeris, seda ma ka ei tea. Igatahes varsti paistis, et trupi koosseis mehele meelegärgi ei ole. Andekamad ja oma peaga mõtlevad näitlejad rääkisid talle vastu, üks igavene hõõrumine käis kogu aeg. Üks lavastaja enne Lindat ja kaks näitlejat läksid omal soovil minema. Siis neljakümne kaheksandal kuulutati välja teatrireform ja Apsalon lõpetas lahkaryamised mõne suletõmbega. Raius nagu Aleksander Suur mõõgaga Gordioni sõlme läbi.»

«Noo,» imestasin mina, «kuidasmoodi siis?»

«See oli paganama peenikeselt välja mõeldud. Reformi kumu käis juba tükk aega. Arvata võis, et koondamine tuleb. Riik ei tahtnud enam teatritele nii palju juurde maksta. Kui käskkiri mõõdunud aastal päralt jõudis, läksidki kartused täide.

Apsalon, kavalpea, laiutas käsi: mina ei oska ega taha kedagi vallandada, otsustage isel! Võttis kätte ja kirjutas käskkirja, millega luges kogu personali vallandatuks. Enne oli muidugi soosikutega kokku leppinud, nood andsid jalamaid avaldused tööle tagasi võtta. Kes seda nii kärmesti ei taibanud, jäi ukse taha. Nii saidki korrapealt sikud lammastest eraldatud. Mis parastine õiendamine enam aitas.»

«Aga seadus?» kahtlesin mina. «Kas see niisugust vigurit lubab?»

«Heldeke!» irvitas Riks. «Määruses muidugi niisugust asja ette polnud nähtud, aga keeldu polnud ka, nagu «Mikumärdi» sulane Juhan ütleb. Ning «Mikumärdit» tundis Apsalon hästi; ta ju mängis ise seal Jooramit.»

Pööning naksus tuule käes, otsekui hulguks pimeduses ümberpoolsest mõni õnnetu hing. Katusel kolises lahtine pleki-

Kuuketas joonistas pööningupõrandale aknaruutude

ks kallutas pudelipõhja ülespoole ning jätkas.

«Need need mustad lambad kannavad jälle kultuuriminsteeriumis ette, et Apsalon töötas okupatsiooni ajal Landessender Revali juures ja lavastas kuuldemänge. Räägitakse, et keegi saatnud julgeolekusse ajalehest iljalõigatud pildi, kus Apsalon mingi delegatsiooni hulgas sakslaste kangelaskalmule pärga paneb. Võib-olla kas see ongi mehel pea nii pulki täis?»

Kuidas siis niisugune tegelane ikkagi teatrijuhiks saas?» imestasin mina uuesti.

«Kas see raadiotöö oli muidugi teada. Mina küll ei ole kuulnud, mis ta seal tegi, aga võib arvata, et kuuldemängi poliitikat ei puudutanud. Kust neid häid lavastajaid väga võtta on, iseäranis siia kolkasse. Apsalon ju õikas pealinna näitleja. Kuulsin ükskord, kuidas ta tegite ees kiitles, kui menukalt läksid kolmekümne aastal tema lavastatud rahvatükid. Hea suu on tal küll. Need mehed jälle, keda ta siit minema kseeris, naersid, et Apsaloni meistertükid olid kolmanda klassilised labased jandid. Algul kui ta meile saadeti — imestasin, päris ladna rahvamees, tehnilise personaliga peal. Kaks aastat tagasi sai ta rongis tüüfusetahtlusest haigeks, põdes rängalt plekilist soetõbe, käis korraks teises ilmas ära. Arstid tõid ellu tagasi. Tuli haiglast välja, pea üleni valge. Nüüd näib vahel näimelik, kogu aeg hirmul, et kõik ihkavad tema kohta.»

«Arvad, et tõbi tegi mõistusele liiga?»

Riks raputas pead

«Ei, hull ta pole! Ainult et sant iseloom lööb nüüd rohkesti välja. Aina kordab: minu teater, mina teen teid tunnuks, mis teist ilma minuta saab! Temaga väga otse asja rjada ei maksa, tuleb silme ees ikka takka kiita. Sina ka ra forma, kui midagi ei meeldi, küll ta su nõrgad kohad ules otsib. Olen seda juba omal nahal tunda saanud — tahtis mu kõõgist välja visata. Julgesin arvata, et dekoratsioonikavand on ramps. Dekoraator juhtus olema Apsaloni sugulane. Pidin selle kõõgi pärast lunima nagu mõni lita!»

«No, pole viga,» lohutasin mina. «Ehitame siia korteri missugusel!»

Vastuseks kõlas pimedas luust ja lihast läbilõikav kraunatus.

«Kuradi kassid!» sülitas Riiks.

Kolm nädalat sai täis. Mängisime vastuvõtukomisjonile kontrollitenduse maha. Koosistumine toimus sellessamas proovisaalis, kus asus mu igaõine kaaslane — biidermeier. Apsalon tõusis püsti, palus sõna võtta. Närveerisin kõvasti, kartsin pähesaamist. Uustulnukale pole see kuigi magus.

Rajooniraamatukogu juhataja Helene Kamarik alustas vurinal. Ta oli viiekümneandates aastates volüümikas daam, blondeeritud juuksed hoolega vesilaineid täis, erk-kollase pulloveri all pungitasid võimsad rinnad, sügava väljalõike kohal kuldketi otsas siras punane kivi. (Võib-olla pärandus, raamatukogus ju suurt ei teeni.) Ennää, sõrmeküünedki lakitud. Põsed punetamas elujõust, aga sõrmes ainult kiviga ilusõrmus. Nojah, sõda! Eks see jätnud naisi hulgaviisi vallalisteks, nüüd aga... Saatusest muserdatud inimese muljet igatahes Kamarik ei jätnud.

Ta lõõritas üpris rõõmsa näoga.

«Teater on teinud ära suure töö «Uute inimeste» lavaletoomisel. Ma arvan, et näidendi idee — eesrindlike inimeste võitlus iganditega — on õigesti välja toodud. Näitlejate meisterlikkus on tänu lavastaja tublile tööle märgatavalt kasvanud. Eriti sügava sisseelamisega esitas oma osa Hedvig Pungla, keda me oleme juba varemgi näinud mitmes meeldejaävas rollis. Mõõduka koomikaga mängis seltsimees Tarm vana professorit. Ere satiirilise kuju on Padise Jelena. Seltsimees Käärsoni poolt loodud professori naine oli väga lopsakas ja eluline. Seltsimees Suursoo noore professori osas lõi raudse tahtejõuga, oma kodumaale piiritult andunud teadlase usutava kuju. Mehine ja energiline oli Tormila poolt loodud Valeri, soovida jättis ainult näitleja diktsioon. Lavastus on kindlaks sammuks edasi loomingulises töös. Teater väärrib, et talle rohkem tähelepanu pöörataks!»

Närvipinget andis järele, lõlvusin, mul hakkas koguni lõbus: «raudse tahtejõuga, oma kodumaale piiritult andunud». Nae, mis välja mõtles! Need on ju kaibefraasid! Kriitik rääkis sellest, mis peaks olema, laval seda praegu küll välja ei paistvat.

Apsalon popsutas muheldes piipu ja koguni pilgutas mulle vandeseltslaslikult silma — näed nüüd, sõbrake,

«Mittet oli õigust! Ma ju tean, kuidas neile tuleb mängida. Iseena jagas tunnustust partei põllumajandusosakonna taja Parvei. Põllumajandusmees — teatrispets.alist! miks ka mittel! Ainult et Riiki informatsiooni järgi see kiilaspäine onkel Apsaloni hea semu.

Meie linn võib uhke olla, et tal on selline hea teater, kes jatab varju nii mõnegi suurema,» pöristas Parvei aglaselt ja väarikalt. «Seltsimees Apsalon on osanud mõistest, kes alles hiljaaegu harjutasid õpperühmas, kasvatada tõelised näitlejad. Tulemused oleksid kindlasti veelgi paremad, kui seltsimees Apsalon ei peaks oma energiat kulutama igasuguste kõrvaliste, kuid teatrile üldi väga oluliste küsimuste lahendamiseks. See on tingitud sellest, et Kunstide Valitsus pöörab liiga vähe tähelepanu perifeeriateatrile.»

Ta selles vaimus edasi.

Mis neile ometi sisse on läinud, mõtlesin mina seda lahvalamist kuulates. Aina kiidavad — autorit, lavastajat, muud. Mailse? Ei tahaks uskuda! Hirmutab neid salakaval mõiste — ideoloogia — ja kõik need tähtsad ja tõlgad sõnad, mis saali paisatakse? Muldugi, nii «tähtis ja vajalik» tükk peab ometi rahva ette minema!

Kuid sõnad on ainult aur, kuhu tuum on peadpidi pooldunud!

Kui aga... Viimati on olustikutruu realism oma aja tõesti ära elanud? Koos uute, nõndanimetatud sotsialistliku realismi teostega peab ilmuma uus kaasaegne stiil. Akki Apsalon püüdleb tõepoolest sinnapoole? Pagan võtaks, mine või lolliks! Kui nüüd plakateid ka suureks kunstiks peetakse, siis söön vana mütsi ära! Käigu nad praegu kõik ühte jalga, vaatame, kuhu see rivi lõpuks viib!

Leidus siiski veel üks inimene, kes kahtles — agitatsioon-propagandaosakonna juhataja. Kiitku teised kas või lohm taga, tema sõnast olenes tüki saatust.

Kurnatud väljanägemisega hallipäine naisterahvas istus tühise näoga, nagu oleks ta sinepit söönud või valutaks tal kõht. Kõige järgi otsustades — range lõikega must pesiium, valge pluus, rinnal ordenilint, tõsine eneseseisund hoiak — võis arvata, et tegemist on vana paratöölajaga, kes läbi teinud põrandaaluse kooli, tagala-remontuse raskused, saanud kindlasti kõrge poliithariduse, et on ka kunstiküsimustes kindlad vaated.

Ometi see elus karastunud naine kõhkles. Ei pruukinud

olla okultist või mõttelugeja, aga naise hallides silmade peegeldusid vastakad mõtted. Etendus polnud teda positiivses mõttes vist küll põrmugi erutanud. Kuid teiste kiidukõned surusid tema eriarvamused tagasi.

«Olen eelkõnelejatega üldiselt nõus. Lavastus on ideoloogiliselt põhiliselt õigesti lahendatud. Võib lubada esietendusele,» lausus ta kuivalt Apsalonile silma vaatamata.

Helesinises kleidis näitsik ajalehe juurest tegi hoolega märkmeid.

Esietendus! See näitlejate pidulik stardikäsklus omi siin teatris hoopis suuremat tähendust kui mu eelmises töökohas. Väikeses kodulinna asus suurlava, kuhil paases mõni kord klus. Trepid kragasid ebatahtlikult ägealt ja olid alati sissest.

Tundsin end selles saginas võõralt. Hoolimata saadud kiitusest naererinin. Laksin varakult lavale vana professori tappa, et omadate mõtteid koguda.

Kõrge lavakarp ja katta katmata seal õhkusid vastiku kopituselõhna. Ahjades visisid tajutut miske turvas.

Kõndisin vedades, lüües müngisse ajastusse kuuluvat kaa. kendea toasente vahel, vaatasin proovisaalis lavale kanda hindemeierit, kulatud rokokoolanakest ja teisi tuttavaid näobilisemeid. (Küll see professor kokku kuhjanud segapudru mööblit!) Lavapõrand krängis nagu kõik põrandad majas, pragude vahelt puhus jäme külmast. Pea kohal rippusid tolmunud kardinaid ja välgasid. Tõmbikute kõied jooksid alles kõrgele lavale pimedusse. Auklikuks rebitud horisondiriide taga seina ääres vedeles katkisi dekoratsioonitükke (küllap nende hulgas ka «Neetud talu» omi), toolijalgu, puupakke. Põlvunud kedagi, kes oleks need ahju visanud ning maja kord korralikult soojaks kütnud. Amblikud olid koli aasta jooksul sidunud lugematute võrkudega. Tolm kogune päevast-päeva nagu näitlejalik rutiingi. Mingi vana lae kõle mahajäetus hülis mu ümber.

Pikapeale hakkas kuulama küllastajate häält. Saaliuks avati, eesriided liikusid tuuletõmbuses. Aga siin ei kiirustatud, Apsalon pidas kinni akadeemilisest veerandtunnis.

Vaatepilud eesriides näitasid lõpuks umbes paarisada inimest. See oli siinse teatri kohta päris hea rahvahulk.

«Peaasi, ärge venitaget!» andis Apsalon veel viimase soovitusse ja eesriide vandati lõginal kahele poole. Seisid külgakardinate vahel ja mu mõtted käisid rahutult. Kolle

mine sundis mind soovima parimat kordaminekut ja stuvõitu. Enesearmastus kiskus aga sinnapoole, kokkumine kinnitaks minu tõekspidamisi.

Õnnes kippus edu Apsaloni poole, ilmselt oli taanud saalisistujate maitse kohase pudru keeta. Kõhvas aina otsis naerukohti. Kolleegid, alustades Tarmi ühele releproovitud näoviguritest, kasutasid oma tunde. Minul ei jäänud muud üle, kui peletada kõik kahtluskuda täielikus veendumuses oma avastusse ning anda tões ja vaimus selle eest. Kahjuks jätsid minu lubatud monoloogid publiku külmaks. Ma lausa tundsin, kuidas sõnad plaksusid vastu seina, inimeste südameist mööda. Armastusstseenides vedas rohkem, seal aitas minu mariline partner Hedvig. Tema pakutud valamuutus ning ühelt õrnus võttis hõrdamatel isegi hõlpsalt välja.

de võitlusest ei tulnud midagi välja. Selle asemel publikul lavale karja veidrikke ning melodramaatilist ütlust. Seegi rahuldus saali nahtavasti küllaldaselt plaksutati lugevasti. Esine käis lõpus kolm kinni-lahki. Ei puudunud ka lilled, enamaltjaolt neid poolt lavale saadetud. Nägin neid bukette enne esinist.

Oolasin biidermeieril esietenduse tähistamise peo algust. Sellist tähtsat sündmust, uue näitemängu lavaletoimetust juba pühitsema ei jäetud — nii siin kui ka igal mujal.

Kõrge avaram ruum, teatri puutöököda, oli muudetud saaliks. Pisut kerjuslik see interjäär küll välja nägi, aga täiesti originaalne. Ühelt dekoratsioonikuriirist tassitud sohvad-kanapeed näitasid toones, püst läbiuuristatud kõveraid raugajalgu. Nukralt kõlkuharmendavad siidutid, kulunud samet heitis vaid vaadati tuhmi helki. Umberringi seinte ääres riita laotud püssid-latid, akadeemik Timirjazevi kullatud raamis portrekomplekt liiduvabariikide lippe, plakat marssal Tito ja mehega, kes, verine kirves käes, notib jugoslaavlaste päid. Sellele vanakraamikaupluse tagatuba meenu-lavale kolilaagrile andis õdusa sooja värvingu päratulaia nõi siidabažuuriga põrandalamp.

Kõks sussitas kaminat, mis ei tahtnud kuidagi tõmmata. Kaminis glasuuritud lillornamentikaga härrandlik kamin tundis end töökojas võorkehana, tõrkus otsekui protestiks. Lõualgu tuli koides visisevatest halgudest vaid kibedat

suutsu. Kuivi laaste süüteks jätkus, Riiki jonn jäi ikkagi peale.

Esietanduseks oli ka te ne trupp ringreisilt koju lastud. Need saatsid ka tütarlaste tiskomplekt õhetavaa kõõgi ja töökoja vahet. Hilja lõõritas laulda.

Sain jutule Viiratsiga, «Vanemuises» ahustanud nurgastististi juba kõik väikelinnade teatrid labi käinud vanad rüüstistriga. Nagu tihti uljaste andekate näitlejatega juhtub, kukkus va hundijalavesi meest aina allapoole, kuni ta sat-
tus siia, kus ta hädavaevu pinnal püsis. Viiratsi halli-
raudlase ülikonna kohta võis julgesti öelda — amortisee-
rusele, üksisüürte otsad koguni narmendasid, valge särk
ka lühkesti pestud, kuid punane ristlips laiutas uhkesti
lühkesti. Katkimata ümardunud ninaluu järgi võis oletada kunagi
huvi poksispori vastu, ent tegelikult olevat see juhi-
tud purjuspäi trepist alla kukkudes.

Seekord tegid paar hinge alla visatud pitsi mehe jutu-
luse.

«Kuidas tõi sinu püsti tükki?» päris ta muhe-
tuhmunud hõbeportsigarist paberossi pakkudes.

Noh, umbes nii nagu laskuril, kes kümne asemel märk-
le aäärde on põmmutanud,» tunnistasin mina, salamis-
portsigari graveeringuid uurides: «Lavastajale Kasinoo-
liste Seltsi näiteringilt. 1937. a.»

«Ära muretse,» lohutas Viirats. «Päris mööda ju ei läi-
nud! Märklaud ka naudunel!»

«Noh, kui avameelne olla,» ma kogusin julgust, «suis-
pehmelt öeldes udune. Kaarel Irdi terminoloogia järgi
mõga kolme g-ga — Möggga!»

«Ikkaagi nõukogude näidend, tänapäeva teema!» muhe-
les Viirats, jättes mulle kaksipidi mõistmise võimaluse.

«Teema võib ju olla, aga tänapäeva eluhinge ju pole,»
jätkasin mina ühemõtteliselt, kuigi sain aru, et Viiratsit
eriti veenda pole vajadust. «Niisuguse näitemängu kirju-
tamine on nagu krati loomine. Pannakse käepärast ole-
vast tühjast-tähjast kokku, tuleb välja üsna mõistliku
olendi moodi. Kui aga teater talle eluõhu sisse puhub,
siis ei tea veel, kellele kallale kargab, kellelt teatrisse-
tuleku himu ära võtab.»

«Kratt!» naeris Viirats. «Sina mõtled — krafft! Küll sa
varsti lehest loed — uus edusamm, loominguline võit ja
nii edasilt»

«Aga mis kasu meil sellest on, mis kasu saab lugeja?»

«peab mõtlema vaataja, kel omal ka silmad peas?»
«Mina õige ägedalt teada.»

«Mis kasu sellestki oleks,»
«oni kibe kriitik kirjutaks meist hävitavaid artikleid?»
«Lubaks ju siis leatriuksed kinni panna, otsida eeldustega
mõni unimesi, need mõneks aastaks kooli saata ja alles
leatrit tegema hakata. Kuhu vahepeal linnarahval
pole restorani ning õlleputkade minna oleks? Kehvigi tea-
tri loob mingisuguse kultuurilise elevuse.»

«Istab, et elevus on üsna pisikel!»

«Jajah,» täiendas Viirats. «Täissaali toob selles linnas
kokku tsirkus või operett. Suur osa linnarahvast on hiljuti
maale selja pööranud pörsakasvatavad. Maja, aiamaalapp,
loomad, kõrge tara ümber, hullem kui väikekodanlased,
lõusa pisikesed potipõllumehed! Selline kiht pole kunagi
võinud kui palju teatris käinud. Nende pärast läheb Apsalon
klassikute tegelased kõigi tiitlitega kuulutustele trükkida:
moisuk see ja see, krahv see ja too. Ehk tõmbab!»

Aga tarade taga kasvavad ju lapsed ja kipuvad sealt
välja! Ma läksin uuesti hasarti. «Neid me ainuüksi krah-
vide ja vürstidega toita ei saa ja ka selline püdi, mida me
hüsejärguliste tänapäevatükkidega sisse söödame, jätab
neid nälga!»

«Ei jutt käis meil sordiini all. Öeldakse ju, et ka sein-
lõu kõravad.»

Vahepeal oli naispere toimetustega valmis saanud.
Porandavaibale laotatud afiššidel uhkeldasid säravad
uhvilassid, võileivataldrikud, pirakas pappmassist lille-
kaski seisis pilkupüüdvalt keskel. Umberringi lebavad
põlvad padjad (kust neid selline igavene hulk välja kou-
piti) lõhnasid kopituse järele. Suitski hõljus rahumeel-
tult üles korstnasse.

Aknapoolse seina ääres reas istus tosin õrnema poole
ndajat. Oleks nagu teatri naispere, aga mingist nooren-
mise-kaunistamisemasinast labi käinud. Mõnda ei tund-
nud järsku ära. Ainult Hilja oli ikka endasugune, seljas
ilge pluus ja must seelik ning näol nii õnnelik naeratus,
nagu tooksin talle sõnumi loterii peavõidust. Madam Saal-
mes pikas elektrisinises kleidis, rinnal uhke tehistroos,
kannandas töökoja taha vahekotta suitsetama kogunenud
mehed lagedale.

Natuke aega nõutust, mõned teravmeelsused, madam
Saali energilised hõiked: «Kirju rida, mehed, kirju rida!»,
uus vallatud tõuklemist, näpistamist, kilkeid ning maandu-

sime põrandale patjadele, kes poolkülit, kes rätsepaistes või põlvili. Ainult Apsalon võttis istet suures punase same-tiga ületõmmatud tugitoolis nagu troonil.

Taldrikute vahele ilmus suur kandiline vanaaegne pudel. Selle maandas sinna salapäraselt muheldes peremees ise. «Suure vaeva nägijate terviseks!» ütles Apsalon esimese toost.

«Lavastaja terviseks!» sekundeeris Loreida

Paraku pestimisest saastatud teatripiiritusest tembitud jook jättis suhu vastiku kõrvalmaitse, kargas aga kavala Bakchose kombel kohe kõvasti latva

Jutt, naer pääsesid valla nagu survekatlast ja kandusid elulustina mööda ruumi laiali, varjutades murd, väre-med, oma jõuguga ringiluusiva Hurmsa Jaani, koope-ratiivide rõõvimise ja kallaletungid pimedatel kõrval-tänavatel. Portfellidest ja mantlitaskutest sigines taldri-kute vahele ridamisi mitmevärvilisi pudeleid.

Minu vasakul kael istus pisike Hilja, paremal pool pronksjuustega iludus Lia — lausa Nofretete (oletasin, et Nofretetel võisid olla just sellised juuksed). Otse vastas aga külitat patjadel madam Saal ise ja vaatas mind üksi-silmi — nagu mulle näis — mõotva, kaaluva või hindava pilguga. Lõke pani ta pupillid punakalt helkima. Kass, leopard, ilves? Eks me kipu ikka naisi võrdlema igasuguste elukatega. Tema puhul tundus nii, et kena pehme nurrut ilves küll, kuid mine tea, äkki küünistab. Tark, selle sõna paremas mõttes, polnud ta kindlasti, kaval küll. Tähtsa ilmega sekeldava naisjuhi kommete hulgast löid vahete vahel välja kunagise koorekihi menudaami maneerid. Püüdsin hoolega pidada silmas oma esimese lavastaja Kallaku juhtnööre — jälgige kõikjal inimesi, kuidas nad käituvad, katsuge ära arvata nende iseloomujooni. Peale selle, et Linda oli minu administratiivne kui ka loomingu-line juht, mõjutas ta mind veel, kuidas öelda, mingi ürgnaiseliku joonega — lihtsamalt öeldes, ta tekitas iha-raid mõtteid

Keegi polnud enam oma harilikku nägu. Hoopis eris-kummalised mõtted ja tunded levisid õhus. Sõnade taga hõõgus midagi punast ja kuuma, elujanu ning roomu-otsingu teravalõhnalist hoovust. Üldisest jutuvadast suut-sin eraldada üksikuid repliike:

«Pange suhkrut, selle pärast pole järjekorras seistud, teatrile eraldati iga inimese peale pool kilo,» selgitas sale sekretärineiu peenikese kilava häälega.

Juba Brandes ütles, et kui publik taipab, et teda tahe-pelada, siis ta üldse teatrisse ei tule!» hoiatas Vii-Mehel oli juba kõva hoog sees, ta vehkis kahvliga kaardikepiga.

«Ei julgeolekuülemat, kelle bandiidid maha k. H oli palju rahvast koost!» püüdis nooruke õmb-ma vahele poetada

«Teater peaks rahvale üldse prii olema. Selle asemel üks volta väikest kultuurmaksu,» summutas eelmise administraator Ehasalu bariton.

«Luleks korraldada rohkem kontsertkavasid,» õpetas muamatupidaja, tüse naisterahvas

«S proovida ka loteriid, aamoriposti ning õnne-mingitsemist,» lisas Hedvig oma tavalisel õrnal laulval

Kurat, kas me oleme teater või tivoliaed!» möirgas üle kõigi.

Apsalon kurtis väsimust ja peavalu ning lahkus. Linda, seda välisukseni. Tagasi lävele ilmudes tegi ta Ojannale mingeid leppemärke. Too tõusis vastumeel-elt. Ilmselt oli noormehel kahju end lahti rebida kenake-l pruunisilmsest õmblejaneist, kes talle parajasti oma punahuulte vahelt šokolaadi pakkus. Tüdruk mossitas ja kokkus naabrinnale midagi elavalt kõrva sosistama. Too kihistas naerda, otsekui oleks naaber teda mõnest õrnast kohast kōditanud. Ojarand tuli varsti tagasi, kena õmb-lejanna pööras talle aga selja ja lõi klaasi kokku vägi-nose Tolliga.

Uritati ringlaulu. «Oh, armas ilmar, laula sa, 'laula...» üürgasid kõrk

lormila kõhatas hääle puhtaks ja alustas.

Külm oled sa põhja valge nai...ne...». Nähtavasti i lemniklaul, teised löid kaasa.

Meie, piirikaitserügemendi soldatid, laulsime seda popu-larset laulu külmadel talveõhtutel Pihkva järve ääres, kui laevas sirasid tähed ning silmapiiril helendasid tras-rivate mürskude lennukaared. Meie südamed hārdusid, lasse jäänud tüdrukute blondide või ruugete soengute ümber ilmusid lumeräitsakatest kootud helendavad oreo-vankumatu truuduse fluidum voolas meisse nende juba nena kippuvatest silmadest. Arvatavasti töötasid pal-meist sel momendil parajal silmapilgul püssiotsad pöörata ülbete sakslaste poole, kes julgesid panna kätt meie põhjala tüdrukute piha ümber. Et see ka tüdrukutele

võis meeldida, seda me muidugi siis ei tahtnud uskuda.

Piilusid oma naabreid ja mõtlesin, et Hilja võinuks küll olla selle laulu viisistajale muusaks. Naerata, aga siiski tagasihoidlik, külm võib-olla mitte, ei tea, aga karge kull, eriti kui võrrelda teda selle idamaise kuningatariga sarnaneva Liaga, kelle leekivalt lainetavate juuste varjust valgusid sama tulised pilgud. Kogu tema olemus, kogu keha oli pidevas liikumises. Kingad juba jalast minema visatud, siputas oma ilusaid sääri siia-sinna. Kord olid need isegi juba minu põlvedel.

Peagi jõudis laulujärg minuni. Valisin Sarah Leanderi filmist kunagi kuulnud «Kui õrnalt Lili õõ kõlab tango nottarino...». Suur laulumees ma polnud, aga viisi pidas. Püüdsin hoolega oma laulu hingestada, et Hilja meeldida. Tema ütleski suure mõnuga mu esinemise lõpule viia.

Kui hõigati Lili, tõusid saalist parajasti idamaise meloodia nukralt venivad vilepillihelid ja trummide sügeleeriv rütm. Neiu kargas äkitselt püsti ja hakkas improviseerima mingi india rahvatantsu laadis... Pikk puusades kleidis vilajas keha singles sujuvalt, sõrmedki võtsid kindlaid kujundeid, nagu seda teevad India või Birma templitantsijad. Tõmmu nagu kuldse juuksepilve raamistuses, kaugusse vaatav ekstaasis pilk, kõik see tegi tüdrukut võõrapäraseks. Ta tantsis üha hoogsamalt ja ennastunustavamalt, hüppas üles kušetile ja esines seal tõepoolest nagu mingi bajadeer.

Siis sööstis Viirats kušeti ette ja hakkas samuti hõõritama mingit kõhutantsu. Tema järel veel keegi, siis kõik teised ja tagatipuks ka mina. Me kõik väänlesime, nii kuidas keegi oskas, ümber diivani, millel Lia oma ülespiitsutatavat tantsu lõi...

Töökoda taitus vehklevaist kätest ja jalgadest, põrand mütsus, klaasid klirisesid. Keegi lülitas elektri välja. Jäid ainult kaminapaistest seinale projitseeritud varjud, hingeldamine ja kummalised hõiked. Ma ei kuulnud enam raadiot, tundsin end muutuvat mingi müstilise tantsutrupi liikmeks, kes peab täitma rituaali. Otsekui luumus kihutas mind takka. Ma tõstsin kedagi, see oli vist kuumusest hõõguv Hilja. Siis oli mu käte vahel madam Linda, tema pingul rinnad surusid mind nagu kaks kummipalli.

«Noormees, hoidke mind tugevasti,» sosistas ta mulle. «muidu kaon teil käte vahelt ära!»

«Oo, armas proua, kuidas ma seda võin,» sosistasin

vastu. «Kuidas ma seda võin,» mõtlete veel teab

«Kui üks...» Proua unustas isegi sosistamise. «Näe, d aina lippavad! Ma ei meeldi teile, olen juba vana-lah?» Proua oli ilmselt purjus.

Hilja, no sugugi mitte, vastupidi!» tõrjusin mina.

«Te, Apsalon läks minema. Kas mind parast koju jätate? Tänavad on nii pimedad, ma kardan,» sosistasin.

«Muidugi, kui vaja, võin ju saata,» kinnitasin mina.

«Mida kuumaks kiirnatuina ja higistena summas patjallangesid, tekkis suur külakuhi, täis rabelevaid k...» naerurõkatusi ja kilkeid. Andis päris välja rabelda... valges võis selline elav hunnik päris veider välja

«See trall väsitab mu ära,» ohkas Hilja vabandavalt laades. «Oi kui palju kell juba on! Peab koju minema.»

«Ma saadan sind,» ruttasin ütlema.

«Pole mõtet,» tõrjus Hilja. «Mina pimedust ei kardal!»

Kas tüdruk tõesti kuulis minu ja direktori loba?

Siiski, ma saadan sind. Mine tea, mis võib öösel juhtuda,» laususin kiirustades vastu.

«Vitasin tütarlapsele mantli selga.»

Oli kõle talvine õõ. Vanad majad kõõritasid meid umbusklikult kõrgete okastraadiga ääristatud tarade tagant. Tuli vuhistas raagus puude võrades, kolistas luuke ja kääksutas ripakile vajunud väravaid. Ei ühtki inimhinge ega tulesilma. Linnarahvas oli sulgunud oma kodadesse riivide ja lukkude taha.

Käisime harjumusepärast keset sõiduteed, sest pimedad väravaalused ei äratanud öösi usaldust.

Joodu lõi värskes õhus veel rohkem pähe, jalad takerdusid auklikul munakiviteel. Iga kord kui komistasin, tundsin käel Hilja olla tugevat survet. Tütarlapse kaenlaalune kuumas, soojus liikus käsivart mööda üles, tiirutas südame ümber, kumises peas.

Ammu see oli, kui ma kõval naril unetult vaevlesin, igatsedes raasukese soojuse ja õnne järele... Seljataga oli kümme tundi tinaja maa raumist, paekivilaadimist. Aga und ei tulnud. Nägin tütarlapse, keda kunagi tundsin, aina paljastena. Embasin ja hellitasin neid mõttes, tundsin otse tüüsiliselt käe all nende imeparast, a nult naisele omast nahka, see lausa põletas närve. Lõdisesin, vähkre-

sin. Suikasin alles vastu hommikut keset erootilisi unenägusid... Päeval oli kergem. Andsin tööle pihta, tegin seda raevukalt nagu mõni lihasuretaja pühak, ometi tuli igatsus öösel jälle.

Sellistel öödel mõtlesin: oleks mul vaid naine, ükskõik kui tavaline, peaasi et heasüdamlik! Võiksin elada temaga õnnelikult mistahes kolkas, kas või maailma äärel! Miks ma siis nüüd vabaduses olen aina otsinud ja vaimad? Midagi on ikka puudu jaanud.

Ning äkitselt, keset Pargi tänava pärnaalleed tundsin, et see salapärane midagi kisub mind vastupandamatult kooliplikaliku Hilja poole.

Iga sammuga kasvas pigistus kurgus, jalgadesse vajus jõuetus.

«Täna öösel on õhk kuidagi eriline,» laususin kaheda häälega.

«Kevad läheneb,» vastas Hilja.

«Nüüd jälle minus tõstavad pääd igirahutuse suured rõõmud, nüüd voolavaks veeks sulatavad jää taliharja sügavad sõõmud,» deklameerisin mina, sest omast tarkusest midagi öelda ei osanud. Võib-olla tahtsin ka natuke oma luuleteadmistega hoobelda.

Hilja vaikis.

Kusagil teises ilmaotsas kolksatas kirikutorni kella pooltunnilööök. Seisatasin lumme tallatud kitsal rajal ning pöörasin Hilja enda vastu.

«Mis on?» küsis too võõra häälega.

«Ma ei saa enam oma südamest jagu, kuuled, kuidas see rabeleb?» sosistasin mina.

Hilja sosinal vastu.

«All pumbajaamas mütsub üks mootor ja kuuseladvas sabistab vares.»

Mina:

«See tuleb sinust, su käest, su külje puudutusest. Kogu tee tungis soojus sinu käest mu mõtetesse.»

Hilja kohendas salli mu kaela ümber. Kummardusin. Hilja turtsatas naerma.

«Vabandust, mister, te haisete puskari järele,» ja putkas vudinal mäest alla. Mina järele.

Hilja kodptrepil varikatuse all jäime seisma. Plekkputkas undas transformator. Traadi küljes kiikuv elektri-lamp viskas meile vahetevahel küpli alt valgusevihke — valgus-pimedus, valgus-pimedus. Hilja talvemütsi varj ja juaksetukk varjasid ta lauba ning silmad. Valgusevihus

endas vaid pisike ülespoole vaatav ninaots, huuled ja pikese punaka armiga lõug.

Hilja külmade-kuumade hoovustega õhk ümbritses mind. Me justkui polekski olnud õhk vaid vesi, mis kõigutas mind vettinud puutüvena. Pidin tugipostist kinni hoidma. Hilja simesena hakkas rääkima Hilja.

Ongi möödas sinu esimene esietendus. Aitäh sulle, et mind julgestasid. Pidu kindlasti veel käib. Sind ooda-

See rahutu valgus veikleb su näol. Hilja, ma vaatan sulle su huuli ja ma ei oska mõelda praegu midagi muud,» tunnistasin mina.

On öö, valgus veikleb ja me oleme pisut purjus,» vastas Hilja. Ta hambad plagisesid.

Mul tekkis kange tahtmine öelda midagi tavatut, mõista la mind vallanud puhangust.

Milliste demonite looming sa oled, tühik? Sa teed mu rahutuks. Mõlled kiusavad mind, mu soovid rabele- nagu see lamp traadil. Ühehommene sõidan ringreisile näe sind nädalaid.»

Ma olen hoopiski rumal maaplika,» vastas Hilja. (Ta justkui vabandas, et ei suuda minu õhinaga kaasa minna.)

Ma mõtlen nii nagu kõik lihtsad tüdrukud: ma ei tunne teda üldse, võib-olla laulab ta kõikidele tüdrukutele oma rahutust hingest. Nii või teisiti, tuppa kutsuda ma ei nagi ei saa. Mul on kuri perenaine. Astu päeval öösel! Head ööd!»

Ning läinud ta oligi.

Sammutasin aeglaselt teatrimaja poole. Vist pakkusin? Kas tõesti oli elukutse mulle midagi võõrast peale tulnud? Ma ju mängisin kedagi! Purjus inimese suus muutub niisugune jutt tõepoolest kahtlaseks!

Õnneks olid pidulised teatrimajast juba laiali läinud ja ma sain rahulikult biidermeierile pikali visata.

Selle Hiljakese võiks tõepoolest naiseks võtta... Enne pean toa valmis saama.

Nende mõtelega jäin magama.

Saime Riksiga just oma kesise hommikueine lõpetatud (tegelikult näitas kell juba lõunatunde, majas valitses puhkepäevane rahu), kui kõõki vuhises koos karge õhu ja magusa lõhnaõlipilvega direktor Linda Saal.

«Jõudu, poisid!» tervitas ta meid rõõmsalt. «Suursoo, mul on teile häid uudiseid.» Ja ta viskas lauale värsked ajalehed. «Kui läbi olete lugenud, tulge minu kabinetti.»

Kohaliku «Tööraha Lipu» mehed tegutsesid väga operatiivselt. Näntavasti oli artikkel «Selle aasta esimene esietendus» kirja pandud juba peale kontrolletendust ning esietenduse õhtul kohe trükimasinasse lastud.

«Lavale toodi V. Golberi 3-vaatuseline näidend «Uued inimesed», mis on üks paremaid Suure Isamaasõja järgset aega käsitlevaid nõukogulikke näidendeid. Autori õige ideoloogiline käsitus ja lavaline tõlgitsus ning näitlejate harmooniline kokkumäng — kõik need suured ja vastutusrikkad ülesanded — lahendati täie õnnestumisega ja sisseelamisega... Anda ainult kuue tegelasega nii haarav teatrielamus, on tõsine edu. Suured teened on siin näidendi lavastajal, teatri kunstilisel juhil Kaivo Apsalonil, kes väsimatu tööga tagas etenduse täie nauditavuse.»

Kiita said parajal määral kõik osalised. Minu noore professori kohta aga öeldi: «Tema sirgjoonelisust, ennast-salgavust ning rangelt nõukogulikku mõtlemisviisi suutis Lembit Suursoo veenvalt edasi anda.»

Kokkuvõttes kinnitati:

«Võib loota, et «Uued inimesed» kujuneb meie linna ja rajooni töötajatele üheks kandvamaks lavastuseks uue aasta algul.»

Mul oli nüüd täielik alus pidada end täisvereliseks nõukogude lava kangelaskujude mängijaks. Poleks ime, kui eesti teatrite lavastajad üksteise võidu minu järele tormi jooksmas hakkavad. Ainult et... kuulsin selja tagant Mark Twaini pilkavat naeru. Tegelikult ei naernud küll Mark Twain, vaid Riis, kes üle minu öla ajalehte piilus.

«Noh, kangelane, kas nüüd aetakse meie saal lõhki võ?»

Burooneid viibisid lõunal. Linda Saal istus kabinetis üksi, nägi välja värske ja elurõõmus. Tahtmatult kippus mu pilk pluusi avara väljalõike poole. See naine lausa pakatas elujõust ning energiast.

«Istuge, Suursoo,» osutas direktor kirjutuslaua otsa asetatud toolile.

«Täna!»

«Te vist ei suitseta, mina ka mitte. Seetõttu lubage, et pakun teile klaas veini kordamineku puhul!»

Proua võttis kapist pudeli ja kaks kristallklaasi.

«Kui lubate, siis sinu terviseks!»

«Paluh, teie terviseks!»

«Miks nii? Ütle mulle julgesti sina, oleme ju kolleegid!»

Klaasid klirisesid kokku.

«Lektorid julgustisest hoogu juurde, mõtlesin, kui selja...»

«See on sinasõpruse joomine, siis kombekohaselt...»

«Sind ka suudlema,» laususin klaasi kõrvale

«Jätkumata! Hendas Linda mulle oma näo. Taht-
da tagasihoidlikult põsele musitada, proua direktor
... Lembit jultumuseks pidada. Üllatuseks otsis Linda
... mu huuled üles. Ta pakkus oma suudlusi nii ahne
... otsekui oleksin juba tema armuke. Alul lõi fami-
rsusegi piire ületav armastusväärus mu lausa uima-
sellistes vallatustes kogenud partneri andumus kao-
... sedamaid meie senise vahe. Unustasin, et tegemist
... teatritööga naisega, läksin lausa põlema ega
... tähelegi, kui olin käe seltsimees direktori pehmele
... le asetanud.

«Hilja küsis, kas sõnustasime ehmunult teineteisest
... le. Kuulatasime pinges ootuses. Sõnustasime suundu-
musest üles kultuurimaja kantselisse. Puhkesime ker-
... lult naerma.

Sõnustasime kinnituseks veel üks klaasike,» pakkus proua.
Lühendasime ka selle heleda kõlina ja sõbralike nae-
ratuste saatel.

Nii, Lembit,» jätkas proua Linda energiliselt, «mul
on sulle veel üks hea sõnum. Sain majavalitsusest potti-
pa suhtes kaubale. Ta hakkab juba homme pliiit. Nii et
kui reisilt tagasi tulete, on sul juba pliiit ja soemüür sees.
Kui üks pannakse ette. Küttekontor lubas turvast. Teatrist
võid esialgu välivoodi saada. Kui kaugele tööjärjega oled
jõudnud?»

«Hakkasime Riisiga põrandat lööma.»

«Lähme vaatame, kuidas seal välja näeb.»

Aitasin prouale kasuka selga.

Seisime kõrvuti minu uue kodu kaarakna ees ja vaata-
sime alla talviselt raagus aedade ning suitsevate korst-
nate poole. Linda oli mul usalduslikult kaenla alt kinni
võtnud.

«Kas saatsid eile Hilja ilusasti koju?» küsis ta nagu
möödamannes.

«Jah,» vastasin napsõnaliselt.

«Ta meeldib sulle?» See küsimus tuli juba koos uuriva
kõrvalpilguga.

«Hilja on tore tüdruk,» põiklesin mina.

«Väga meeldib?» pinnis proua.

«Kuidas seda nüüd öelda...» Selline ülekuulamine ei meeldinud mulle põrmugi.

«Sul ei tule temaga midagi väljal» kinnitas proua kategooriliselt.

«Kuidas... misasi... miks?» pärisin arusaamatuses.

«Üldse, kõik!» kinnitas proua. «Ta on haigel»

«Kuidas?» imestasin mina. «Nii elurõõmus, energiline tütarlaps?»

«Jah, väliselt küll. Surmahaigust tal muidugi ei ole. Kuid ikkagi võib see halvasti lõppeda. Hilja ei tohi sünnitada! Aga sina pole ju enam mingi platooniliselt armastav koolipoiss. Sa oled kahekümne seitsme aastane, eks?»

«Jah, seda küll,» noogutasin mina

«Sulle võib tunduda, et ma praegu intrigeerin või laiman kadedusest. Kõik on sulatõsi! Olen ju siin tüdrukutele pooleldi ema eest.»

«Teda saab ju ometi terveks ravida?» küsisin lootusrikkalt.

«See polegi nagu päris haigus, tuleb verest — iseharilikust verest, mis ei klapi teise verega kokku,» seletas proua vastutahtmist. Pöördus siis minu vastu, vaatas anuvalt otsa ja jätkas. «Jumalukene, sa läksid ju nii ähmi täis, otsekui sõltuks Hiljast sinu eluõnn. Ütle sulle kindlalt, abielus pole midagi tähtsamat kui terve naine ja mees! Mina olen mehe seaduslik naine. See tähendab umbes seda, et sul ei tohi olla teisi jumalaid — tähendab mehi — ühe kõrvall! Aga Apsalon oli juba surnud mees, ta toodi teisest ilmast tagasi. Tüüfusetai hammustas rongis. Pärast haigust pole ta enam mees, ta polnud seda ometi ennegi. Nüüd pole tal enam tahtmistki, ikkagi kuuekümne ligi. Mina aga olen alles neljakümne viie aastane. Sinuga võrreldes muidugi vanaeit! Arvan, et oled aumees, ei kasuta minu usaldust kurjasti. Kas sa mõtled, et minu sugune naine, kes on aastate ja kuude viisi ilma meheta, ei või peast segaseks minna? Nii segaseks, et laob alles majja tulnud noormehet kõik südame pealt väljal»

Oleksin pidanud nüüd prouale ütlema, et ka temaga ei tule mul midagi välja, kuigi ma mõistan olukorda ja mul on temast kahju. Homme on poolel linnal seegi teada, kuidas me täna koos siia tulime. Ja ma ei taha Apsaloni suhteid veelgi keerulisemaks ajada. Juba praegu vaatab mees mind nii, nagu kannaksin põuetaskus haisupommi, mida parajal ajal tema kontoris paisata. Hilja saaks kinnitust, et olenegi tühipaljas lõõritaja.

Ometi ei öelnud ma midagi. Mu kaaslaste silmist peedus meretäis kaasakiskuvat meelelust, mis vägevate netena mattis enda alla minus päästajava rüütellikkuise (olla üheaainsa kauni neiu kindel ja vapper austaja) kui ka argipäevase ettevaatuse ülemuse suhtes.

Vaatasin Lindat piibli Aadamana, kelle poole madu rutab keelatud üleküpsenud puuvilja, ise ühemõtteliselt istades «Loobumusest otsigem oma õnne alles siis, kui pole enam võimalik leida teda mujalt!»

Käed, mis mõistlikkusele enam ei kuuletunud, nõõpisid kasukahõlmad lahti. Haarasin tal kõvasti piha berti kinni ning suudlesin enda ning tema hingetuks. See suulmatu mehe naine oleks saanud seekord oma naise, kuid loal polnud veel ust.

Sagil on öeldud, et naist luues andis jumal talle nult pool hinge ning teise poole pani karat juurde. Ei pidi keht peitub kuratlikku pärandust naiste hinges. Linda igatahes paistis olevat võimeline sürprisi, mida väikelinnas seltskonnadaamade suure patu ka arvatakse.

Pärast tema lahkumist keerles mu erutatud närvirakkudes hulgana õndsaid kujutluspilte. Hakkasin arvestama, mil võiksin oma toaukse juba lukku keerata.

Sellises meeletus polnud muidugi mõistlik Hilja poole minna. Riputasin odööri järgi lõhnava mantli ning püüdu aampalgi külge tuulduma ning hakkasin põrandalaudu kohale sättima.

Talv pani kevadele kõvasti vastu. Kui «Kaisu» (see on linnast välja maanteele keeras, hakkas veel tuiskama. Üle tee lendasid hallid lumekeerised, mida tuul väljadelt kaasa haaras. Kümne- dal kilomeetril lakerdusid rattad juba lumeluidettesse. Nüüd liikusime edasi kaevates ja lükates. Kui me jõud ühes üttes, otsisime edasipääsu põllul, kus lumekord õhem. Lumeredelitest tehti kraavidele silda ja «Kaisu» roomas kaamel kombel küljelt küljele kõikudes üle kartulivagude ning pildus seljatugedest kramplikult kinni hoidvaid näitlejaid vastu lage. Pärast seitsmetunnist ristlemist mööda põlde, laiu ja kitsaid teid, võitlesime end lõpuks välja pisikese külakoolimajani. Juhataja seisis kogu perega trepil, tervitas ja avaldas igati oma heameelt. Ta oleks meeleldi kõnegi pidanud selle ajaloolise sündmuse, esimese kutselise teatri saabumise puhul, ent

sipelgatena pampe tassivad näitlejad ei andnud talle selleks mahti. Ohtu oli ligidale hiilinud ja pidu pidi varsti peale algama.

Pikliku klassitoa tagumises seinas ahju kõrval seisis nelja prussi peal tilluke platvorm — sammu neli pikuti, kolm laiuti. Kätt sirutades võis vabalt lage puudutada.

Istusime lahtilöödud magamisnaride servadel, sirutasime peegleid keset tuba rippuva petrooleumilambi poole (tuul oli elektriposti pikali ajanud) ja määrisime karbiketest grimmi näole. Käed käisid kärmelt, püüdsime kõigest väest väljakuulutatud ajaks hakkama saada. Asjata pingutasime — koridoris hulkus ringi vaid paar koolipoissi. Aegapidi inimesi ikka kogunes, kõlistasime kolm korda suurt vaskset koolikella ja sikutasime vaheriide kahele poole.

Saalisistujad nägid viletsa laua ja paari tooliga sisustatud tuba, mis pidi kujutama vana professori väikekodanlikku korterit. (Rokokoolauake ja stiilsed toolid puhkasid kenasti teatri proovisaalis.)

Gaasilambi külmalt kiirgavasse valgusvoogu ilmusid eredalt grimmitud nägudega näitlejad ja hakkasid vaidlema. Ent jutust rohkem meeldisid rahvale viperused, mis näitlejatega järjepanu juhtusid. Algas sellega, et Pungla jäi kontsapidi põrandaprakku kinni. Noor professor pidi armsama kinga põrandast välja sikutama. Padise tormas hoogsalt lavale, lehviv mantlihõlm takerdus kusagile naela taha ja rebenes sirinal lõhki. Tormila ei arvestanud oma pikkust, tuli liiga lava servale ja gaasilamp tok-sas tal vormimütsi peast saali. Pisike ludrukutirts pistis nina üle madala lavaserva ja tiris mind püksisaarest.

Saalis naerdi tublisti. Saades sellest ergutust, panid Tarm, Käärson ja Tormila juurde ja improviseerisid tont teab mida. Minul polnud lavaportaalis juhtide büste, millega kontakteeruda, seepärast osutasin saali seintele paigutatud piltidele. Kuna seal rippus ka teisi riigitegelasi, siis lisasin igaks juhuks omaltpoolt mõned nimed juurde. Tarm, kellele ma õpetussõnu ladusin, aina keeras pead seinte poole ning pool saalitäit rahvast keeras temaga kaasa.

Läksin isegi nii hoogu, et musutasin oma pruuti ettenähtust tublisti kauem ning otse huultele. Heävig jäi sellega kenasti nõusse. Igatahes lahti rabelema ta ei hakanud.

«Küll nii näitleja üks mängseva häste, rahvale väga

kiitis rahvamaja juhataja (rahvamaja kasutas ja saali) ning töötas järgmisel korral kindlasti

lagama asutasime sinnasamasse, lavale ja lavataguklassi. Olin nii väsinud, et akordionihelid ning tantse vastu karedat põrandat kraapivad tallad mind põranda pealt tõrjavad.

Koolimajast rahvamajja, ühest mõisahoonest teise. Proovisime kütta lagunevate mõisahäärberite uhkeid kaminaid, kuhu polnud enam aastakümneid tuld tehtud. Loppisime papitükke purukslöödud aknaruutude ette. Tuhkune tühjades puukuurides. Lõhkusime okslikke raiepalke. Mängisime koolipinkidele tõstetud vanadel klassil, kunagistes tallides, kõikuvatel pukkidel. Kuulsime lava all keldris lambaid määgimas ja siga rõhkimas.

Vapralt astusin pluusiväel lavale, lehvitasin endale tuld ja kurtsin: «Küll täna kõrvetab!» Lavanurgas aga koljus pimmanurgus jäässe. Oma näitlemise kasutegumise me ei mõelnud. Oli muidki muresid: me külmetasime, rindlesime, käisime mustlaste kombel majast majja toitu hankimas. Kassaplaanigi pingutasime täis. Lihtsalt oli a ja kõik.

Reisi viimasel veerandil kohtasin mereäärses külakoolis ja tööpataljonikaaslast Meinhardit. Sõber oli mu nimele mõnest lugenud, hõikas ja lehvitas mulle teise korruse aknast vastu. Tormasin üles. Raputasime teineteise kätt mõtlematu aja. Sõber ei tahtnud mu sõrmi oma suurest peost kuidagi vabaks lasta.

Iere, Lembit, vanapoiss! Sina, igavene vigurivänt. Arvasin kohe, et sinust ikka näitleja saab!»

Iere, Meinhard! Kas sa näed, kus me kokku saime! Me suuri tegusid sa siin teed?»

Olen maa sool — koolipapa! Eesti keel, matemaatika, keemine.»

«Joo, sa olid ju kõva spordipoiss!»

Valetad, kuidas me võrkpallis «Dünamo» turniiri võitsime?»

Uldiselt tore aeg, kui tagantjärgi mõtlema hakata. Kust me selle jõu võtsime? Päeval rabasime sadamas põl-mil mudas, õhtuti tegime näidendiproove, pühapäeval kaisime võimlas palli mängimas... Kuidas selle peale öeldakse, et sa nüüd lapsi õpetad? Keegi kaevanud ei ole?» pärisin mina.

See on mu kodukoht. Opetajaid oli tarvis. Inimesed

usaldavad mind. Sa mäletad, ma ju rääkisin, kuidas enne sõda teatejooksu ajal puusalihase rebestasin, jalg rippus jõuetult, olin käterätikutega kinni tõmmatud. Nii jäingi Venemaa reisist maha siia sakslasi teenima. See ikka nagu pehmenenud asjaolu. Haridusministeerium kinnitas.»

«Ülekuulamise pole olnud?»

«Üks kord. Siin mereäärne koht, sellepärast peetakse kõigil silma peal. Muidu... paistab, et lasevad elada.»

«Sa naist pole veel võtnud?»

«Veel ei ole, aga näib, et pole pääsu, kolleegid ju puhk naised. Tule pärast etendust üles, pühitseme jälle naise mist. Ma teen su tuttavaks oma tulevasega, kutsun meie lauluõpetaja ka. Tore särtsakas tüdruk! Sündinud näitlejanna, meie isetegevuse tugisammas! Pole ime, kui äärmiselt armud!»

Lubasin, et ma siis pärast tulen.

Meinhardi toas vana koolimaja mansardkorrusel tervitasid mind mirdioksaga kaks üsna sarnast olendit (kui juustevärv maha arvata) — ühte kasvu, saledad, selja ühesuguse mustriaga lillelised kleidid, ühesugustesse laet netesse vajutatud juuksed ühele poole lahku kammitud.

Neid deklameerisid koos:

«Kas on teatriks ainult näitepörand
ja vaatamäng vaid lahutab meid rambist?
Kui palju võitlusvalu narrikepi kõra
päev-päevalt valgustataks taevalambist
Kõik kaasa mängivad ses suures mängus
ja rekvisiitidest ei ole puudu
Kõrgpunkt, kelle seis ja kelle langus —
nii teostame me igavese muudu.»

Aplodeerisin ja naeratasin, küllap vist veidi virilalt polnud aimugi, kelle värsse õpetajannad lugesid, kuhu pidasin ennast kõvaks luuletundjaks.

«Noh, Leinbit, kuidas tundub, kas võtaksid tüdrukud teatrisse, mis?» hüüdis Meinhard uhkeldades ja surus mu krägisevale kolme kaarega sohvale tütarlaste vahel istuma. Lauluõpetaja oli Urve ja Meinhardi väljavalitu Tiit.

«Ei noh, miks ma ei võtaks, võtaksin küll, kui ma oleksin teatri direktor. Tuleb veel pisut oodata,» naljatasin mina.

Oo jaa, teater! Võimas magnet iseäranis õrnamale soolele

! näitlejad natukenegi helli hingekeeli suudavad tabada, kah gaasilambi külmas valguses, saali tungima eri-magnetvoog. Tiit ja Urve olid teatrimagnetismi lausa

Mina istusin nagu mõni magnetkella pendel ja pöö-
i pead kordamööda vasakule ning paremale.

Kas teatril kirjutatakse ette, mida mängida?»

Sahaks midagi lõbusat, naljakat!»

Palju te proove teete?»

Palju näitlejad palka saavad?»

Kas laval ikka päriselt suudeldakse?»

Kui elus lavapartnerit vihkad, kuidas siis temaga koos
ida saab?»

Armastate seda Hedvigit?»

«Jaa, mõtlesin, siis armastuse kandi pealt läks midagi
an tükke ka.

Miks tahtsid tütarlapsed saada väliselt nii ühetaolis-
eks? Kleidiriiet võis maapoes leiduda küll ainult üks
eeldiv kangas. Aga muidu? Võib-olla püüdis ainult
Urve oma kaunist sõbratari matkida?

Tiit oli tõesti meeldiv vaadata — sportlik, tervisest
endav, kenad kodunurmedelt päritud ruuged juuksed.
Urve aga — punapea, heleda tedretähti täis külmatud
haga. Silmad imelikku rohelist värvi, kleenuke, kitsas-
el peenikeste sõrmedega käel sinakate veresoonte võrk
ogu mõni jõgikond maakaardil. Tüdrukust õhkus mingit
litut lapselikkust, mida tavaliselt punapäiste naiste tem-
ramendiga ei seosta. Selle võõrapärase juuksevärvi
ber põimitakse ikka midagi salapärase ja mõistatus-
likku, ohtliku kirglikkuseni välja. Koolipõlves minuga
es klassis istunud punapäine plika oli küll jäänud
elde lihtsameelse tobekekena, keda alailma narriti.
Ingreisidel juhtus saalis istuma ka punapäiseid iludusi,
parast kadestamisväärse graatsiaga tantsupörandal
glesid. Aga mingi rumal eelarvamus hoidis mind neile
kenemast.

Meinhard püüdis mulle igasuguste märkidega mõista
da, et minu lausa püha kohus on Urve vähemalt oma
helepanuavaldustega õnnelikuks teha.

Elavat hinge sel punapeal igatahes jätkus. Urve rea-
eris kõigele hoopis tugevamini kui sõbratar. Kus Tiit
nult muigas, seal Urve lausa lõkerdas naerda. Teatri-
lu pisiseiku neelas ta nagu maailma vapustavaid suur-
ndmusi, rohelised silmad põnevusest pärani.

Sõber võis täna tõesti kahetseda, et on ainult kooliõpe-

taja. Ometi oli Meinhard esimese numbri poiss, minast pool pead pikem. Mul ei pruukinud teravn eelsustega hii-
lata, trumpasin sõbra üle oma esimese armastaja oreo-
liga. Heine värsid, mida kenasti ette kanda oskasin, tõstsid
mind argielust veelgi tükk maad kõrgemale.

«Sa, kaunis kaluritütar,
aja vene kaldale,
tule siia ja istu mu juurde,
me käsikäes viibime.»

«Seltsimees näitleja, kirjutage siia midagi mälestu-
seks!» palus Urve ja pani lauale ilusa nahkkaantega
märkmiku. Lehitsesin seda ja leidsin luulelisi pühendusi,
mis enamikus tõendasid või palusid igavest meenutamist.
Sõbratarid, kursusekaaslased. Keerutasin sullepead ega
osanud välja mõelda midagi originaalset, mis mind vää-
rikalt esindaks tundeliste autograafide hulgas. Laenasin
suurvaimult. Ausalt tunnistades olin seda tsitaati taolis-
tel juhtudel varemgi kasutanud.

Kui Urve märkmiku suure õhinaga enda kätte haaras
ja sealt luges: «Usaldagem armastust, nagu usaldame elu,
sest oleme loodud usaldama, ja et igas suhtes kõige huk-
tuslikum mõte on see, mis kaldub tõelust võõrastama», oli
ta väga õnnelik. Leidis tüdruk mingi varjatud vihje? Alinul
küll polnud mõttes ridade tagant midagi mõista anda.
Tahtsin lihtsalt Maeterlincki tundmisega pisut hoobelda.

«Te saate nii palju reisisa, inimesi näha. Meie peame
istuma siin kolmas, kus midagi ei sünni. Vahetevahel käib
rändkino katkenud koopiale ja paar korda aastas eksib
siia mõni teater,» kurtis Tiit.

«Ega see teatrielugi meelakkumine ole,» lohutasin mina.
«Meie elame jälle teises äärmuses — kodu peaaegu ei
näegi.»

«Ükskõik! Kui ma saaksin kas või kirja üle tõelise
teatrilava kanda!» ohkas Urve. «Kas teil ei ole näitlejaid
tarvis või kassapidajat või piletikontrollijat?»

Tüdrukud laulsid kenasti kahel häälel. Raadiomuusika
saatel proovisime tantsida, mis meil ka kuidagimoodi
korda läks. Yöisin veelkord veenduda, et ilusad neiud
oma vähem silmapaistvatest võistlejatest ka hoopis kerge-
jalgsemad on. Küllap neil leidis rohkem praktikavõima-
lusi.

«Lembit,» lausus äkitselt Meinhard, «sa olid kunagi

instist huvitatud. Urvel on kollegi vana saksa
ri maal, tõeline kunstiteos. Kui kenasti palud, ta
«adada»

Urve põsed, laup, isegi kael värvusid roosaks, justnagu
tal seinal midagi häbitut.

Meinhard muidugi arvas, et vajan vaid usutavana näi-
t ettekäänat, et uljalt pea ees armuseiklusse sukelduda,
«adustas mind aidata. Kahjuks olid Urvel peale punaste
põste ka veel liiga targad silmad. Kartsin, et need pal-
«id mu kohe, kui püüan vaimukalt lobiseda ilusast
lõunast või võluvatest jalgadest, teeseldes armunut.
«lõkonnas läks ju suhtlemine ladusalt, aga kahekesi.
«lõu ette tundsin, et muutun abituks. Kõlistasin ennist
romantiliste salmidena nagu mõni minnesinger, nüüd vah-
«lõu teised mind sellise ootusärevusega, otsekui seisak-
«lõu basseini kohal kõrgel hüppetornis. Midagi polnud
«lõu, tuli alla hüpata.

«Kas piit on kaugel?» küsisin Urvelt.

«In elab siinsamas üle koridori,» juhatas sõber kär-
«mull ja pilgutas silma.

«Laki!» lausus Urve, haaras mul kaest ning tiris mu
«lõu koridori teise otsa tülukesse tuppa.

«Laki, pisike raamatunäit paarikümne kõllega, noo-
«lõu Põrandal kodukootud vaip. Saanitekiiga kaetud küla-
«lõu sepa tehtud puuvoodi. Päitsepoolsel seinal kitarr, vas-
«lõu seinal väike laias kullatud raamis maal — madonna
«lõu ponniga. Päril lapseohtu emal olid punakad juuk-
«lõu, ovaalne nägu, kõrge laup. Ninaots vist veidi püsta-
«lõu etsevaates ei saanud hästi aru. Pilk oli suunatud alla,
«lõu mitte paremal käel puhkavale lapsele, vaid nii oma-
«lõu mõtteisse süüvinult. Põoleldi suletud silmadega,
«lõu hõdalt kokkupigistatud huultega näost vaatas vastu ema
«lõu lastus, kes on saanud tunda maailma suurimat imet —
«lõu me elu sünni. Kunstnik polnud andnud noorele emale
«lõu nokku rõõmuhelkigi, suunurkades väreles koguni nukrust.
«lõu lahtis meister luua lihtsalt ebamaist saladust ning püha-
«lõu duse poole pööratud meeoleu või nägin pildil ema, kes
«lõu mõtleb poja tulevase saatuse üle? Jumaliku inimese ema,
«lõu kelle saatuseks määratud eneseohverdamine inimkonna
«lõu heaks! Kas ei mõtle kõik emad poegade hälli juures —
«lõu peaks mitte enam tulema sõda! — ning nende suunurka-
«lõu des lööb värelema valu.

Pilt oli küllaltki kõnekas — puhtad säravad värvitoo-
«lõu mid löid pidulikkuse, ülevuse. Märkasin ka noore madonna

suurt sarnasust Urvega. Ometi võis pilt või vähemalt originaal olla maalitud viis sajandit tagasi.

Mida siis ikkagi selle renessansiaegse kaunitariga peale hakata? Uurisin maali, otsekui võiks madonna on kokkupigistatud huuled avada ning mulle ette sosistada, mida ma pean ütlema. Madonna aga vaikis.

Raukima hakkas hoopis Urve

«Ärge arvake, et ma aru ei saanud, miks Meinhard teid siia saatis. Mõtlesin, noh hüva, ega see mees mind ikka ära söö! Aga nüüd ei vaata kangelane minu poolegi! Jätis see pildikene teile tõesti nii võimsa mulje? Ma ei tea, kas selle maalis suur või väike meister, koopia on see igatahes. Üks sakslane kinkis emale, kui omal ajal valetas, et ta maletas, et ta maletas...»

«Ja mina arvasin, et olete ise poseerinud mõne kunstnikule. Päril sarnane,» püüdsin naljatada

«Mina!» hüüatas Urve. «Vaadake, mis tal kõik selja on! Ei, mind ei taha keegi maalida. Isegi järele ei vaata keegi! Oelge, olen ma tõesti nii kole? Punapea! Igavene Lütika Viin! Eks?»

Punapea? Kui hooliga vaatasin, siis juuksed ei paistnudki tal kollaka lambivarju tõttu üldse punased, vaid särased hoopis kuldsest.

Seda ütlesingi Urvele.

«Mis te nüüd, Urve teil on ilusad juuksed, sellised kallakarvalised. Iha, see on ju õieti omapära, mingi hääle, noonia, seesnune kurgus! Te olete huvitav, armas tütarlaps!»

«Huvitav?» pahvatas Urve. «Kas sa näed! Miks sinu seni pole keegi minu vastu huvi tundnud ega mind ära võtnud?»

«On siis meheleminekuga nii kiire? See aeg tuleb veel julgustasin mina.

«Muidugi kiire!» vastas Urve kõhklemata. «Ilusamaks ma ju enam ei muutu, nooremaks ka mitte. Aga tüdrukutega on nii nagu kartulitega — neist nopitakse kõige pealt suuremad, tüdrukutest jälle ilusamad. Näe, Meinhard tuli siia ning armus kohe ilusasse Tiitusse, kuigi oli valdava ka huvitav Urve.»

«Mis parata, Urve,» laususin mina, «me kõik ootame kogu elu midagi või kedagi. Sa ei taha olla vaasis toimiv õlgil. Tahad saada põlevaks põõsaks, kui vaid tuleks see keegi! Aga kus need tulijad on? Minu kahe kümne neljast klassivennast tuli sõjast tagasi ainult nel

! nullistena? Kui tapad ühegi inimese, surmad ka midagi. Minagi olen igasugusest sõnnikust läbi läinud. Tulin koju sooviga ausaks saada, olla läbi ja tervetelmen, abielluda armsa tüdrukuga. Aga mis välja on tulnud? Teine mina on sul nagu saatan! Ning ohutab takka — *carpe diem!* Ta ajab su vere muudab erakordseks ilusa jalakese või kuidas, ku puusad õõtsuvad. Tahad olla aus, kuid sellekski, eldivat neidu suudelda, peab varuks olema hulk ilu-alesid. Kas sina ka tahad, et sulle valetatakse?»

«Pea kui ma ta peenikese piha ümbert kinni võtsin, madonna, kes alles äsja soovis olla naine, kellest tehakse, meeheheitlikult kätega vehkima ning kippus iluga mu silmnäo kallale.

Mis sul siis nüüd hakkas? Nii sa, tüdruk, küll mehele!» pahandasin mina.

«Lull sul jookseb! Ma sulle ei tulekski! Sul igas kohas pruut! Igavene seiklejal!» nähvas tüdruk.

«Tead, ära sõimal! Metskass niisugune! Küllap Meinhard teadis, missugune sa oled, nüüd peavad Tiituga peest naeru. Selge, miks ta seda saksa meistrit nii hoo-kiitist!»

«Ihana suudled üht, homme teist! Aga mida peab puna-legea? Mõtled sa veel nädala pärast minu peale?»

«Mulle viirastub niisugune tulehark veel uneski!»

Kui ma sind kõvasti pureksin, siis muidugi.»

Vaata peeglis, missugune sa välja näed,» ütlesin, «olime maha rahunenud, «leekivad karvad turris, mitte donna, vaid nagu mingi kuradike. Ja seda sa tõepoolest oledki!»

Lollpea! turtsatas Urve. «Sa ei kujuta endale ettegi, tunneb minusugune, kelle ema on vallasema, lihtsalt ega tüdruk! Kui palju alandusi see mõlemale on too-

Ma ei tea üldse, kellelt ma oma punased juuksed saanud. Olgu ta kolm korda neetud! Oleksin ma päritemalt valge, musta, kas või sinise pea. Aga need vad karvad! Nende pärast narritati mind kooliski, ekui oleksin ma olnud mõni vördjas! Ja ma töötasin nagu raudnael! Ometi olen ma papist, ikka ei saa kiisatusest kedagi proovile panna.»

Tühja nendest juustest!» lohutasin mina. «Selle eest sul kõik luud-liikmed terved, oma koha peal ning sti normaalsed»

«Iah, kui ma oleksin mees! Aga ma olen naine!» hüüa-

tas Urve. «Hea, kui mind tahab mõni Jorh Aadriel Kiire taoline tola ning siis annib maailma riburada neid punapäiseid kuradikesid!»

See kujutluspilt ajas meid mõlemaid naerma. Viskisin seati ahvatlevalt pehmele voodile.

«Kuule sina, Lutika Viu, ära karda, enam ma sind ei puutu. Tahan sulle tõestada, et naitlejad polegi kõik juhusteotsijad ja võrgutajad. Ainult et sinu neitsivoodi hakkas mulle küll hirmsasti meeldima. Mul pole kuude viisi võimalust olnud inimese moodi voodis magada. Reisisil konutame oma kandraamitaolistel naridel, teatris vaevan puusakonte igivanal kõvaksistunud divanil. Lase mind üks, öö puhaste linadega voodis korra öö voodis magada. Ise võid ka sõbratari poole minna, et see küll ei lüüsi!»

Urve tunnistas mind tükk aega, enne kui vastas.

«Ma ei taha Tiit poole minna, hakkab pärnema, mis ja kuidas. Kindlasti naerab mu välja. Niikuinii kutsu mind juba piprakaks. Kui ausõna annad ja mind kiusama ei hakka, tulen sinu kõrvale. See on vanaisa-vanaema elu voodi, mahume ära küll.»

Ja tuligi.

Kui ta seal, õbluke selg minu poole, liikumatult lamas, julgemata vist isegi sügavamalt hingata, voolas mu südamesse liigutav hell tunne. Mõtlesin, et see punapäine kuradike pole mitte ainult tore, vaid koguni väga tore tüdruk ning minu kohus on teda hoida, sisendada lootust, et ka tema jaoks on kusagil keegi ning kauguses ootav õnn tuleb aina ligemale.

Veel mõtlesin saatuse poolt ettemääratud ühest ainuõigest. Ometi on maailmas nii palju kordumatuid, ja armastusväärseid õrnu olendeid. Mõne neist toob meie eluteele tujukas juhus, teistest loome fantaasias kujutuspilte. Mõistame küll oma ihalduste lootuselust, ometi ihkame eluaegset õnne kauni naisega. Koguni jätame kõrvale iseloomu, harjumused, harituse, silmaringi ning tuhat teist kahe inimese kooselust olulist asja. Usaldame kõigepealt vaid salapärasest miskist, suurt kirepuhangut.

Korrale mõtlesin, et peaks seda punapead ikka veidi kiusama ka. Näis, kui kange karakter tal on, kuid ausõna maksis ka midagi!

«Millal te jälle meile mängima tulete?» küsis Urve hommikul.

«Sul ma seda teaksin sulle öelda. Võib-olla tuleval vastasin kahetsevalt.»

«... veel sel sügisel! Meil ju rahvast käib,» tingis

mul rahvast. Kargad mulle jälle küüntega näkkul!» «Mõista, et tüdruku vabam kaitumine oleks mulle ohtum meeldinud.

«Oled ju hea poiss, tõeline džentelmen. Võin rahu-likult küüned ära lõigata,» narritas Urve.

«Lead, sina teravmeelne,» ägestusin mina, «ma ei taha olla hea poiss ja džentelmeni mängisin ma ka ainult selle-rahvast, et andsin ausõna. Sinu suurepärasele voodile vaa-ramata magasin ma halvasti. Eelkõige olen ikkagi meeste-rahvas ja sina naine. Ning nagu ma eile juba ütlesin, pole ma ja vigagi.»

«Oo, vaesekel!» ajas Urve silmad suureks. «Sul oli siis raske ööl Tunnen südamest su piinadele kaasa. Ega minagi puudikk ei ole, kuid elu pole mitte ihade pilgar, vaid karm ja kõle traktaat. Minul ei jää küll muud üle, kui oodata perekonnaseisusameti templit, et selle kaitse all julgesti meelusklike lapsi sünnitama hakata.»

«Soovin siis sulle vaprat vastupidamist,» laususin Urve peenikesi sõrmi pihus hoides. Tüdruku rohekad silmad lükkisid niiskelt. Pöördusin ruttu minekule.

Apsaloni «00» kandis vilja. Kardla vallandati. Pere-mees oli nüüd nagu ümber tehtud — isalikult lahke. Mõnu-ke piibuga suus biidermeieril ning lavastas uut näiden-til. Puhkepauside ajal rääkis anekdoote.

Uues näidendis, pealkirjaga «Kaks aastakümnet», julustati ühe kauge Siberi kolkaküla tütarlapse saatusest munkogude korra algaastaist peale. Tüdrukuke Saša orjab koos emaga jõhkrat kasuahne kulakut. (Kui taolisi näiden-tili ja romaane lugeda, jääb mulje, et Venemaal muid inimlikke peremehi polnudki!) Ema viib raske töö-landa. Saša aga ei jää hätta. Sõber Sergei, kommunistlik noor, viib Saša linna ja seal saab temast visa õppimise-liku tunnustatud kirurg. Algab sõda. Saša läheb arstina-tildele. Sündmustik kulmineerub siis, kui Saša kätt-tilab miinikild. Ta pole enam võimeline opereerima, piin-tilb meeletute piiril. Taas jõuab kohale Sergei, kes on-tilsnud juba diviisi poliitjuhiks. Sõber aitab Sašal leida-tilumõtte. Saabub rahu ja koos sellega lootus, et Saša ja

Sergei leiavad pärast kahtekümnet rasket aastat ühis-
õnneliku elutee.

Innustav, ühtlasi liigutav lugu, kõikide eeldustega me-
laval melodraamaks kujuneda. Pealekauba ülirohke hulk
õpetussõnu nõukogude inimese kohustustest. Mina Ser-
geina jälle nende tarkade õpetuste kuulutaja. Peategelane
Saša — Pungla. Truppi juurde arvatud Ojarand vastu-
ootusi ainult arsti väikeses rollis. Ja Hilja noore med-
siiniõena. Vist küll sellepärast, et rollis nähti ette laul-
mist.

Töö käis endiselt ratsahobuse kiirusega. Kolme nädala-
laga tuli finišisse jõuda ning näitlejad ei pannud seda
miskiks, et koosratsutamine perutavate osadega hästi ei
sobinud.

Esimeses vaatuses, kus ladusin õelale kulakule näkka-
tuliseid ähvardusi, Apsalon mind eriti ei seganud, ent
teises vaatuses, kus Sergei tuli partei liinis tegutseda
püüdis lavastaja initsiatiivi enda kätte haarata ja suruda
mind jällegi ideoloogiatrummi pöristava agitaatori rolli.

Miks too kolmekümne viie aastase staažiga lavatege-
lane sellist üritas? Loobusin selle üle sügavamalt juurde-
lemast, leppides lihtsa järeldusega — eks igaühel on oma
arusaamine elust. Mees tunneb, et see kant lõikab — on
kiita saanud, pälvinud hea lavastaja maine, vähemalt
kohalikes ringkondades.

Esimese lavastuse õppetunnid sundisid mind kavale
dama. Kui kerkiski keelele äge — «Poliitjuht pole ometi
mõni õmblusmasinate agent, kes pealetükkivalt kuulutab
kauba häid omadusi!» —, sulgesin selle hammaste taha
ning tegin Apsaloni tahtmist mööda. Järgmisel proovil
aga unustasin õpetused ning läksin edasi omatahtsi. Ena-
masti see vigur õnnestus, kuna Apsalon jälgis ning tree-
nis üha innukamalt Punglat. Hedvig näitas ju üles kõige
suuremat püüdlikkust.

Mõnikord näis mulle, et vanamees oli graatsilisse näi-
lejannasse armunud. Hedvig omakorda lausa jumaldas
peanäitejuhti. Nagu ma nüüd juba teadsin, Hedvig oli
käinud kuskil kodumajanduskoolis ning paistnud silma
sealses taidluses. Sealt tee meie teatrisse polnud keeru-
line. See noor naine uskus unenägusid, reisil jutustas ta
neid innukalt igal hommikul Käärsonile. Kas ta Stanis-
lavski-raamatut näitleja tööst luges, seda ma ei näinud.
Küll aga kandis alati kaasas vanade ajalehtede jutulisi
sid. Nutt, naer, mitmesugused tunded olid Hedvigil var-

võtta. End silmapilkselt ümber häälestada, see käis
kaes kergelt. Ohesõnaga — hea näitleja-käsitööline.
Mõnisi poliitjuhi kujuga, kes kolmandaks vaatuseks
kogu oblastikomitee sekretäriks tõusis, maadlesin
vastu, aga õigeid võtteid ei leidnud. Mõistsin, et nii
kiikult, nagu kõneles see mees, mina mõelda ei oska.
Miks pidi aus poliitjuht kõndima koturnidel nagu antiik-
ajal surelike keskel? Ei saa öelda, et mu kangeline
otakinnuks vale sõnu. Sõnad olid õiged, ent laused kunst-
likud. Neid võis hüüda alla mõne koosoleku kõnepuldist,
aga igapäevasesse ellu, koguni intiimsesse vestlusse need
ei kolvanud. Selles seisiski kogu häda.

Et nii tähtsat, kõlavate sõnadega esitatud rolli vähegi
istuvõetavalt maha mängida, selleks pidi näitleja omama
murt isiklikku sarmi ning sügavat sisendusjõudu.

Ühel päikesepaistelisel märtsipäeval rihtisin nii, et sain
Hiljaga koos majast minema.

Pikk sirge tänava moodi maantee, kahel pool madalad,
vaevi kaotanud majakesed, raagus aiad, musta-valgelai-
guline kraaviperv. Varblased sirtsusid kasvõi hing välja.
Päike säras nii, et viska mantel seljast.

Ilusa ilmaga on sellelgi linnal oma võlud,» nentisin
juba alustamiseks.

Kui veel aiad õitsele puhkevad — kirsid, ploomid,
punapuud,» muutus Hilja elavaks. «Valge õitemeri, lausa
imet Kahju ainult, et siin ühtki suuremat veekogu pole,
ei jõge ega järve. Küll võib suvel su vanas kõhäs ilus
ollut Mina sealt küll ära poleks tulnud.»

Seda küll,» nõustusin mina, «aga peaasi on ikka töö-
juht. Kui see rahuldab, jääb kõik muu kõrvaliseks.»

Oo jaa, muidugi,» kinnitas Hilja. «Ma ei vahetaks
meie linna isegi Tallinna vastu, kui teater maha jätta.
Teatris on eriline õhk, elu on siin hoopis teistsugune kui
mujal — huvitav ja lõbus ja...»

Kas tahad öelda, et see on nagu omaette maailm, mil-
lel karmi reaalsusega vähe ühist ja kus lavaltki näida-
takse elu erilises valguses?» uurisin mina.

«Tea...» kõhkles Hilja. «Tunnen, et väga tore on
siin elada.»

Aga proovid ja kolleegid ja...» pinnisin edasi.

Nojah,» naeratas Hilja pisut süüdlaslikult, «kooli-
plikana kujutlesin ma teatrit küll pisut teistmoodi —
võõrka kunstitemplina ja näitlejaid inimestena, kes seisa-

vad kõrgemal väiklusest, kadedusest ja auahnusest. Ma oletasin, et näitlejad on väga targad, omavad avarat südant ja elavat fantaasiat.»

«Aga nüüd?» Soovisin kangesti, et Hiljale siinmajas ka midagi ei meeldiks.

«Nüüd? Ei tea... Nii ilus kõik muidugi enam ei ole. Eks teater ole peaaegu nagu moeäri, kus mannekeenid näitavad end erinevates kostüümides. Ja kui naeratavad, ega nad sellepärast kõik nii rõõmsameelsed olegi.»

Ma ei jätnud järele ja ründasin küsimusega, mis siin teatris tabuks oli kuulutatud.

«Kas sa kunagi pole mõelnud, et kollektiivi ilme sõltub juhtidest. Kas sa pole kahelnud selles, mida õpetab Apsalon?»

Hilja vaatas mulle naljaka kahtlustava pilguga otsa. Paistis olevat kimbatuses.

«Ma olen vähe teatreid näinud,» põikles tüdruk, «meie linnas käib neid harva. Ei tunne ka ühtki teist lavastajat. Kõlalislavastajaid meile ei kutsuta — minevat kalliks. Kõik oma teadmised näitekunstist olen saanud Apsalonilt. Nojah, kui nüüd võrrelda suurte teatritega, siis käib meie laval kõik kuidagi pealiskaudsemalt.»

«Kas tuleb see siis ainult sellest, et oleme väike teater?» pressisin mina peale.

Hilja naeratas kohmetult.

«Ma ei tea. Üldse, kõrvalt vaadata ja kritiseerida on ju lihtne, kui aga hakkad ise tegema, muutub kõik hoopis keerulisemaks. Sellepärast ma ei tahakski teisi arvustada. Üldiselt räägitakse meist hästi, noh seal, kus me liigume. Oleme nagu imetegu teiste teatrite hulgas, mis meilt ikka nõuda saab.»

Vaatasin oma naabrit kõrvalt ülevalt alla, alt üles. Onetav, sinisilmad nagu tähed, pohlavärvi huuled meelitavad suudlema. Lõksad jalad! Nii kena tüdruk, et lausa kahju hakkas endast, süda laks lais. Olin senini elanud selles pesas nagu kottis — mitte midagi näinud, mitte midagi olulist kaalunud. Mis elu see misugune on, mida elan! Elu kunstis? Kus kohal see kunst siin on? Pühiks selle linna pori jalgadelt ja põrutaks... Kas samasugusesse poolsurnud linnakesse? Peab siin teisiti elama hakkama! See «teisiti» helises mu meeltes üsna abstraktselt. Ka mina ei kujutanud esialgu elu ilma teatrita ette. Kuidas aga teatrist vabaks jäävaid tunde vaimu rikastavalt

ja lunge ülendavalt sisustada? Hingele andis siiski loo-roomsameelse Hilja lähedalolek.

Hiljasin kraavipervelt lund, surusin peos palliks ja lasin posti otsas kõõritava varese poole. Lind paiskus ja pistis tiibadega vehkides minema.

Hilja, see asi polegi nii lootusetul!» hõiskasin valjusti. «Misasi?» naeris Hilja.

Joh... elu üldse! Ja tuba hakkab ka valmis saama. Luled mulle siis külla ja... oled esimene aukülaline.»

«Oo, milline imelik seisus!» lõkerdas Hilja. «Kõlab nagu mokodanik! Aga kelleks siis Linda Saal saab?»

Lain seisma ja krahmasin Hiljal mantlikraest kinni.

Misasa sa lõõbid! Mida see Linda siia puutub?»

Hilja jättis naeru, tunnistas mind tõsiselt.

Seda saab ju lapski aru, et Linda on sinusse armunud. Kuid on märganud, kuidas ta sind silmadega sööb. Proua direktoril on üldse nõrkus uustulnukate vastu. Varem kurameeris ta Ojarannaga, seni kuni kutsetehnikakoolist noor õmbleja Saima tuli. Nüüd on sinul peaosad kindlustatud. Järgmises tükis hakkate koos mängima, Linda ise lavastab.»

Ei osanud vihastuda ega naerda. Olin tükk aega tumm, kuni kui pigistasin endalegi võõra häälega:

Kas siis siin teatris saavad mehed peaosi Linda Saali kaudu?»

Hilja muigas.

Kümme protsenti on vast hääleõigust ka Apsalonil.»

Kas Apsalon ei tea seda Ojaranna või ka teiste lugu?»

Kui ka teab, mis tal üle jääb, järele ots igapidi naise koes.»

Hilja toonis kõlas lugupidamatus. direktoriemanda vastu.

Ja sina usud ka, et miha olen direktori favoriit,» heitis Hiljale ette.

Hilja toppis mulle lund krae vahele.

Kõik mehed on ühest puust! Juhul, kui naine just peletis pole. Linda igatahes on veel efektne daam!»

Oota sa!» ähvardasin põgenevat tüdrukut taga ajades. Mõtlesin, et nüüd küll ma teda suudlemata ei jäta, ettekuane olemas. Hilja aga komistas, kukkus sulaveelompi ning musitamise asemel pidin hoopis tema mantlit rohkema.

Mehed, mehed!» porisesin mina. «Aeg on siis ära. Meie da on võtnud ilusad aastad. Nagu minulgi — noor-

põlvearmastus sõitis Saksamaale, sõbrad hukkusid, unistus inseneriks õppimisest luhtus ja nii edasi. Peale elendust võtan kena tüdruku tantsima, võib-olla laseb kodu-uksenigi saata. Teineteise läheduses tunneme lihtsat inimlikku hellust. Ükskõik kui suur patune ma ka oleks, karjääri pärast ma küll Linda Saali kallistama ei hakka!»

«Noh, vabandust!» Hilja raputas demonstratiivselt mu märga kätt. «Eks siin majas lõksutatakse ka kadedusest. Mina aga... ootasin sind tookord.»

Nüüd oli minu kord andeks paluda.

«Eile oli palgapäev. Lähme lepituseks täna pärast proovi õige sinna nõndanimetatud restorani!» tegin ettepaneku.

«Lähme!» oli Hilja kärmelt nõus. «Ainult, kas sa peaksid oskad? Seal võib peksa saada.»

«Oskan!» hüüdsin uljalt. «Üks rusikas kaalub mul kuus puuda, teist ma pole veel kaalunud!»

«Kaks aastakümnet» sai valmis õigeks ajaks. Kontrollitendusel tundsin õige lavalise enesetunde asemel ainult ebamugavust. Kõige olulisemat etteastet Hedvigiga ootasin, seljas kodanliku Eesti ohvitseri kuuest kohmakalt ümber tehtud munder, jalas Punaarmee soldati kalifeed ning lõõtspiili-taoliselt kortsus säärilikud Ojarannaga kahepeale leiti meile ka üks määramatu paritoluga kapuutsiga kasukas, mida lava taga kütuga vahetasime. Niiviisi oli Apsalon lavastuskulud suutnud viia miinimumini.

Proovisaalis kohtasin tuttavaid kontrollkomisjoni liikmeid, kellega seekord olid liitunud kaks tundmatut asjameest. Nagu pärast selgus, uus parteikomitee teine sekretär ja värske kultuuriosakonna juhataja.

Apsaloni tugikolmik laulis vana tuttavat kiidulaulu.

Parteikomitee sekretär nägi asja teisiti, parteilisest vaatevinklist.

«Siin väideti, et näidendi peategelaseks on Saša. Minu arvates on aga peategelane kommunistliku partei esindaja Sergei. Just tema kuju kaudu näeme, kuidas kommunistlik partei suunab ja kasvatab inimesi. Oblastikomitee sekretäri kujus peame nägema suurt ja õilsahingelist inimest. Tema rüht peab olema sõjamehelik. Seltsimees, Suursoo on aga liiga pehme. Rahule võib jääda tema osatäitmisega esimeses vaatuses, kus ta on kommunistlik noor. Teises vaatuses, meie kuulsusrikka kommunistliku partei esindajana, ei suuda noor näitleja täiel määral tõusta vajalikule

mele, olla sihikindel, tahtejõuline, täis veenmisjõudu. Nii jätab soovida arsti kuju, keda mängis seltsimees Ojarand. Ka tema võtab osa Saša saatuse kujunemisest. Ojarand on ka teiste osaliste juures, kuid peaaegu on need juba hästi välja tuua. Ja siis mundrid, need peavad olema korralikud! Sellises riietuses Nõukogude ohvitseri riietust ei tohi!»

Lugisambad muutsid nüüd kiiresti kurssi ja pöörasid poole esimese sekretäri tuulde. Igaühelt tuli toredaid vabandusi. Lektor Kallaste selgitas, et temagi mõelnud enne esietendust parandustest, tahtnud neist rääkida, aga lavastajaga nelja silma all.

Parvei vabandas, et pidas silmas kõigepealt vajalikku teemat. Enne esietendust tehakse niikuinii järelproove, lehtl on nii suur tööpinge, et proove jääb ajati väheseks. Raamatukogu juhataja, kes mind enne innukalt kiitis, ütles äkki, et olen noortega liiga omasugune, ei pea vajadust distantse. No, ja rüht polevat ka komandöri kohane.

Apsalon tõusis väarikalt, tänas sõnavõtjaid seltsimehe-liku ja abistava kriitika eest. Andis kõigile omajagu õigust. Kostlööride vigu vabandas vastava materjali puudumisega.

Siis pöördus ta minu poole:

«Mul on väga kahju, et te õigel ajal ei arvestanud minu märkustega. Selle all ei kannata praegu üksnes teie osa, vaid kogu lavastus.»

Ning uuesti kõigile:

«Ma luban teile, et osaliselt juba esietenduseks, aga tingreisi jooksul kindlasti mainitud vead paranevad ja etendus läheb õigeisse rööpaisse, kui vaid seltsimees Suursoo püüab tööle hakata, nii nagu töötatakse siin.»

Mina muidugi töötasin end kõigest jõust kokku võtta.

Lavastus lubati esietendusele tingimisi. Pidime veel hooliga proove tegema ja partei juhtivat osa tugevdades peategelastele-sõjakangelastele sobivaid rangeid jooni lootama.

Tegelikult jättis Apsalon selle kõik näitlejate enda haldamistunnistuse hooleks, mingeid järelproove me ei teinud ning mitte ühelegi hingele ei tulnud mõttessegi selle kohta aru pärida. Küllap mees lootis ajalehele — nagu niid kiidetakse lavastus üles.

Tagusin parajasti krohvimate seinale, kui koputati. Sami käe vaevalt lingile, uks kargas lahti, sisse vupsas

proua Linda. Jaa, üks seisis toal juba kindlalt ees! Uue, veel niiske savi järgi lõhnava plidi all hõõgus turvas. Pukkidele laotud lauajuppidel ootasid madrats, tekk, kirev sohvapadi. Biidermeierist see ase küll pehmem polnud, laiem igatahes küll.

Proua kandis uut avara lõikega beeži kevadmantlit, nagu silmini rätikusse mähitud otsekui vandeseltslasel.

Hüüdega: «Oi kui soe siin on!» libistas ta end mantlist. Riputasin selle uksepiida kõrvale löödud naela otsa.

Mulle tundus, et proua oli isegi saledamaks läinud. Oskus rõivastuda (kandis seekord kreemikat sportliku moega kostüümi), jumestuskunst ning reibas meeleolu legid ta seekord julgelt kümme aastat nooremaks. Hea, et Linda end sisemise lahtilükatud akna peegelduses kohe kammima hakkas, sain end veidike aega koguda. Tuli viima ta minu poole ei tulnud, piiblit lugema ammugi mittel. See, milleks ta tuli, kerkis mulle võrdlemisi naturalistlikus maalingus silme ette; mu süda tegi kiirenduse, ning üle keha valgus imelik tunne, nagu polekski proual enam riideid seljas.

Püüdsin pörandal valitsevas segaduses korda luua, tõstsingi ämbreid, kaste ning lauajuppe kõrvale seina äärde.

«Sõbrake, miks nii morn?» alustas Linda rõõmsalt. «Kas sellepärast, et see parteiboss sulle pähe andis? Ära murelse. Tema vaatas asja oma kitsast vaatevinklist! Sergei pole ju kutseline sõjaväelane. Ta on kasvataja — ideoloogiline juht. Temas pole vaja välist, vaid vaimset suurust — inimlikkust — ning seda on sinu Sergeis piisavalt. Sa jätsid sümpaatse mulje, olgugi leebevõitu, ja see ongi kõige olulisem.»

«Sõjaväelased pole minu ampluaa,» püüdsin vahele öelda.

«Olgu pealegi,» jätkas proua Linda hoogsalt, «aga keda võinuks siis selle osa peale panna? Tormilal on küll sirge rüht, kuid vähe sisemist intelligentsi. Toll oma võimsa kuju ja häälega sobib mängima diakoni või mõnda muinasjutuvägilast. Ojarand on sinust veelgi pehmem, pealegi kasutab ta pidevalt ühte ja sama žesti, ei saa kuidagi sellest lahti.»

«Kui tegelasi ei leidu, siis ei maksaks, niisuguseid näitemänge võtta,» porisesin mina.

«Aga peab ju nõukogude näidendeid mängima!» hüüatas proua, astus kärmesti ligemale, võttis mult käest labajupi ning viskas selle nurka. «Järgmises tükis oledki jälle

meisik — karakterkuju. Hakkan lavastama «Keelepeksu-koht». Sul tuleb mind seal võrgutada. Võiksime kohe proovi teha, kas sul selleks eeldusi on. Arvatavasti oled selus püüdnud juba kedagi võrgutada?»

Ja ta põimis oma pehmed käed mulle kaela ümber, silmad leekimas kirk, andumus ja muud seksapiilsed võlupõud, mis mehel mõistuse segi löövad. Kuna mu meeled amugi kaunikeses segaduses rabelesid, siis nüüd kaotas hoopiski pea. Kõik keelud-käsud ja moraaliireeglid lendasid priginal-priginal kildudeks. Juba olingi proua süle kahanenud ja lavatsile tõstnud.

Ajutise juhtmega lakke riputatud kaheajavatisel lambil kirkus lõi veidra analoogia operatsioonisaaliga. Selle mulle väljatules tundsingi end rohkem linearstina, kes kae pealepanekuga peab ütleva — tõuse ja kõnni, sa oled terveks saanud!

Linda lamas, kleit kõrgel üle põlvede, Tiziani Danae poosis kinnisilmi lavatsil ja kordas rauga häälega:

Li tohi... ei tohi...

Nähtavasti kuulus selline teesklus tema noorpõlve võrgutamistseenide rituaali juurde. Sama stsenaariumi järgi oleksin mina pidanud nüüd Zeusi kombel kuldvili-maks moonduma. Zeusi selline illuminatsioon tuli noore Danae võludele ainult kasuks, minule sissekasvatatud habelikkus aga nõudis erinevalt jumalaist — see, millest avalikult ei räägita, peab jääma pimeduse vaikiva katte varju!

7. üsi pillav valgusemäng sobis kenasti kokku tolle aja eelarvamustest vabade tavadega. Eks interjööri — kuninglikul baldahhiinwoodil lamav iludus kiiskavas vaskkambris — pimestas silmad ja kaine meele!

Ent minu katmata lambi lame pleekinud kollane valgus oli juba lõhkunud müsteeriumi alussambad, paljastades proosalise armuparoodia mannetud dekoratsioonidetailid. Ma ei armasta teda ju üldse! Mis ma temaga pärast peale hakkani! tuikas peas. Viskan uksest välja? Tundsin end Zeusi asemel hoopis Joosepina, kes Potivari naisega kimps oli. Istusin igaks juhaks eemale oma ainukesele loogikale toolile. Proua praotas silmad.

«Issake!» oigas ta. «Ega kõike maksa tõsiselt võtta, mida naine ütleb! Noh, ma luban sul siia voodiäärele!»

Püüdsin võtta naljatooni.

Sina ei pea himustama oma peanäitejuhi naisti!»

«Taevapäralt!» ägas ta ikka veel. «Mis naine ma talle olen. Näed ju, mina ei hooli millestki, panen kõik kaalule, mida siis sinul karta on! Mitte keegi ei saa midagi teadal Keegi ei näinud, et ma siia tulin!» kinnitas ta.

«Siin on ka seintel silmad ja kõrvid. Sind võidakse näha, kui siit välja lähed. Juba praegu sosistatakse teatris, et olen sinu armualune,» tõrjusin juba kindlameelselt.

«No näed! Räägitakse ka siis, kui midagi polegi. Otle, mida ma pean siis tegema? Ma ju pakun sulle kogu oma hilise armastuse! On seda vähe?» anus ta.

«Oo, seda on liigagi palju!» kinnitasin lugupidavalt. «Ent millega vastan mina? Ma olen sunnitud ju teesklemas. Laulusalangi ütleb: sunnitud armastus südamele kole!»

«Ma ei nõuagi sulle armastust!» töötas proua. «Vajan ainult natuke soojust oma kõledasse ellu. Mida rohkem võibki üks inimene teisele anda. Tõeliselt rändame oma teed üksildastena, kanname oma valud ja vaevad üksinda. Kes saab meilt võtta hirmu vanaduse ja surma ees? Me võime seda ainult hetkeks unustada! Unustust, unustust on vaja! Ah, oleks praegu midagi juua, jookse end purju. Arvan, et sinagi oled liiga kaine, hindad mind kui marmorist näituseeksponaati. Öösel on kõik kassid hallid ning purjuspäi kõik naised ilusad!» püüdis ta naljatada.

«Äsi pole selles!» jäin ma kindlaks. «Mismoodi ma edasi töötan! Hakkan sinuga paaris mängima, muigavad kõik seljataga irooniliselt. Iga suuremgi osa pannakse meie vahekorra arvele.»

«Leidus mehi, kes ühe minu suudluse eest olid valmis pool varandust ära andma!» õhkas proua. «Sina ei taha mind muidugi! Kas sa ei võiks minu pärast natuke midagi ära kannatada, nendest mööda vaadata? (Paljutähenduslik paus.) Oh jumal, ma olen armunud... mind on tabanud midagi veel hullemat — tahe haarata seni tabamatut, anda ja võtta kõik, mida mu tukslev veri veel soontes ringi kannab... Olen hüljanud igasuguse kombekuse. Ja sina ei saa sellest aru!»

Oo, ma sain prouast väga hästi aru. Ta poleks pruukinud sõnakestki lausuda. Sõnadest kõnekamalt rääkisid selle renessansi Eva ihuliikmed, mis oleksid isegi püha Antoniuse patuteele eksitanud.

Kui oleks võinud öelda, et oleme lihtsalt juhuslikult kokku sattunud mees ja naine, täna vajame teineteise soojust, ent homme pühime kõik maha otsekui kirja udu-

st peeglit. Aga proua Lindaga nii ei saanud! Varsti see jälle, muutub kergelt kättesaadavaks harjumuseks. Ringreisil hakkaksime otsima eraldatust, teiste elude eest kõrvale hoiduma. Kõneainet üle terve Eesti- ja teatritel Naeruväärne, võib-olla koguni ohtlik mäng. Mina ei vaata enam minu poolegi!

Vaikisime tükk aega. Altkorrusel mängis raadio. Kuuldas heledat tütarlapsenaeru. See rahustas ja julgustas mind.

Linda tõusis istuli, kohendas riideid.

«Anna andeks,» lausus ta nukralt, «paistab, et oleme muutunud inimesed. Ent maailm ju vastandite võitlusel pööribki, pluss tõmbab mineuse poole... Siin kusagil oleval keegi end armastuse pärast üles poonud... Jaa, kui maailmas pole enam ühtki armastajat, kustub päikel Kui inimene ei suuda enam armastada, kustub ta ise... Kui loaksin Apsalonist lahku, asuksin kuhugi mujale elama? Aga see on utopia. Midagi ei tule enam peale virelemise kõrval.»

Proua lahkus sunnituult naeratades, mähkides end jällegi silmini musta rätikusse.

Segasin pliidi all süsi, ladusin turbatükke peale, muidu võis tuba hommikuks külmaks minna. Meister ahju ei laand, ladus ainult soemüüri alla pliidi.

Astusin akna juurde, vaatasin lillakashalli taeva all olevat majadekobarat. Hõredalt kumavale aknaruutude laga elasid inimesed — perekonnad. Mõtlesin — minu nagu terve mees ei tohiks üksinda elada. Tõepoolest, nagu mõni püha Antonius! Abielluda tuleb aga nii, et aastate pärast poleks vaja ohata — midagi pole jäänud peale harjumuse. On see üldse võimalik?

Kergitasin kohvrikaant, võtsin sealt Nietzsche «Nõnda kõneles Zarathustra» (seda teost ei tohtinud avalikult öelda), avasin raamatu, nii nagu vanaemad avasid pliidi (Näis, mis ta täna mulle ütleb?)

Ja hoia end veel oma armastuse sööstide eest! Liiga kiiresti ulatab üksik käe esimesele vastutulijale...

Abielu: seks ma nimetan kahe inimese tahet luua üht, kes oleks enam kui ta looja.

Sügavat austust teineteisele, kui selle tahte kehastajate vastu ma nimetan abieluks.

See olgu su abielu mõte ja tõde!»

Kuldas seda, teatrikeeles — etteastet, õieti nimetada? Oli see siis koomiline, traagiline või koguni tragikoomiline? Kõik oleneb vaatevinklist. Maailmas on ju nii palju asju, millele üheselt on väga raske vastata.

Ning mina ise? Ma kahetsen, et mul polnud südikust käituda Zeusi kombel. Proua Linda oli noorest Danaest hulk aastaid vanem. Kui aga Rembrandti fantaasia järgi otsustada, siis antiikajal oleks ta võinud vabalt mõne kanglastevahelise tapluse esile kutsuda. Ma ei tee endale etteheiteid mitte sellepärast, et tundmata jäi pikantne armukogemus, — vaevalt et see mu elu eriti rikastanud oleks —, vaid hoopiski hilisemate sündmuste pärast, mille keskpunktis seisis proua Linda.

Kui ma nüüd pärast mitmekandilist eneseanalüüsi tahaks kindlasti öelda, miks talitasin just nii, aga mitte teisiti, siis tõtt-öelda ma ei tea! Seisis peapõhjus Hiljas? See oli silmapilgu meeoleu küsimus, kust takkajärgi tõe niidlotsa enam kätte ei saa. Kõik muu on huvitavate mõtete mäng, millest igaüks omamoodi õige ja omamoodi vale.

«Keelepeksukooli» repertuaari ei võetud. Mind kaaluti ja leiti kerge olevat. Mis võrgutajat minusugusest Joosepist oleks saanud? Kuigi öeldakse, et vastandkaraktereid on lihtsamgi mängida. Kuidas kellelegi? Vist ei sobinud ka keegi teine teatri meestest sellist libekeelset teesklejat mängima.

Apsalon hakkas lavastama «Norat» proua Lindaga peasosas, Helmeriks pidi saama Tormila. No, mõtlesin mina, Tormila on tragi poiss, küllap ta ringreisil proua maha rahustab. Võib-olla mõtlesin ma Lindast halvasti?

Mind saadeti «Kahe aastakümnega» ringreisile ning sündmused arenesid edasi.

Hallil pilvisel õhtupoolikul kolisime väikese aleviku rahvamajja. Tibutas vihma, inimesi ei liikunud, majakesed, aiad tukkusid igavas vaikses mahajaätuses. Sellistes väikestes kohtades ei juhtunud midagi peale igapäevase tööülgamise ja harilike perekondlike tähtpäevade. Isegi teatri saabumine ei tähistanud siin sündmust. Suuremate kultuurihuvidega inimesi leidis alevikes vähe; ülejaanud ootasid teatrilt midagi tsirkusetaolist, kaasaegsed lihtsustatud olustikupildid neid eriti ei tõmmanud. Vä-

lgalistele ametnikele tähendas teatripääse pere-

nni ka tundaandvat väljaminekut. Varvi kaotanud, tükati ripendavate voodrilaudadega ja linate trepiastmetega majalt vaatas vastu kaks rooste-
dast silte «Kauplus» ja «Rahvamaja». Niisugune kultuurikolle ei andnud lootust, et sees võiks toimuda midagi meeliülendavat.

Poepealsesse rahvamajasaali viis järsk trepp ja kui me läime oma koli sinna suure vaevaga üles vinnanud, algas päeva kõige tüütum toiming — priimused pumbati vuhi-
võnna, naised lippasid aleviku lehmapidajate juurde piima
õelma. Poekaupmees elas sealsamas üle koridori ning
võttis lahkesti juba suletud kaupluse ukse eest raudkangi
m. Valgusime lõbusalt sädistades ja trügides leti e.te.
oli tavaline keskmine segakauplus, kus ruulitel toidu-
ainete kõrval seisis hädapärast riide- ja pudukaupa. Viit-
müümis võis näha mitmesugust pudi-padi: kelli, ehteid,
hübenenuge, portsigare. Siit võis saada mõningaid töö-
riistu, koguni raamatuid. Tubli tüki väljapanekust võtsid
moistagi enda alla mitut värvi pudelid. Küllap leidis ka n-
gemat kraami laoruumis kastideski. Reeglina võis m. a-
puodidest kanget rüübet mõõduka tasu eest kätte saada
ka öösel. Oli tarvis vaid üles otsida poekaupmehe akna.
Kui oskasid kenasti paluda ja leidis paras raha, ulatati
ki kiirelt chuakna, mida soovisid.

Üheks kord poes suurt söögikraamivalikut polnud: le.b,
konservid, biskviidid, kompyekid. Jäin viisakalt naispe-
re selja taha. Sain räimekarbi ja biskviidipaki kätte, ei suut-
nud liusatusse vastu panna, lugesin paevarahadest saas-
tud rublad kokku ja ostsin ka p. deli vermutit, paistis
ka mark olevat. Astusin, ostud peos, rahvamaja ukse
poole, kuulsin kedagi veel poe poole minemas, heitsin
laaniliselt pilgu selja taha ning nägin võõrast present-
atilis kulameest, kapuuts mutsile tõmmatud, üle läve
poole kaduvat.

Lõudsin ülal vaevalt konservikarbi avada, kui näitle-
paletoa uks lahti tõugati ja sisse tormas äärmiselt eruta-
tud segaste silmadega kaupmehenoorik. Minu esimene mõte
oli, et kellelgi plahvatas priimus ja saal juba leegitseb.
Kõik kütsid priimuseid autopaagist võetava bensiiniga.
Üheks kord düüsid ummistusid ja priimused pildusid siis
nagu leegiheitjad tulejugasid lae poole.

«Vidaket» hingeldas noorik. «All poes röövritakset»

Ma kohe ei taibanud. Kuidas, praegu, päris päise päeva ajal? Kes?

Kuidagiviisi suutis hirmust jõuetu naine selgeks teha, et poes on leti alla peidetud kellanupud. Mees andis kokkulepitud hädasignaali. Naine juba proovinud valla-majja telefoneerida, aga sealt ei vasta keegi. Seni kuni keskjaam miilitsat taga otsib...

Edasi läks nagu mõnikord unenäos, kus kõik on ime-selge, aga ärgates jääb järele segane hall laik ning tunned vaid vabisevat keha ja taguvat südant. Küllap see oli vihavahk, mis mind jalule ja tegutsema sundis. Koo-peratiivide röövlid näitasid mitmel pool üles südant täis-ajavat jultumust. Võimalus mõnda neist lõksu püüda kee-ras mu üles nagu terasvedru.

Ruttul Enne kui nad poest välja jõuavad! Kang ette või karjuda — andke alla, maja on ümber piiratud! Mida siis sees kaupmehega tehakse, selleni mõte ei jõudnud. Haarasin jooksult tuletõrjetahvli punase varrega kirve. Tundsin endas sellist jõudu, et oleksin võinud kirvevar-resse sõrmejäljed sisse vajutada. Prantsatasin trepist alla. Kuulsin enda järel Tormila sammude müdinat. Keegi naistest kriiskas:

«Arge minge, nad lasevad teid mahat!»

Aga juba lendas kaks uksepoolt minu eest kõrvale... Praakil kaupluseukse vahelt piilus välja kapuutsiga kae-tud pea, klikas vasakule, paremale. Siis venis siukombel välja terve presentmantlis kogu, punane portfelli käeotsas. Mõned pikad sekundid vahtisime tõtt. Ma ei tea, kas mul venis suu lahti või läksid silmad suureks. Igatahes tund-sin, et vajun põlvist saadik maasse ega saa sammugi edasi. Mulle jõllitasid kapuutiserva alt näkku koolivend Laane silmad! Kirvest mees vist ei näinudki, selle võis varjata varikatuse ääris. Mind uurivad silmad ei aimanud ohtu, et võiksin ta peakolu kirvega puruks virutada.

«Ülo,» röögatasin, «või käid paadi jaoks raha teeni-mas!»

Koolivend kalpsas sõnatult trepilt alla nagu hall rotti ja pani jooksujalu üle õue, kuuriseina najale asetatud jalgratta poole. Mõtlesin, et miks ta jättis ratta nii kau-gele, siis aga nägin, et kaupluse-seina äärde-oli kuhjatud telliseid, savi, lupja. Võib-olla kavatseti ahju laduma hakata. Jalgrattani jäi küll ainult paarkümmend sammu. Peaaegu maank ulatuv mantel ja õuel vedelevad kastid ei lasknud Laanel hästi joosta. Oleksin võinud põgenikul

ipe vaevaga hõlmast kinni krahmata. Ometi teadsin, et ilma relvata ei munda, midagi peab olema kaup-chele nina ette torgata. Kui ka röövel ei taha pauku ha, võib ta mind pussiga sähmata. Koolivennale selja pant kirvega pähe kopsata ma ei tihanud.

Viska portfelli mahat! karjatasin uuesti.

Ülo paiskas jalaga kastid kõrvale, jõudis ratta juurde. Portfelli pakiraamile kinnitada polnud tal aega, ta püüdis seda sangapidi juhtraua otsa riputada. Raske portfelli kallutas juhtraua koos esirattaga viltu, portfelli kukkus maha ja kui Ülo seda üles tõstma krahmas, prantsatas ka talas kolinal külili.

Nüüd on paras aeg, mõtlesin, ja tormasin kirvest pea lüües loides ja kisades koolivenna poole. Ma ei kavatse-nud kisendada, see tuli iseenesest, vist rohkem enda jul-gustamiseks. Koolivend krabas presentmantli avarast taskust püstolikolaka ning sihtis minu poole. Põikasin minna ees kasvava kase taha ja viskasin raevukalt kir-vega — tera tuli kuivanud varre küljest ära, lendas kõli-nal vastu kivi. Ülo karvas kirvevarre eest kõrvale ja tulis-tas umbes minu suunas. Ja püüdis ratast üles tõsta. Mina aga jõudsin hunnikust pooliku telliskivi haarata ja viska-m sellega. Ülo hüppas kõrvale, nägi ära, et teda rattale lasta ei lasta, ja pistis koos portfelliga liduma pisut eemal, velskripunkti ees seisva veoauto poole, ise veel korra üle öla minu poole põmmutades. Mina ja trepikojast kaja karanud Tormila pildusime talle kive järele. Sus-tostis kuuri nurga tagant välja suur hall koer, jõudis minne pika hüppega põgenejale järele ja paiskas ta pikali. Ülo pistis hirmsa häälega röökima, koer kippus talle selja tagant kõri kallale. Üle välja jooksid mõned inimesed, tõuge ees miilitsamees. Kui Ülo käsi kinni seoti, vaata-mine veelkord teineteiselt näkku. Mees nägi hale välja. Polnud tahtmist talle isegi näkku sülitada.

Omandasin trupis vapra mehe kuulsuse. Teadsin ise küll, et tõelist surmapõlgust minus ei leidu. Kust võtsin selle julguse? Öeldakse, et viha teeb hulljulgeks. Pidasin pool suud kinni ega iitsatanudki, et lõin minilahingut koolivennaga, kellega kunagi kindlasti rääkisime isa-muust, ideaalidest, aust ning õilsusest. Hull, kui sõnad muuks muutuvad, veel hullem, kui need mädanema lähe-vad!

Sattusin koolivend Laanega veelkord juhtumisi rongis

kokku. Hoolimata möödaveerenud paarikümnest aastast, tundis tema minu kohe ära. Nähtavasti olid ajarattad minu välimusega leebelt ümber käinud. Mina nägin endas ees võõrast, palja pealae, hallide juuste ja habemega kuivetanud meest. Paremal käel puudus esimene sõrm. See oleval jäänud üsna alguses rasketel aastatel kaevanduses vagoneti vahele. Hiljem pääsenud ta tehniliste oskustega mehena kergema töö peale, teeninud sellega rahagi. Tervis pidanud viisteist aastat vastu, mao rikkunud algusaastate nälgimine küll ära, igat asja enam süüa ei võinud. Aga muidu, noore naisega võtnud ja saab sellega hakkama.

Paistis, et mees minu peale viha ei kandnud, kutsus küllagi. Mina küll tänasin, ütlesin, eks näis, kui mahtu saan, aga ei läinud. Millest meil rääkida? Kaunistest koolipäevadest? Heita nalja madina üle rahvamajaõuel? Tõsta vanade asjade unustamiseks klaasigi? Noh, et ajad olid keerukad ja kõike tuli ette!

Ometi on igal asjal oma piir, ajale vaatamata. Oige inimene sellest üle ei astu. Ma ei saaks rahulikult vestelda mehega, kes polnud tookord õige inimene ega ole seda võib-olla ka täna.

Mõned päevad möödusid vaikselt, kus midagi erilist ei juhtunud. Ometi sündis iga päev peale söömise, magamise ja näitemängutegemise ikka midagi.

Ühel päeval varastati mul klassituppa jäetud pintsaku taskust pass ära. (Aasta pärast kutsuti mind kohtusse, kus pidin vastust andma oma kõlvatute tegude pärast. Üks minunimeline sell oli neiu võrgutanud ning taga tipuks tema karusmantliga jalga lasknud. Muud pättusel peale selle.)

Teisel päeval leidsime kaardile märgitud silla asemel eest ainult kaks palki! Kuidas «Primadonna» sealt üle sõitis, see kuulub juba tsirkusekunsti valdkonda.

Kolmandas kultuurimajas tegi meie asemel rahvale nalja tüse kaevur. Istudes esimeses reas, rüüpas ta pude list selget valget viina, haukas vorsti peale ning lasi paha haisu.

Arkasin ageda koputamise peale. Klopiti kusagil taga pool, vist rahvamaja korstaja uksele. Labi õhukese seina kuulsin küsimust: kes seal on? ja kellega Virve erutatud vastust: Riiv lõksatas, tuli ja sisenes ja hakkas hingeldust

urudes midagi ahastaval poolsosinal seletama. Jutt siis katkes hoopis, kuna tuli ei suutnud enam tagasi hoida. Nähtavasti ei saanud koristaja-õue juhtunust esialgu õieti aru ja palus Virvet veelkord peale hakata. Nüüd kuulsin kahe naise hädaldamist selgemalt üksikuid lauseid: viiakse ära... püssi... sõitsid õue, kaks tundi anti aega... buss tecotsas seal teisigi... hüppasin tagatoa aknast põõsasse... jooksin siia... viiakse vist Siberisse... peida mind kuhugi ära...

Minu korrapealt virgeks. Kell oli kuue peal. Tõmbasin müürid selga, läksin õue. Ahetava taeva taustal võis maan- telt näha inimestega koormatud veoautot, veidikese aja pärast järgnes kinnine autobuss, kaugemal kuuldus mootorimüürit, vilkusid teiste autolaternate tuled.

Õuesel oli juhtunud midagi traagilist. Kas minna koris- taja tuppa, uurida järele? Tüdruk ei näinud mulle kindlasti mõnigi, poeb kappi või sahvrissi. Läksin majja tagasi, heitsin narile, kuulasin lahtisi silmi ning vasardava süda- mega maanteelt kostvat mööduvate sõidukite müürit. Koristaja toas sosistati ikka veel, aga juba vaiksemalt ja ma ei saanud sõnadest aru.

Legin mõttes mitmesuguseid oletusi: lihtne haarang see ei saanud olla. Kas tõesti küüditamine? Kui suures ula- tuses? Võib-olla otsitakse ka mind? Tullakse isegi siia järele?

Näitlejad virgusid nagu ikka hilja, kella kümne paiku. Päev algas tavaliste hommikuste toimetustega. Päike küll ei paistnud, aga varblased siutsusid, valitses rahu ja vai- kus nagu vanajumala selja taga. Kõrvaline külakoht, ei jõudnud ega postkontorit ligi, talud laiati siin-seal kün- niste ja metsatukkade vahel.

Ma ei hakanud midagi seletama — öeldakse veel, et nad und

Kella kaheteistkümnelt ajaks sõitsime oma musta kassa hangitud «Fordiga» taludesse toitu varuma. Kõigil inimestel näpus, mõni vajab leiba, teine liha, kol- kartuleid.

«Fordi» veokastile oli peale ehitatud suur sinine kong, akna- ke ülal, ees lipuvardakese otsas lehvis rõõmsalt me vimpel.

Esimeses talus ei leidnud me inimehingegi kodust. Ime- likul kombel seisid uksest lukustamata, me võisime raha- meeli toast-tuppa kõndida, uurida pilte seinal ja virgalt

toksivat pommidega seinakella. Kella sihverplaadi ülalosas vehkis va kontkäpp vikatiga aega surma poole. Ones jäid meie hõiked hüüdjaks hääleks kõrbes. Teises talus räuskas pika keti otsas maruvihane peni ning me ei pääsenud majauksele ligidalegi.

Kolmas, sirelite ning enelapõõsaste vahele peitunud hall maja võttis meid vastu pärani uksega, köögis plud all põles tuli, puud polnud jõudnud veel sõestudagi, pludi peal podises kartulipada.

Sedamoodi juhtus sõjapäevil, kui rinne ootamatult läbi murti ja rahvas paaniliselt paku jooksis. Rahu ajal ei jäeta keevat kartulipada kauaks omapead, kartulid võivad ju puruks keeda. Otsustasime oodata.

Ootasime. Kartulid keesid pehmeks, tõstsin paja tulelt kõrvale ning kallasin vähese vee pealt ära.

Viimaks silmasime aida nurga tagant meid piiluvat poisikese peanuppu. Hõikasime, julgustasime, küsisime, kusema on, kinnitasime, et tahame ainult piima osta. Selle peale ilmuski pereema välja. Nad pidanud meie punase lipuga masinat nende omaks, kes hommikupoole ööd külapiidi ringi sõitsid ning inimesi ära vedasid.

See pidi olema kulakute likvideerimine, aga teiste hulgas nähtud ka linnainimesi. Kusagil külanõukogus olla vist nimed kirja pandud ning kõik. Kohtumõistmine tuleb vast alles seal, kuhu nad viiakse. Milles küüditatud süüdi võisid olla? Ega perenainegi seda teadnud. Naabritalu peremees, seal, kus koer kangesti haukus, ei tahtnud kolhoosi astuda, võib-olla osalt sellepärast.

Rinnus rusus teadmatuse tume hirm. Miks siis ikka nii viisi — öösel, une pealt, ilma kohtuta? Kulakud ei astu kolhoosi, toetavad bandiitel Arvata võib. Hirmus Antski hulgub veel ringi. Ent on siis need inimesed seda ära teeninud? Mõne kompsuga kuhugi — ilma otsal Kui metsa raiutakse, siis laastud lendavad. Mina küll ei tahaks olla laast, keda autokongi pistetakse ja külmale maale läkitatakse!

Selja tagant laskude eest, mida Hirmus Ants tulistab, tuleb ometi tasuda. Ainult kellele ja kuidas?

Järgnevatel öhtutel istus meil saalides kümme-kakskümme vaatajat. Inimesed olid näinud elutragöödiat, mille kõrval meie näitemäng paistis tühisena. Etendusi meil ära jätta ei lubatud, elu pidi jätkuma, justnagu poleks midagi juhtunud. Sõitsime oma marsruuti pidi edasi ning võtsime vastu tühjade saalide külma hingust.

kooperatiivkaupluste seinle äärde sigines äraviidute kullamalukest. See pandi sinna välja müümiseks, ent ostjad ei leidunud. Hüljatud kapid, lauad, toobrid ligunesid õuesid kevadvihmade kaes. Kui vaatasin lüütnud, puratud mööblitükke, ei jäänud küll sellist muljet, et need olid välja tõstetud rikaste kulakute tubadest.

Namasti juba mitut põlve teeninud külapuuseppade valmistatud lihtsad esemed. Käisid ka jutud, et paremad asjad kaubeldi asjameeste poolt juba kohapeal maha, nende äärde visati ainult ülejääk. Ka see võis tõi olla.

Nii seisid vanad armetud asjad maapoodide räästate all ning ootasid aega, kunas ka neid nagu peremehigi kullamalute laastudena tulle heidetakse.

Metsaäärsel nurmenukkudest ja pääsusilmadest kirendaval heinamaalapil istus Hilja ja maalis. Esiplaanil põistsid õitevahus toomingad, kivi-hunnikule kasvama hakanud leedripõõsad. Pisut kaugemal unelesid kuusehektiga ümbritsetud hallid hooned, mäletses nudipäine linn. Umbes kilomeetri kaugusel sirutusid üle heleroheliseks tõmbunud pargipuude asula kõrgemad tipud: kirikuhüü, ordulossi müürid, mõned suitsevad korstnad. Nende kohale olid ähvardavalt lahti rullunud tumedate servadega rümpilved. Siin metsa ääres aga sinetas taevakuppel erksalt ning kevadine päike koguni kõrvetas, seda ennast, et kõrge kuusik varjas iga tuulepuhangu.

Mahaunustatud kartulikastil istuva Hilja selja taga kolme heidetud pintsakul lamasin mina, vahtisin taevast, pilvi, maastikku ja võrdlesin seda vahetevahel lõuendil edenevaga. Sinna olid tekkinud juba puud-põõsad, sama rada, mida mööda me tulime, kuid kõik hoopis heledamate pastelltoonides. Tuli välja, et Hilja omas peale musikaltsuse ka veel tugevat kunstnikutalenti. Ornlüüriline maailmanägemine juhtis maalija kätt värvide valikul. Ja ka ta ise kandis roosat pluusi, taevasiniseid pikki pükse ja helekollastel juustel samavärvi rätikut. Alles praegu paanin tähele, kui lapselikult tillukesed käed ja jalad olid sel pisikest kasvu tüdrukul.

Minu kõrval lebas raamat, mida olin kavatsenud lugeda, jäänud aga seni veel jõudnud avadagi. Ma ei saanud lihtli segavatest mõtetest, mis aina tulid ja tulid, keerleld ringi mingile otsusele jõudmata, taandusid teiste amasuguste eest, et veidi aja pärast uuesti platsis olla.

Kaugemal jõekäärus vehkisid meeskolleegid õngelõttudega, kostis pallimutsatust.

Hilja maalis keskendunult, mulle tähelepanu pööramata. Päike liikus taevavõlvil edasi ja pilved kohusid aina kõrgemaks. Nende liikumine tekitas mulje, nagu jookseks maapind koos meiega kuhugi kaugusse, mis teiste taevakehade suhtes toimuski kolmkümmend kilomeetrit sekundis.

Niisiis kihutasin koos maapinnaga pöörase kiirusega läbi maailmaruumi. Ohes minuga tormasid ka maaliv naine, mäletsev lehm, puud-pöösad. Hiljat see ei häirinud. Ta vaatles üle maalikasti päikesehelendusest veel kirkast maastikku ja kandis seda lõuenditükile; ta märkas ainult värve, valgust, varje. Need kiirgused tema meeltesse, tekitades üllast naudingut, loomistahet.

Loendasin ajaviiteks meetreid, mida pilved läbisid, arvutasin hetkedeks ja kandsin mineviku arvele. Olevik on ju ainult mõõtühikuta nullpunkt, millest ühele poole jääb aja miinus-, teisale plussfaas. Ükski silmapilk ei kordu, kuigi iga täpp maakeral jõuab pööreldes uuesti algpunkti. Ent siis näeme kõike juba uues kvaliteedis, asjad on muutunud: roheliste hiirekõrvade asemel ripuvad okstel suured kirjud lehed, inimese kehas on hävinenud hulk rakke, võib-olla pole päikesepaistet, pilt ripub kusagil seinal, vana kartulikasti laudade vahelt on roheline kasvanud. Inimesed on teistmoodi mõtlema hakanud. Naidendit, mida praegu pakume, ei taha enam keegi näha, sest selles vaadatakse lihtsustatult, ühekülgselt ühiskonnaelule.

Elu võib võrrelda päratasuure loendamatute täketega hammasratta pöörlemisega. Iga täke toob kusagilt maailmaprobleemide rägastikust esile uue ülesande. Kui palju kordi on neid lahendatud valesti, aga juba on tegu lennanud minevikku ja tagasi võtta ei saa enam midagi.

Kolhoose tekkis nagu seeni sooja vihmaga. Kõhklejad ei tahtnud metsaraiumisel laastude hulka sattuda. Kes kodupaika maha jätta ei raatsinud, oli valmis ühis põldul mõne kilogrammi vilja eest tööd rügama, küll aramaa ikka kõhutäidet annab. Teised putkasid raudteele, kaevandustesse, vabrikutesse.

Mõtlesin elus jääb ikka midagi olulist vajaka. Mida vajab inimene, et õnnelik olla? Võib-olla mitte midagi peale katusealuse, kuhu vihma ajal varjule pugeda. Ometi,

inimene ei saa õnnelik olla, tühjas majas ka kaks inimest.

Inimene üldse ongi sündinud Siia maailma aina olemaks. Võib-olla kuulub tema pärisosaks raske elu, mille all peab küürutama, kannatama, aina ootama õnnepalangut? Jaa, nii on oma elu mööda saatnud paljud eelmised põlvkonnad, vanemad, vanavanemad, aina lootes, et kunagi, kui mitte lapsed, siis lapselapsed kindlasti elavad õnnelikult, ilma painavate muredeta toitu, leiva, tervise pärast.

Pälv värvus aina süngemaks, siis muutis ootamatult värvi, tuli otse meie peale. Äkiline tuuleil painutas pöösad maadligi, õhus lendles oksid, kulukõrsid, rabisesid lehed.

Hilja ehmus, kargas maalikasti ette, sirutas käed kaitsvalt laiali. Vihma paiskus alla nagu oavarrest. Hüppasin ümber, saime kasti kinni. Tuul rebis riideid, misad tungisid ihuni. Selja taga metsaserval paistis väike kuuri moodi ehitus, vist heinaküün. Haarasin ühte kätte maalimisraami, teisega Hilja käest. Hüppasime üle kraavi, tormasime küüni räästa alla, okkalised pöösad kraapisid ümber, nõgesed kõrvetasid. Kitsuke katuseserv ei kaitsnud vihma eest, olime sattunud tuulepoolsele küljele. Üleval poostis lahtine luuk.

Näe, kus hea peavari,» rõõmustasin mina ülespoole pilkades.

Hilja silmad läksid hirmu täis. Käsi püüdis minust valla rebida. Välja peal vesi lausa tuiskas, talu ümber lehmagi polnud näha.

«Rumaluke,» muigasin mina. «Tahad üdini märjaks saada? Tunned, kui külmaks on järsku läinud, jääd veel üheks!»

Konisin maalimisriistadega üles, sikutasin ka Hilja ümber. Viskusin mõnuldes selili mullustele heintele. Hilja ei ebalevalt püsti. Toetusin küünarnukkidele, võtsin kukul vöökohalt ja tõmbasin ta enda kõrvale. Hilja ei olnud vastu, lausus ainult vaikselt:

Vaata, kui halliks muutus maailm! Päike kadus ja lus nagu suri väljat!»

Sa mõtled aina värvidele! Aga selles halluseski on meeleolu. Hall värv nagu olekski kunagise eesti keele sünonüüm.

Vihmasadudes, kui see vastu katust põristab, peitub mapärane julgustav turvalisusetunne, et sul on kodu, õnn

kodumaa. Ma ei unusta kunagi üht pühapäevahommikut karjapoisipäevilt. Magasin laudalakas värsketel heintel Juba laupäeva õhtul oli vihma sadama hakanud. Hommikul äratas mind kuke kiremine all. Kanad kuristasid õrrel. Lehm inises rahulolevalt. Kõrval lõi nurru valge kassipoeg. Katust vastu rabises, heinad lõhnasid. Minu haaras ootamatult, kuidas seda öelda, mingi ürgne kuhugi esiisadeni ulatuv veresidemetunne oma väikesel elava kodumaaga. Tundsin, et see maa metsasalude vahel unelevate talude, heinamaade ja jõekestega on mul veres ja hinges. Olin agulipoiss, talugi kuulus võhivõõrale peremchele, ometi tunnetasin maamullaga ühendavaid juuri. Mõtlesin siis, et kuigi meil on ka mõned linnakesed, koos kõigega muu sinna juurdekuuluvaga, oleme kõik vägagi seotud maaga. See tähendab meile kõigile rohkem kui tihti arvatagi oskame.»

«Sa oled suurem lüürrik kui mina,» nentis Hilja andeks paluvalt naeratades. «See küün meenutab mulle möödunud, ent hoopis teisest, õudsest küljest. Sina nähtavasti teenisid mõne keskmiku juures, kus anti mahti veel lüürilisi mõtteid mõlgutada. Aga minu vanaema popsihüüasus suurniku maa peal, kes hindas karjapoissi ja sulaseid umbes nii nagu Mogri Märt: et teile, kuraditele, ka kapju alla pole kasvanud!

Selle küüniloo ajal toda Mogri Märti küll enam seal mail polnud, aga midagi temast ikka oli jäänud — vihkamine, kättemaks, pagan teab mis hullumeelsus, mille surub mõnele inimesele maa, kui see on olnud kunagi tema omand. Võib-olla tuleb see samast veresugulusest maaga, millest rääkisid, aga mingi hüperboolse kiro kujul.»

«Mis koledat selles Mogri Märdi küünis siis juhtus, poos seal end keegi või?» küsisin Hiljale pintsakuhõlma peale tõstes.

«See on kurb lugu ja kole ka,» lausus Hilja mulle lähemale nihkudes. Nähtavasti oli tal jahe. «Aga mõne sõnaga seda ära rääkida ei saa. Nagu korralikul draamal kunagi, on ka sel lool oma proloog ja epiloog.»

«Hüva,» olin mina nõus, «alusta siis proloogist, sul on draama jaoks sobiv ilus dramaatiline pääl. Üldse on sinus palju ilusat — silmad, suu, jalad...»

«Jäta viisakuse pärast keskmine osa välja!» naeris Hilja.

«Ei, miks, mäletad, kuidas vana Saalomoni oma pruuti kiitis Isegi naba kohta leidis suurepärase võrdluse.»

«Ma pole piiblit lugenud. Kes see pruut oli, Seeba hõimupanna või?»

«Ei tea. Jutusta enne oma lugu, siis raagin sulle nõnda-koostatud Saalomoni ülemlaulust.»

«Oh, hüva,» alustas Hilja. «Elas kord üks koolitüdruk, oli kangesti minu moodi. See koolitüdruk veetis oma suvehuheaega Võrumaal vanaema pool. Oli hilissuvine aeg, augusti lõpp. Pärast mõnepäevast seenevihma läks ilu ilusaks ja koolitüdruk koos naabriplikaga otsustas šampinjone ning riisikaid korjama minna. Riisikad kasvasid lähedal kuusemetsas, šampinjonid aga metsa taga heinamaa ääres. Seal Võrumaa nurgas metsade vahel lohtus alatasa igasuguseid hirmsaid asju — kord pandi müüa põlema, kord rööviti kooperatiiv tühjaks, tapeti mõni meheüksik, vägistati naisterahvaid. Meie külas elati selle ajani päris rahulikult, pimedad kätte siiski ei usaldatud panna. Ustele pandi tugevamaid lukke ja haake. Sellepärast ei lubatud ka lapsi kaugele. Lapsed aga ei mõelnud meheüksikule ohule, — päike paistis soojalt, linnud laulsid, riisikad siristasid —, läksid nagu kaks punamütsikest ja röövimustasid siiruveeruliste riisikate üle.

Sa muidugi said juba aru, et üks punamütsike olin mina. Sellepärast räägin edasi esimeses isikus.

Larsku olimegi metsalukast läbi. Välu ääres, keset legendikku, kõrgemal künkakesel paistis küün — niigugune vana pehastunud palkide ja samnaldunud aukliku katusega, ühe kadunud inimpõlve kätetöö jälle jälj.

Rohust hüppas välja jänas ja plagas haake tehes teise metsa. Rähn põristas vastu kõrget mändi. Vihmakass hulkas. Tundsin mingit hardumust või ülevust. Välu õhetas põdrakanepi lillakaspunastest õitest, ülal sügavsinine taevaskeskel helendavatest kasetüvedest triibuline metsa-vaade, erkroheline sammal küünikatusel.

Nagin juba katusele kasvama hakanud pihlakat, pude- lade auke samblikega kaetud palkides. Ukseava sulgesid tihedalt ettelöödud lauadükid. Ma ei mõelnud üldse, mida küün sisaldab, vaevalt võis seal olla midagi peale mõne pihutäie heinapuru. Lihtsalt läksin kinnitaotud

...pääsu juurde ja lähendasin näo laudade vahele jää- nud pilule... ja nägin silmti. Silmad asusid peaaegu minu nina vastas ja paistsid ligidusest tohutu suurtena. Rap- palt pea tagasi, justnagu oleks keegi mulle tuletuki sil- made ette torganud, ja nüüd peegeldus minu silmades ilusalt ka nägu — karvane, räpane, minu arvates metsik

inimnägu. Kähistasin midagi, sest kiljatus jäi hirmuga kurku kinni. Jalad liikusid kangelt. Kūūn näis välja saavat tagedaid magnetpüüniseid, mis mind kinni hoidsid. Kuulsin laudade raginat, mis mu kõrvus kõlasid tohutute lõugade laksatamisena, keegi hüppas küüni hammaste vahelt välja ja hakkas tümpsudes mulle järele tormama. Teadsin, et suren või lähen peast segaseks, kui see peletis mulle käed külge paneb. Viskasin korvi käest, raputasin kingad jalast ja tormasin. Metsarada, mis jalge ees loomles, oli täis juurikaid, kõdunenud oksid, poriseid veesoomkuid. Need vist saidki mu päästjaks. Kui mina takistustest kergelt üle kalpasin, siis kohmakates säärikutes tagaajajakomistas mitu korda. Võigast ebainimlikku sõnatut mõrnat välja ajades kakerdas ta püsti ja aina rügas mulle järele.

Mu jõuraasuke hakkas üles ütlema, külge sisse löi pistolet. Nägin juba vaimusilmas, kuidas mu süda lõhkeb, ma kukun ning pikkade mustade küünte ning kollaste kihvade ga libahunt rebib mul selle rinnast ja pistab nahka. Tõesõna, ma kujutlesin seda imcelavalt ja peaaegu pidin õudusest sealsamas maha kukkuma. Mingi imejõud hoidis mind püsti. Eemalt puude vahelt paistis juba sõidetav metsatee. Siis rõõgatas peletis, keda ma enne tummalt pidasin, päris inimese häälega: «Jää seisma, sitavares, või ma annan sulle tinal!» Hakkasin jänesehaake tegeha. Temal oli mingi automaat, täristas korra ja saingi pihta, nae siia vasakusse kätte. Olin jõudnud metsateele, kukkusin, mu üle vajis must udu. Mul vedas. Teed mööda logistas üksik hobusemees suure koera saatel, see peletaskubandiidi minema. Mind pandi vankrile, kihutati asulasse. Olin mitu päeva päris šokiseisundis. Muidugi haiglassse viidi ka... Sellepärast mind üksikud küünid ehmatavadki!»

«Vaesekel» haletsesin mina. «Võib oletada, et too kolletis kuuluse Mogri Märdi suguvõsasse. Kas ta tabati?»

«Ei, seekord küll mitte, kuigi kõik ümbruskonna püssimehed jalule aeti.»

«See oli tõesti kole lugu ja kurb ka, aga ega ühe hullu pärast maksa kõiki küünte kartma hakata. On vaja ära hoida.»

Tõmbasin Hilja enda vastu, nii et läbi õhukeste riiete oli tunda, kuidas rind ja vahelihhas hingamise rütmis liikusid, püüdsin siia-sinnapoole põiklevad huuled. Hilja suudles mind nii andunud, nagu mitte keegi veel suudel-

ind polnud. Olin üleni üks sõnatu helisev ülemlaul, see mu valenes.

Mu kuumav käsi libises alla tüdrukku puusale. Hilja tõmbus, tõmbus tagasi.

«Sa pead mõistlik olema! Mul pole midagi sinu vastu, kuid tähtede seis on praegu halb! Kui midagi juhtub, on mehed teatrist läbi! Kas sa kujutad ette, mis tähendab abort?»

«Kallis, ei juhtu midagi!» püüdsin tüdrukut rahustada. «Ma ju armastan sind ja kui midagi juhtukski, miks siis abort? Me saame lapse nagu kõik normaalsed inimesed.»

«Ei, ära räägi enam edasi,» katkestas Hilja mind peaaegu nutuselt. «Mina ei ole normaalne inimene! Mul on mingine veri, see tapab lapsel!»

«Kuidas saab ema veri last tappa?» imestasin mina. «Saab küll!» Nüüd Hilja juba nuuksus. «Koos mehe verrega muidugi. See tehti mulle juba siis selgeks, kui hiljalt vereproove võeti.»

«Kuid minu veri on terve!» protesteerisin mina.

«Kust võid sa seda teada? See on mingi salakaval reegel. See ulatub sinu vanemateni välja!» selgitas Hilja muli pühkides.

Ma polnud mingisugusest reesusest varem kuulnudki. Püüdsin Hilja juukseid.

«Mida me siis peale hakkame, ritsikas, sa oled ju mulle...?»

Hilja püüdis naeratada.

«Ei tea? Peaksid vist laskma vereproovi teha. Aga esialgu ei tahaks ma üldse lapsi saada, olen ju alles näitlejalate alguses. Läheb mõni aasta mööda ning ükski teater ei taha mind enam.»

«Noh, on ju olemas mitmesuguseid kaitsevahendeid,» vastasin mina.

«Ei tea. See kõik on kuidagi võõrastav ja piinlik,» nahtles Hilja.

«Kas sa siis senini kellegagi niivõisi pole olnud? Oled otsi ja jäädki selleks, lähed Kuremäe kloostrisse?» pärisin naljatoonis.

«Kõik te tahate olla esimesed! Mis imet te selles sütuotsite?» turtsatas Hilja. «Kui sind väga huvitab, juh-

küll kord niisugune asi. Sellest on jäänud mulle ainult meeldivus. Hulka aega olin hirmul, et jään rasedaks,

käisin isegi arsti juures. Sellel on mõtet ainult armastatud mehega abielus olles.»

Otsustasin, et lähen linnas jalamaid arsti juurde, lasen vereproovi teha, palun ka emal verd analüüsida lasta ja üldse, uurin seda reesuse asja.

«Ma pole sulle veel järellugu rääkinud,» jätkas Hilja hoopis teisel toonil. «Enne siia linna asumist elas inna rannas, meri aknast päris kiviga visata. Päeval oli kõik lihtne ja ilus. Kord vaikus, siis tuul, meri vahutas ja mühises. Päikesepaistel vesi sillerdas ja niit kõrkjate ääres oli täis tagasihoidlike rannalillede värvilaike. Seal asus vana võrgukuur, mille ümber lapsena mängisin, kus randastreist pärga punusin ja kuhu peitsin suure valge ränikivitäki — oma õnnekivi.

Aga pärast seda küünilugu, kui saabus õõ, tuli hirm. külm lilla valgus heitis põõsastele ja maapinnale veidraid varje. Ees plinkis majakas nagu hädasignaale andes ja üksik puu sirutas haralised oksad kui piinas ülespoole. Lühale jäänud loikudes väreles kuu lapergune peegeldus. Üksik kiljuv öölind hädaldas eksinud hingena. Tekkis müstiline hirm salapärase pimedade looduse, üksinduse ja kaduvuse ees — minust ei jää isegi lapsi järele. Siis kujutlesin endale kaitsevaimu — pimedusest välja ratsutava mehe valge hobuse seljas, kes toob mulle randastreist pärja ja valge õnnekivi. Tegin temast isegi luuletuse:

«Mäekünnal peatub mees
ja vaatab kitsast rada,
mis rohtukasvand auklik külavahetee.
Tal ratsu väsind, särk rebitud,
vihm peksab näkku,
randastreist pärg vaid reisikotti jäänd.»

Olin vaimsest nii segi, et nägin öösiti isegi hallutsinatsioone, enamasti ikka seda ratsutavat kangelat.»

«No ja siis kohtasidki seda oma valget ratsanikku ning juhtuski see, mis juhtuma pidi,» nõokasin mina.

«Võib ka nii öelda,» lausus Hilja, ironia tähelepanemata jättes. «Ainult et need tänapäeva printsid on ratsanikud ainult ühes teises mõttes.»

«Võib-olla juhtub nii, et mina toon sulle randastreist pärja. Ma tean, kus neid kasvab,» ütlesin ma paljutoota valti.

kui tuleb lõputuid kordi vahetpidamata mängida sama lugu. Veelgi hullem, kui lugu vastumeelne ning partneriga pole klappi. Ärritasid muudki igapäevaelu olmeasjad: võidujooks paremate magamisnurdade ümber. Pungla ning Käärsoni igahommikune unenägude etelamine, Tarmi kõigutamatu rahu, millega ta poole võitlusest enda eest hoolitses. Peale etendust algul puhkas, siis hakkas sööma, pärast seda solistas pesuveega, lõhnastas ja püüderdas end. Sellise lisaetenduse viimane vaatus lõppes nari paikasättimisega, linade-tekide hoolika klopplusega. Isegi sokid ja aluspesu raputas Tarm tolmust pühaks ja paigutas toolile. Kui ka terve trupp tekide all lamades und ootas, ei taganenud Tarm oma programmi.

Lavale astudes mõtlesin igakord: ükskõik, kuidas ma end ka pingutan, publik mind niikuinii ei usu.

Pungla muidugi oma väljendusvõimetes ei kahelnud. Etendades läbielamuseks tunnete tugevust, kruvis ta end «müüa loori all» ikka rohkem ja rohkem üles. See tähendas, sisendas enne etteastet kusagil lavanurgas endale kogendatud erutuse.

Juba Apsaloni poolt olid misanüstseenid seatud nii, et peale kulminatsioonihetki seisima Pungla selja taga ja rüütsima temaga üleõla. Partneri nägu ma ei näinud. Võib-olla võis algul tunda mingit kontakteerumispüüdu. Viimastel etendustel oli mu lavakallim jõudnud juba niikaugele, et demonstreeris oma hingelisi vapustusi ainuüksi saalile. Mõnikord isegi mõtlesin: teeks talle seljaga kõige kangemal ägamishetkel õige mõne viguri, las rahvas naerab. Kaine mõistus pani siiski piduri peale, et mitte närv keerdu kord-korralt ikka rohkem krussi.

Ühel õnnel päeval, viletsal kägiseval laval, kuhu laest tõlksolk vett tilkus, läks vint üle. Oli tarvis kiiresti seadistada riietuda. Erutusest enesekontrolli kaotanud, pidin lava alla grimeerimisruumi viival trepil peaaegu kukkuma. Liike mutoonkasuka, mille pidin Ojarannale üle andma, pillasin põrandale.

Umbne, täissuutsetatud ruum, seintelt krohv pudenevad, rotiaugud põrandas, laest tolknemas üks hädine punuke. Selles armetus interjööris pooleldi lahtirõivastunud mehed-naised oma paljudest küürimistest kulunud aluspesuga.

Meie teatritegemine hakkas korraka vastikult vastu.

Virutasin kõrviku tagedalt nurka — riidenagi polnud niisuguste seinataotud naelte otsas rippus juba midagi ja pahvatasin.

«Nii edasi mängida on võimatu!»

Jutusumin vaikus, kaaslased jäid mind ehmunult vaatama, otsekui oleksin nende suunas pussi välgutanud. Selle ootamatu stoppkaadri ajal ilmusid luugist nähtavale Pungla jalad, siis ka pea, ja juba poolest trepist küsita ärritusest variseva häälega.

«Mis viga on, seltsimees Suursoo?»

Ma poleks tohtinud temaga etenduse ajal vaidlenn hakata, seda keelas lavaeetika. Onnetuseks olin sarnaselt otsast otsani täis ja see pressis välja nagu õhk katkilõigatud jalgrattamummi.

«Saage aru, meil pole vähimatki lavalist kontakti. Sellisel asemel et rääkida partneriga, te ju lausa koketeerite publikuga!» rääkisin pingutusest hingeldades.

«Ma mängin täpselt nii, nagu Apsalon on käskinud!» viskas Pungla kurja upsakusega vastu.

«Võib-olla? Kui see ka nii oleks, kas te siis tõesti aru ei saa, et eriti selle vaatuse stseen on ülepakutav võlts?»

Pungla põskedele ilmusid punased laigud.

«Kas tahate öelda, et teie olete Apsalonist targem?» mina pean hakkama mängima nii, nagu teie soovite?»

Ma peaaegu ägasin:

«Mitte nii, nagu mina soovin, vaid nii, kuidas on loomulik. Peab ka ise midagi mõtlema! Mida te lavale täitma lähete, kas Apsaloni käsku või oma lavalist ülesannet?»

Pungla ei saanud kohe sõnagi suust, kõverdas vaagnas suunurki, siis pahvatas hüsteeriliselt.

«Kas kuulete! Apsalon ei oska lavastada, mina ei oska mängida! Seltsimees Suursoo ütleb, et kõik on valetamisestseenid tuleb ümber teha!»

Ta viskus näoli kõikule ja pistis kõigest kehast vappides nuuksuma.

Administraator Ehasalu läks ähmi täis, jooksis veeraklaasiga. Šobrannad rahustasid nariserval.

«Oh, ärä pane tähelegi! Mängid nii, nagu sind on käskitud. Mina olen kunstiline valve, ja kui midagi on valesti, siis ütlen seda minä, aga mitte igaüks!» tõõstis Käärsoo.

«Palju, mis keegi rumalast peast ütleb,» toetas Padis. «Iga tühja pärast ei maksa end ärritada.»

Lipp kogunes Pungla voodi ümber. Ehasalu kolistas ka esmaabipaunas pudelitega, tilgutas palderjani ja jalkus nuuskpiiritust. Toll pilgutas mulle vargsi oma õhukult silma.

Vahepeeg venis. Pungla tõmbles endiselt nutukrampides. Tõusis üksi laua juures. Mul oli äärmiselt sant enesest.

«Vilmaks on see kõik ehtne?» mõtlesin hirmuga. «Kruusid end nii üles, et ei saagi enam lavale!»

Lugu näiski sellise suuna võtvat. Mulle langes kaela haseid süüdistusi:

«Näete, mis te nüüd tegite!»

«Kas saite nüüd, mis tahtsite?»

«Etenduse ajal kargab teisele kallale!»

«Ii tea, kas mõjusid need moraalsed palsamid või näitlikkohusetunne. Hedvig ajas end viimaks püsti. Teda kummili, jumestati, julgustati ja etendus kuidagimoodi lõppes.»

Selle vahejuhtumi kivi tekitas suure järellainetuse, suutis ma kui oskasin ette aimata. Ei teadnud ka seda, et juba järgmisel päeval lendasid teatri poole kirjad sünda-

värvika kirjeldusega.

Ma märkasin kolme leeri: vaenulikku, erapoolset ja üksikuid käte vastamisi hõõrujaid, kes rõõmustasid.

«Et keegi Punglale pihita andis.»

Jainen ja Toll usaldasid isegi mul vargsi käit

Hedvig ajas juba nina nii püsti, vaata et vihmavesi ei sisene!» kiitis Savolainen.

Apsalon on siin mõnele nagu jumal, laulavad talle. «Laule, varsti hakkavad risti ka ette lööma,» põris Toll bassihäälega.

Hilja ei öelnud midagi, ainult naeratas ebakindlalt. «Ja loominguiline külg ei huvitanud kedagi.»

«Iläinud reisi lõpp-punktina sündis veel üks sänge. Meilt rõõviti kogu ringreisi sissetulek ära.»

«Ii sume kevadine öö. Lepikutes laksutasid ööbikud. Sinises furgoonis valitses pahaendeline vaikus. Tor-

ni laskis lendu paar nürivõitu teravmeelsust, naeris ma juurde laia naeru, aga see vaibus kaasanaerjaid

eldmata peagi. Muidu tujukas «Primadonna» lippas see-
d virgalt nagu kodu poole kippuv hobune. Sõita oli

palju. Hakkas vihma tibutama, põõsad kahel pool teed

läikisid erkroheliselt. Autokastis läks umbseks, mootori monotoonne surin tegi uniseks. Hilja oli toetanud pead koduselt minu õlale. Mul jäi kael kangeks ja kasi kippu ära surema. Märkasin, kuidas auto hakkas pikkamööda pidurdama ja lõpuks nõksti seiskus. Tõstsin Hilja pead ettevaatlikult kõrvale, lükkasin vala ülal kabini kohal asuva akna ja pistsin pea välja. Miilitsamundris mees nähtavasti autoinspektor, kontrollis autojuht Peetri dokumente.

Hõikasin: «Suitsupaus!» Avasin tagumise ukse ja tahtsin väikese redeli üle ääre tõsta. Alt suunati mulle näkku taskulambi valgus. Tige hää lausus:

«Ärge ronige välja! Andke rahulikult kassa siia ja sõitke minema!»

Algul arvasin, et see on nali. Meie, näitlejatega armastati sageli kometit mängida.

«Kassa võeti meil juba viiskümmend kilomeetrit tagasi ära,» vastasin naljaga ja lükkasin siiski redeli üle ääre.

«Sulle öeldi, ära ronil!» kähistas inimene all raevukalt. «Tõmba redel tagasi!» Mees vehkis püstolkuulipildujaga. Märkasin, et riist on saksa päritoluga, olin ise niisugust käes hoidnud. Nõukogude munder, saksa automaati Ihu läks higiseks. Tõmbasin redeli tagasi. Putkauksel tunglesid juba ka teised.

«Silmapilk kassa, kogu reisi sissetulek siia!» raevutses all sõjaväesinelis habemik mees. «Annan aega kolm minutit. Kui te raha alla ei viska, torkame kummid läbi ja paneme masina põlemal!»

«Issand jumal, bandiidid!» kiljatas kassapidaja ning pistis uluma.

Asjata otsisin pimeduses mõnda lähenevat autotuld või liigiduses kumavat akent. Otsekui surmamaru valitses kõikjal. Me ei seisnudki kusagil kõrvalisel metsavaheteel. Tundsin ära tuttava teeristi. Vaevalt viiekümne meetri kaugusel heki taga uneles koolimaja. Eemal mustendas pargisiluett, varjates endise riigimõisa hooneid. Kuuseheki taustal märkasin veel paari tumedat inimkogu. Laus pilves taevas ja tibutav vihm muutis kõik ühetooniliselt halliks.

Ehasalu ja Padise asusid bandiitidega läbirääkimistesse.

«Raha pole, see on postiga ära saadetud, ainult tänane kassa,» kavaldas Ehasalu.

«Vabatahtlikult,» kostis alt, «me teame, et kogu raha on teil kaasas.»

Kuulge, mehed, kõik meie palgad ja puhkuserahad tulevad sellest rahast, me jääme nälga. Kassapidaja läheb alla,» püüdis Padise rõõvlite südametunnistusele mõjutada.

Rahakast on katusel dekoratsioonide all, laduge need maha ja võtke isel» hõikas Hilja.

Rutem!» käsutati alt. «Raha on kassapidaja käes,»

Vabatahtlikult me teile ei annal» keeldus Ehasalu.

Poole minuti pärast saab autojuht kuulil. Ja siis pistame masinale tule otsa!» kostis alt hirmuäratav ähvar.

Nüüd hakkas nutma riietur Meida, Peetri nooruke pruut. Jumal, visake neile ometi see portfelli lõugade vahele! Nad lasevad Peetri maha. Kas inimese elu on siis tõesti müüvami!»

«Andke!» — «Ärge andke!» — «Nad ei julge lasta!» — «Kõrva peale jooksevad inimesed kokku!» — «Keegi ei julge tulla!» — «Mis sellest enam, kui me juba kõrbenud oleme!» — «Terve kuu teenistus!» — «Me jääme nälga!»

Kassapidaja viskas portfelli käest ja tõinas südantlõhestavalt. Tundsin kotti oma varvastel, avasin ja tõmbasin kähku ühe pihkusattunud rahapaki välja.

«Aega on veel kümme sekundit!» meenutati alt.

Oli tunda, kuidas masin aeglaselt allapoole vajus. Kummid olid tühjaks lastud. Siis käis automaattitärin. Kurjades viskusid kõik üksteise otsa põrandale. Kellegi kasi paiskas portfelli ukseavast välja. Kelle? Seda ei saadudki uurimisel teada.

Mõne hetke pärast kostis hõige:

Käes! Kaome!»

Oli kuulda jooksumist ja sõiduauto käivituse müra. Loo lõpetas künnivareste äge kraaksumine.

Peeter ilmus siiski elavana. Lagedale, oli saanud end kabiniist välja kukutada ja puude taha varjudes põõsasse joosta.

Must tahvel teatri köögiuksel kubises käskkirjadest. Ometi võisin lugeda, et mind on töö huvides kaks palgastet alla viidud. Tore põhjendus küll! Teine paber teatas kollektiivi üldkoosolekust. Apsaloni rohkete silmustega

varustatud «ziiro» oli rutakas, nārviline. Nojah, mees oli vahepeal jälle direktoriks ülendatud. Võim käes!

Apsalon istus oma töölaua taga, nāoga ukse suunas, ja nāgi igauht, kes sisenes, muidugi kohe. Kui ma ukse parast koputamist otsustavalt lahti tōukasin, ei totnud direktor peadki, uuris süvenenult mingit maisipaberil triktud eeskirja. Raamatupidaja ning sekretär vajutasid ninad lauale ligemale.

«Seitsimees Apsalon, kas tohin segada?»

Pidin sedasama uuesti kordama, alles siis vastas direktor, silmad ikka paberil:

«Mul pole praegu teie jaoks aega, tulge hiljem!»

Vōtsin põuest lahkumispalve, torkasin paberi Apsaloni ette lauale.

«Selle avalduse läbilugemine ei võta palju aega.»

«Mis avaldus? Mis narrused need jälle on?» legi direktor kurja hāält.

«Palun mind kahe nādala jooksul teatrist vabastada!»

Apsaloni käsi laks rusikasse, ta kargas pūsti ja virutas täiest jõust vastu lauaklaasi. Kriginal jooksid kiirtekujulised praod sellesse laiali.

«Teie tōotate siin seni, kuni teid vaja on, ja mina vabastan teid siis, kui mina seda vajalikuks pean!» mūristas ta raevukalt.

«Ma ei luba enda peale karjudal!» kāhistasin vastu ja sāhvasin mõtlematult: «Seda te võisite teha kolmekümne teisel aastal ühes teises teatris!»

Mis viirastusi minevikust see torge küll lahti päästis?

«Välja!» rōökis Apsalon vihast punetades. «Hābematu poisike, vōi veel nākku hūppamal!»

Avalduse tükid lendasid prūgikasti.

«Huva, eks ma saadan siis avalduse posti teel!» hūüdsin lavepakalt.

«Kuradi despoot!» pobisesin veel ukse taga. «Igal õnal tuleb ükskord mūklipäev!»

Astusin mööda lossimae teerada täis protesti ja viha. Teatrilast diplomit mul pole, riikliku komisjoni poolt kinnitatud kategooriat samuti mitte. Palga vastu kaebust tosta onaks asatui vaev. Ara minna ei lubanud seadus muidu kui asatuse juhataja nõusolekul. Kātsuge kokku leppida, soovitas jurist. Aga mismoodi ma lepin Apsaloni niga kokku? Seisan ta ees ja kahetsen pattul Ametiühingukomitee? Esimees Ojarand lipitses uuesti Linda Saaliga

ajakale poole? Seal tōotas ka too joodikust lekoloni kambast. Minna parteikomiteesse? Üksi, ilma toetuseta, kaelas koorem mūsta minevikku! Iisis pūsti ning oli kummalisi tuuleveskeid täis. Mul polnud Rosinantet ega isegi Don Quijote printsi, otsustasin tuuleveskeid rünnata. Oli ju veel Vahtsus, selle võim käis Apsaloni omast üle. Olin valmis seletuskirja Kunstide Valitsuse juhatajale ja juurde lahkumisavalduse. Arakirjad saatsin lonile ja täitevkomiteele.

See nõndanimetatud kollektiivi koosolek sarnanes rohke kohtuistungiga. Apsalon oli kokku kutsunud kenade väesalga väljastpoolt teatrit. Ilmselt kartis, et ei saa üksinda jagu, tahtis hirmu nahka ajada. Kollitas paksu klakōori Parvei ja lektor Rannastega. Need võis küll arvata oma aja kolumatside hulka — palju, vähe arul Madam Umarik ja propagandaosakonna juhataja ei kujutanud mingit ohtu. Rajonnikomitee teine sekretär paistis olevat üldiselt mõistlik mees. Uut esimest sekretäri ma veel ei tundnud, igatahes suhtusid teised väga aupaklikult, nii suure lugupidamisega, et ei võis koguni lipitsemiseks nimetada.

Olin juba tublisti läbi paksu ja vedela ning okas- ja lehtede veetud. Olin seisnud nii GFP kui ka NKVD kōrval ees, istunud okupatsiooniaegses Westervalli vanglas ja Gatšina sunnitōōlaagris, tolnud lutikaid sõjavanglas, läbinud tōōpataljoni tiheda sõela. Apsalon suutnud mind verest välja lūua ka siis, kui oleks oototini kohale tassinud.

Ma ei saanud ma lahti akrobaadi enesetõrjest, kes peab esmakordselt ilma julgestuskōieta tōõnna tsirkuse kupli alla tōõmmatud trossile. Ma nārvee nagu nāitleja enne esietendust. Mul polnud olin täis võitlusvaimu oma tōe eest. Akrobaate on alla kukkunud, ometi ei loobuta uutest katsetest. Olin hambad kokku, sõrmed rusikasse, jalatallad vastu dat, et pinget südamele eemale juhtida.

Minult tuli ettepanek — koosoleku juhatajaks Linda Saal. Kōikide kāed tōusid, Hilja oma ka. Ma alustas kui tōeline prokurör, kes sūdistab kurjategijat. Olin valmistunud rinnaga kaitsma tōõid kunstiprintsiipe, vōtma vastu hukkamōistu tōetika pūhade reeglite rikkumise pärast. Proua

sõnultsi sattusin hoopis ühiskonna alustugede õonestajate hulka. Milleks tal seda vaja oli? Küllap ma ähvardas eneselegi teadmata põhjustel kõigutada temale soodsalt kujunenud süsteemi aluseid.

Kui proua mõnda aega tagasi kinnitas, et armastamine ja et Apsaloniga teda õieti midagi ei seo, siis näitas ta kindlalt, et neid ühendab üks mõttelaad. Sel nimel tulid unustada nõrkusehetkel väljapaisatud hingedad ning halastamatult vastu lüüa! Mis hingehädad! Niisugusel polegi hinge, on vaid iha — meestevalu!

«Seltsimehed, meie teatri töötajate üldkoosolek kokku kutsutud selleks, et luua teatris jälle normaalloominguline õhkkond,» rääkis proua. «Koosolekule ilmunud ka rajooni juhtivad töötajad, et oma nõuannetega meile abiks olla. See ei tähenda sugugi seda, et kollektid, mis meil viimasel ajal puhkenud on, kollektiivile jõu käiksid. Meie kollektiiv on absoluutses enamikus üksmeelne ja otsustusvõimeline oma eesmäärke kaitsma. Oht seisab selles, et kusagil väljaspool peituvad niisugused tõmbajad on kasutanud ära mõnda ebakindla maailma vaatega inimest. Neid on õhutatud õonestama meie ideoloogilisi aluseid, pannes kahtluse alla meie töö nõukogude näidenditega, nende elujaatava võitleva paatose. Neid püüavad desorienteerida kõigepealt meie noort kaadri Oleme ideoloogilise rinde töötajad. Ajal, mil klassivõitlus võtab üha teravama kuju, on sõna meie relvaks. Teatringkonnad püüavad seda nüristada. Loodan, et seltsimehed parteikomiteest suudavad veenda neid segadusse viidud inimesi oma teguviisi põhjalikult ümber hindama. Annan sõna meie parteikomitee esimesele sekretärile seltsimees Leinbergile.»

Leinberg alustas tagasihoidlikult, paistis algul kogu kohmetu. Võis arvata, et mees on tulnud otse sõjaväe või mõne vabriku parteisekretäri koha pealt, kus kapriissete kunstiinimestega keerukaid päevaprobleeme arutada ei tulnud.

«Mis ma oskan teile öelda,» vabandas ta. «Elu on praegu tõesti keeruline, eks teatritöö samuti. Sõna on võinud relv, seda kasutasid agitaatorid edukalt juba revolutsiooni ajal. Sõna jõud aitas sõda võita. Teatri sõna mõnuidugi kaudsemal kujul. Kuidas, seda teavad oma spetsialistid paremini, mina olen teatrialal vähik. Ajal natuke omavahel juttu, arutame läbi ja vaatame, kas need paharetid siis on. Olen siin linnas ka vööras

veel teatrinimesi. Aga mulle meeldib väga teatris olla, ma sus igati kaasa aidata, et varsti näeksin teid teatrietendusi. Noh, laske tulla... Kes soovib

vaikisid, vahtisid vasakule, paremale, nokitsesid üksteise kallal.

Kuidas Saatus mulle on onnitselt kõrva sosis- sid nüüd üsna analoogilises olukorras kui «Lutes- ses». Vaatame, kuidas sa hakata saad, kui ei ole kordama teise väljamõeldud kunstlikke sõnu. Ma olen la sona, proovi, ka löikab paremini! Ma olin ette valmis tulla, aga, sügavsis phta

Seltsimees Saatus ei olnud tavaliselt üheks sõnaga, vaid ta rääkis lühikesi lauseid, mis olid just tavaliselt arutelu teemaks. Seltsimees Saatus ei olnud üheks sõnaga, vaid ta rääkis lühikesi lauseid, mis olid just tavaliselt arutelu teemaks.

isegi ei muianud

midagi, mõtlesin, eks pist me siis sillad sead taga

üks niisugused suured sõnad tavaliste argipäevloominguprobleemide arutamisel? Selline ähvardav sõna on nagu raske teraskilp, millega püütakse pisematki kriitikat. Elu ega kunst pole raud- vormi valatud standardkaup. See muutub, muutub meie töövõtted peavad muutuma. Esialgu ei juhtu- all midagi muud, kui ma astusin vastu ainult käsi- le kahtlemisele, mis kõlbas kunagi seltsimajade vanastajatele ja ka hädapärast poolkutselise teatri Näitleja ei pea hämmastama oma välise võtte- ga, mis pahatihti kordavad äegunud stampe, vaid ta mõjuma vaataja psüühikale! Peeni hingeliigutusi, on omased intelligentsetele inimestele, tuleb ka väl- la peenelt. «On ju määratu enamik inimesi närvi- enamik kannatab, vähemik tunneb teravat valu, ent mavaail ja majades te näete visklemaid, hüplemaid, peast kinnihaaravaid? Kannatusi peab väljendama, nagu nad väljenduvad elus. See tähendab, mitte jal- la, mitte kätega, vaid peene pilguga, mitte žestiku- miga, vaid graatsiaga. Teie ütlete — lava tingimu- Mitte mingisugused tingimused ei luba valet!» —

Nä kirjutas kunagi Anton Tšechov Kirschele ja
Kunnele.

«Mina olen teid väga tundnud, kuid teie
peate seltsimees Pungla meenut. Ma pole veel
peale teid veele teinud, ma teie ja teie
Kirschele peate teie teie — see pole
süüdi on teie peate teie, kes on teie ja teie
süüdi teie teie teie teie teie teie teie
on siis õigus teie teie. Noh, teie teie teie
«Ogust kritiseerida on teie teie teie teie
teie me oletada, et teie teie teie teie teie
an, saamisi näitekunstist, oma isiklike vabade lavate
sele ja lavakujade tõlgitsusele. Kui teie teie teie
ta vaid vilets imiteerija, hingetu nukk. Les teie teie
juhi näpunäidetega ja kel on vaid üks põhjendus on
lavalisele tegutsemisele — lavastaja ja näitejuht käskis
tal nii teha. Saavutanud tehnilise vilumuse, on näitleja
uhke sellele, alahindab oma partnerit ja ei oota temalt
midagi. Ta saaks laval hakkama ka ilma partnerita.
Ansambel, millel on määratu tähtsus lavakunstis, on tal
tundmatu mõiste.» Meie peanäitejuhi arvates on teie
lavastused täiuslikud, nende kritiseerimine näitlejate poolt
kurjast. Iseseisvat mõtlemist pole siin tarvis ja kollek-
tiivne looming on tühi sõnakõlks. Koosolekutel valitseb
suurepärane üksmeel, keegi midagi vastu ei ütle. Kui
millegi üle nurisetakse, siis nelja silma all ja suure ette-
vaatusega, et see juhtide kõrvu ei ulatuks. Minu
maksis avalik supraotamine kaks palgaastet. Lahkumise
avalduse andmisel viskas seltsimees Apsalon mu kabinet-
ist välja, avaldus lendas prügikasti.»

Rääkisin veel üht-teist. Nähtavasti kaldusin teoreetilis-
tesse peensustesse. See jäi kuulajatele liiga raskeks muu-
sikaks.

Apsaloni pliiats libises kogu aeg üle märkmikulehtede.
Ta palus sõna, alustas rahulikult ja suutis jätta ausa
inimese mulje, keda tahetakse poriga loopida.

«Seltsimees Suursoo püüdis end siin meile idealisee-
rida, nagu võitleks ta üllast võitlust põhimõtete pärast,
rääkis ta kerge muigega. «Kes on siis see õilis inimene,
tegelikult, niipalju kui oleme teda jõudnud tundma-
õppida? Mis sundis teda tulema meie teatrisse? Konfliktid
eelmise teatri peanäitejuhiga, jultunud käitumine, nagu
te seda praegu tema esinemisestki näha võisite. Seltsi-
mees Suursoo kaebab, et palusin teda oma kabinetist lah-

Kõigepealt olid mul tookord tähtsad paberid läbi
te. Teiseks astus ta üles nii vajakutsuvalt, et ma
minutud seda tegema. Ma pole kohustatud häbema-
nolama. Miks ei jäänud see inimene kindlaks oma
teekutsule? Tuli teatrisse kerget elu otsimal. Ja kui
teie me veelgi kaugemale, siis näeme, et omal ajal
see sirgjooneline mees oma kodumaa Punaarmee-
sõjaväelasega. Fašistliku mundri aga tõmbas selga
meelega ja sõdis relv käes nõukogude korra vastu.
Ma ei ole seda, lootsin, et tööpataljon on inimese ümber
kõrvalanud, et ta on elu üle järele mõelnud. Ent nüüd
näen, et olen eksinud. Selgub, et on tegemist kar-
riiimulise inimesega, kellel on vaid üks eesmärk —
võtta juhtkonna autoriteet, kollektiivi ühtsus ja trü-
kuse juhtivale kohale, panna maksma oma toon. Seltsi-
mees Suursoo arvates on lihtsam olla juht kui alluv, sest
näitlejatöös jääb ta tippudele kõvasti alla. Niisiis kat-
ubki ta oma saamatust suurmeeste tsitaatide taha peita.
Tuleb välja mõttega, et mina summutan kriitikat ja kol-
lektiiv ei julge midagi rääkida. Palun väga, praegu on
teie koos kogu kollektiiv, las inimesed räägivad, mida
teie arvavad meie teatrist ja seltsimees Suursoost. Minu
teie on see kõik!»

Avarika rahuga istus Apsalon diivanile Parvei kõrvale.
Lundberg sosistas midagi kõrvalseisjatega, lektor Ran-
ge ja teise sekretäri. Ilmselt ei osanud ise kalduda
teie näleki poole

Noh, seltsimehed, raske on meil ilma teieta midagi
teie teie,» rääkis ta omaimeselikult, «aidake siis omalt
teie kaasa... kuidas öelda... pahanduste likvideeri-
miseks. Rääkige otse välja, mida teie sellest konfliktist
teie teie... Noh, kommunistlikud noored näiteks, mida teie
teie?»

Teie teie ängistav vaikus. Nägin, kuidas Linda Saal laupa
teie teie ja silmi pilgutades Mari Niinmaa poole pöör-
Niinmaa, naiivne, alatasa punastav maatüdruk, tõu-
silmad maas, ja hakkas kiiresti nagu laulusalme üles
teie vuristama.

Tulin aasta tagasi teatri õpperühma. Sellest ajast
teie olen tundnud pidevalt seltsimees Saali väsimatut
teie süst noorte eest. Meil pole karta, nagu teistes teat-
teie et noored ei saa osi, vastupidi, seltsimees Apsalon
teie just noortele vastutusrikkaid osi ja abistab meid
teie aeg. Seltsimees Pungla on meie teatri andekaim

naisnäitleja ning meile kõigile eeskujuks. Meie teatrit on alati kiidetud sellepärast, et mängime palju tänapäeva nõukogude näidendeid. Seltsimees Suursoo rääkis mulle, et sellise repertuaariga näitlejad ei arene, kuna näidendid pole midagi mõelda. Me arvame, et neis on tänapäeva elu üle väga palju mõelda.»

Leinbergi ja Apsalon õhutusel tõusid Padise, Käärson, Hinrikson ja lugesid salmi õpetaja kiituseks. Kärje auks peab ütleva, et mehel leidsus lavastajate tööstiili kiitmisel kõrval ka pisut kriitilist meelt repertuaari suhtes.

«Vaikesele teatrile head repertuaari leida on väga raske, peame mängima ka neid tükke, mis pole täiuslikud,» tunnistas ta.

Pungla pöördus üleni ning sai sügava ohke saatel välja öeldud ühe lause:

«Varem oli meil nii rahulik elu!»

Viirats vaigis süngelt. Riisberg ja Kürjo piilusid ehmunult köögikardina tagant. Lootsin Savolaisele ja Tollile, aga nemad andsid mulle viimase hoobi. Toll ajas oma võimsa kogu püsti ja pajatas bassihäälel:

«Seltsimees Suursoo püüdis mulle ja Savolaisele selgeks teha, et seltsimees Apsalon rikkuvat noored ära. Meie seda ei usu. Seltsimees Apsalon on aastaid töötanud pealinna juhtivas teatris suurte meistrite kõrval, mänginud suuri osi. Me ei näe põhjust, miks peaksime Suursoo juttu rohkem usaldama kui oma suurte kogemustega õpetajat...»

Samalaadse vastulöögi pööras mulle kuklasse Savolainen.

«Seltsimees Suursoo soovitas mul lavastaja märkused tähele panemata jätta, need olevat primitiivsed. Nii ei saa ju teatris töötada...»

Kui lihtsalt käib pealekaebamine, ükskõik, olgu see teater või vanglakamber! Ma ei käskinud ju Savolaisel hoopiski lavastaja märkusi ignoreerida, vaid ainult nende üle järele mõelda, kuna Apsalon lähenes asjale mõnikord lihtsustatult.

Savolainen tuletas kangesti meelde toda rebasenäoga provokaatorit, kes mulle neljakümne kolmandal aastal Narva vanglasse sattudes kohe külje alla ujus. — «Kuidas sakslastel Itaalias läheb? Saavad ikka inglase käest kõvasti sugeda?» Uhmasin ainult: «Pole viimaseid uudiseid kuulinud, tean vaid, et inglased seal kusagil maan-

... tungivad edasi.»

... mind järgmisel päeval kantseleisse ülekuulamisele seisis see mees uuri ja kõrval, nuut käes, ning ... le valeteadete levitamise eest kakskümmend viis kaksotsale.

... asamisemeleolu kadus vihkamisse ja ainult juuresolek hoidis tagasi püsti kargamast ja rööstimast «Ajudeta inimesed! Teile on programm pitud! Õppige ükskord ise mõtlema!»

... kat tõrjaks! Ei julgenud kodumaa reeturi ... No muidugi, kommunistlik noor ei ... fašistide käsilasil Viimati koguni ...

... puutud, sitt hakkab hait ...

... Ojari ... ebaseadusliku degradeerimise ... et korraga! Omavahelises jutos ... Asata lootust! Ka see näteseinte ... tuumast kõrvale, pisendades ... minu ruakast loomusest tinoi- ...

... Suursoo on veidi tormaka iseloomuga, ... mõne pisiasja pärast. Ma arvan, et ... solvunud ja aru- ... agestub. Asi pole tegelikult nii hull, nagu see ... prilli paistab. Loodame, et lähemal ajal nii ... teine pool rahunevad ja kõik läheb endisse roo-

... palvevend, püüab ülemustega hästi läbi saada ... mõttes.

... erg asus kokkuvõtet tegema

... visin ara aimata, mida see keskealine, juba hõre ... pealaega mees võis teha enne sõda. Mida ta enne ... hoidis, kui püss pihku pisteti? Adrakurgi või ... igatahes mitte. Maamehele jaab paratamatult ... kohlakus. Intelligentsi hulka Leinbergi ka ... saanud. Töömeest reedavad ikkagi käed — mi- ... tööpingi tagant või ehk ehitaja? Ukspuha, kui ... oma peaga mõelda oskaks!

... stab, et kollektiiv on oma juhtidega üldiselt rahul,»

Leinberg. Arvasin, et ta ka seda mõtles, mida

«Sellel revolutsioonil, mida seltsimees Suursoo

Istus tugitooli ja aina laskis samas vaimus edasi. Tahtis ta poolvågisi kulisside taha toimetada.

Ometi, ka viinapudelid peitub omajagu lõtt. Või arvata, et meiega on lood tõepoolest kehvasti.

Aplausi järgi ei saanud küll midagi aru. Plaksutati nagu ikka tavaks, kolm korda. Võtsime grimmi mahakogunesime puhkeruumi. Apsalon käitus joviaalselt, kolleegidki teesklesid lõbusust. Minul aga hakkas alles nüüd hirm. Istusin nagu saunalaval, selg higine.

Etle astus komisjoni esimees, kriitik. See oli äge mees. Lammutas nii, et ei jätnud meie ehitusest vundamentiga järele. Pähe said kõik, minagi ei jäänud vahele. Arvasin küll omaette, et minule viskas vähem. Noh, eks kõik mõltsid niil.

Professor Roospõld istus tugitoolis, pea käte vahel, ja pomises kuuldavalt:

«Mitte ei saa aru, kus maal seda näitemangu mängitakse!»

Tuntud kriitik Rägastik lausus lõppsõnas:

«Tele teater seisab kunstilise taseme poolest teistest pealinnas esinenud teatritest madalamal. Näitlejate mängus andsid tunda melodramaatilist laadi šabloonid, mis olid omased vanale, kodanliku aja teatrile. Juba iseennest nõrk Golberi näidend kujunes seetõttu laval veomannetumaks.»

Sõna anti lavastajatele. Apsalon läks väarikalt kõnelpulti ja ütles ainult kolm lauset:

«See ülevaatus ei andnud meile midagi peale peetumuse. Abistamise asemel muutus see meie väikese noore teatri materdamiseks. Mina leiain, et see polnud sugugi õigel!»

Astus puldist alla ja kõndis uhkelt saalist välja.

Ajalehtedes ilmusid kibedad arvustused. Apsalon kommenteeris neid põlglikult:

«Poisikesed! Tahavad mind õpetama hakata, mind, kes ma tegin teatrit juba siis, kui nemad alles püksata ringi jooksid!»

Majas ei muutunud midagi. Kunstide Valitsus vaikselt proovis käisid vanas vaimus. Apsaloni austajad uskusid teda endiselt. Ainult öösiti istus peanäitejuht jälle sageli büroos paksude kardinatega — ja töötas arvustusi läbi. Kriipsutas alla ühe- ja kahekordseid punaseid jooni.

... ja tühjade põlmamannergete talumäe
... Na sed kiljusid, mehed vandasid, et talle
... polstri alt virutasid vastu istetööletkendi
... Alas pikk langus. Kaugel oli päikese ränd-
... dekoora märgid, kuusehekk. Vaade varjas teearne
... veigi enam — bussi akende ees kõlkuvad kostüü-
... pealised, kandekotid. Autojuht oli vist mootori-
... ad ja laskis masinal minna vabajooksuga. Viik-
... nooda esimesed... teised hoiatusmärgid. Jirski
... karjatas: «Rong!» Heki tagant paistis täiskõig. l
... a, meeleheitlikult vilistava veduri korsten! Buss
... paigale, kõik lendasid robinal ettepoole, tagaist-
... vijusid kolinal selga kõrvil. Klammerdusime kuhu
... ame. Hetke pärast sündis midagi ootamatut — buss
... s edasil Pääsemisest ei jäänud palju puudu, vahest
... meetrit Kihutav vedur virutas bussi tagumisele
... le ringa hoobi. Tundsin veel, kuidas meie sõiduk
... tades vastu raadrelssidest tõket pörkas, siis muutus
... lohutu kiirusega lendavaks virvarriks. Kas nüüd
... us tagauks lahti või rebenes roostetanud kerel Vuhil-
... in õhus ja matsatasin vastu maad, midagi rasket pais-
... mulle otsa, rinnus ragises, valu mattis hinge, kaota-
... meelemärkuse. Kui veeloigus uuesti teadvusele tuln,
... jaganud mu valutav peakolu esialgu üldse, mis minuga
... minud oli. Kusagilt ajusoppidest ujus välja pilt sõja-
... st õhurünnakust — parustatud vankrid, rabelevad
... ed ja oigavad haavatud. Kui liigutama hakkasin,
... in või koguni karjusin. Kõrvakuulmine streiks,
... rringi liikus ähmane tummfilm. «Kiisu» asemel pais-

tis eemal mingi plekikägar, naiteseltskond oli heinamaale laiali paistatud.

Tagajärg: kaks surnut — Riks ja huvitavat teatrielu alles elama tulnud noor kassapidaja, teised raskemini või kergemini haavatud. Hirmus oli see, et sõber Riks veel natuke aega elas, enne kui kustus. Ta lihtsalt jooksis verest tühjaks. Polnud kedagi, kes oleks verejooksu sulgeda osanud. (Seda kuulsin ma pärast.)

Mina tänasin taevast, et rautatud nurkadega grümmi kohver mulle vastu pead ei lennanud, vaid ainult paar ribi sisse virutas. Murdunud vasaku käe luud ei pidanud ma ka nii hallaks kui Tormila luustatid. Aga

Autojuhti ei leitud, see jooksis hirmu ja oma tervikuse ja nend jalgadel minema pöörd.

Aeg veeres, küll aeg peab, et Aeg... üks päev teise eest... suvi. Kolleegid... Tormila murtud jalg... ja kenad noored õed... mist oli ikkagi ju näitlejatega). See murtu lanti ja panti... otseses mõttes ikka midagi viltu. See murtu lanti ja panti... kokku. Mulle tehti põrguvalu, aga ma kannatasin... mõttega — kui vana... sin metsikule peksmisele vastu panna, siis suudan mu... Unetutel öödel sain palju järele mõelda, miks mul liks... nii, aga mitte teisiti. Kas oleks võinud ka teisiti minna... ning kuidas siis elu oleks kulgenud...

Muidugi olin ma kunagi ehitusel koos teistega sakslas... kirunud. Oma naiivsusest ei osanud tollal arvata, et keegi... on... selle kõrva taha paneb, võib-olla koguni tash... raamatusse lüües kirjutab. Kui aga hiljem vastuhakas pe... sõudlasi otsiti, loeti mu vastalised sõnad koos kuupaevi... dega mulle ette. Kui siis eitasin midagi, vihises koha... nuut. (Pugejaid ja nuhke leidub kõikjal — tookord töö... kohastuskohas ja hiljem vanglakambris, nüüd jala... siin...)

Kuna ringreisil ei saanud kohe kõike Apsalonile suulu... selt ette kanda, siis peeti telefonikõnesid, saadeti kiru...

Seliste kahepalgeliste pärast seisis mul seal vangimaja... surm päris suu ääres.

«Kuidas võin ma sakslaste vastane olla, kui mu onu... on kommunistide poolt küüditatud!» kisendasin ma vi... mases hädas.

Ah, sa raisk, veel valetad!»

Mulle löödi näkku, tundsin vere näitset.

Ma võisin karjuda, uluda, nutta kui palju tahes, aga... ei jätnud järele. Peksmine oli sadistidest uurijate... ja nad nautisid seda, kuni ära väsisid.

Peksust jõuetu, nälginud, lutikaist puretud, töötasin... hambaid kiristades tappa neetud fašistide saba... takke nii palju kui jõuan. Kui vaid ellu jään. Ainult ma... osanud mõelda, milline määratu vahemaa on jõuetust... abstraktsest vihkamisest sihikindla teoni, kuidas surma... õhu möödudes võib tehtu unustada, minna kompromissini.

Kui uurijad tookord onu saatuse välja nuhkisid, sain... uuesti vemmeldada.

Ah sina, siga, läksid onule, kes sulle isa eest oli,... noaga seljatagant kallale!» kisendas peamees mulle jala... hoobe ladudes. Aga hoobid polnud enam nii raevukad ja... ma mõistsin, et jään ellu.

Nii võlgnen oma elu eest tänu ka kaugele väljasaade... tud onule.

Onu üle kohut hiljem siiski peeti — tagalas, kusagil... Altai kraisis. Talle mõisteti naeruväärt väike, lausa süm...boolne karistus — kolm aastat! Ta sai isegi vabaks, kuid... ei suutnud enam kodumaale sõita, mingi tõbi viis kurna... tud keha võõramaa mulda. Häid ravimeid seal polnud,... kangi kuld vedeles maas, nagu ta ainukeses kirjas veel... poodis teatada.

Veid aga, kes ta valesüüdistustega hauda äjased, ei... kirista keegil. Mõni tuhat laastu suure metsaraiumise... korval on tühiasil Minule aga mitte...

Mõtlesin nõnda kõik need, sunnitoõlaagrite ja piri... kantseteenistuse päevad tagantjärele läbi. Ohutunne, ras...hete hetkede surmahirm oli möödunud, alles oli jäänud ainult... kirev rida seiklusi, nostalgilisi, isegi naljahetki. Ilma oma... nahal läbi elamata ei uskunuks ma võib-olla fašistide... lamatut julmust, ei kujutanuks täiel määral ette,... milline tulevik mind ees võinuks oodata.

Meenusid päevad tuhande üheksasaja neljakümne nei...da aasta kevadel Peipsi ääres, kus vastupanek ülemus... tundus lootusetu. Siiski — sellise mõtte seeme idanes, ...odus, võrsus ning ajas kõrgematele mundrikandjatele... naha vahele.

larveroostikus häälitsevad laulukonnad. Kalda ääres

lõid kalad lupsu. Öösiti nagime Pihkva suunas taevast kumamas. Liikusid jutud, et piirikaitserügemente tahetakse saata ette Velikaja jõe äärde, meie seljataha aga paigutatakse sakslaste peksasaanud väed. Mõned pataljonid oievat juba keeldunud üle Eesti pari minemast ega mõtlevatki seljakotte pakkida. Kui veltveebli ligiduses polnud, pistime pead kokku.

«Asi on selge,» arvas kapral Ventsel, hoopiski mitte pahempoolne. «Kui piirikaitserügement, siis kaitseme ainult Eesti piire. Üle selle ründama ei hakka. Misjaokas laseme end sakslaste poolt ette tõugata, et nemad võiksid samal ajal vaikselt jalga lasta! Mõtlevad, et oleme lollud! Need tagalaohvitserid — viimased müüdivad hinged — kaupleksid meid mõne raudristi eest külma rahuga maha. Mingu ise sinna Velikaja taha, kui see nii meelitatav on!»

«Aga kui piiravad sisse, võtavad relvad käest ära, lasevad mõne teiste hirmuks mahagi?» kahtles keegi aravere liire

Ventsel polnud papist poiss.

«Miks siis seda teiste pataljonidega tehtud pole? Kellelega nad piiravad? Meil on ju ka laskemoona, kuulipildujaid, granaate, võime vastu hakata! Ei ole sakslastel nahk siin rinde läheduses kahe tule vahele sattuda!» argumenteeris ta.

Ühel kirkal pühapäevahommikul saime marsikasu mööda Pihkva järve kallast ilma relvadeta lõuna poole liikuda. Sihtkohta ei öeldud.

Astusime mööda tolmavat külavaheteed Peipsi silletas, lööke trillerdas peakohal. Otsekui ekskursioonil — õpi tundma kodumaad! Jõudsimpe peagi suurde külla. Nii suur küla polnud varem näinudki — paras alev, mõned majad isegi plekk-katusega. Väike sibulkuplitega kirikk. Kõikjal plakatid sojavacosade embleemidega.

Ka küla teisest otsast marssis sisse sõdureid, nende hulgas rohkesti vanema aastakäigu tõsiste nägudega mehi. Jaa, päevakorral on Velikaja jõgi, kinnitasid need. Ärge ainult vedelaks lööge! Varsti käiski sosin suus suhu, rühmast rühma — Eesti piire kaitseme, aga piiri ei lähel!

Rivistusime küla taha — rohumaale. Lähenes grupi ohvitser, keskel tüse pikakasvuline major. «Rügemendi ülem major Tamm, nagu piki rivi kanduv sosin teatas»

Major tervitas, «meie pöörutasime vastu. Sus astusid kõrgema künka otsa ja alustas kõnet:

Teist korda meie riigi ajaloos on meil tulnud aeg meie kodumaa piire relvaga kaitsta vallutushimulise Venemaa vastu. Meil on, mida kaitsta ja mille eest pid valada. Kui me taganeme ja oma piirid kaitseta jätame, haviib eestlus täielikult. Vahe sellest. Eesti rahvas veelakse siit minema ja asustatakse ümber Siberi linnadesse rajoonidesse! Kuuskümmend tuhat eraisikut — meest, naist, last, rauka, mobiliseeritud sõjameest — on juba leidnud igavese puhkepaiga Uurali taga. Meid kõiki ootab sama saatust! Te olete täitnud oma kohuse ja võtate kodumaa kaitseks relva kätte. Kaitse on ainult siis võimalik, kui kaitajatel on hea positsioon. Meie olukord muutuks palju raskemaks, kui kommunistlikel vägedel tungestub üle Velikaja jõe tungida. Me peame vaenlast ennetama, end Velikaja kaldal kaitsele...»

Me kaitseme ainult Eesti piire!» lõstsid kusagilt tagumisest reast üksikud hääled.

Major maigutas suud, püüdes mõelda, mida öelda või leha. Siis mühistas juba terve rivi:

«Kaitseme ainult Eesti piire... ainult Eesti piire... Eesti piire...»

«Vait!» käratas major suuri Peipsi-äärseid sääski male vehkides. «Rivis ei räägita! Kellel midagi öelda on, astugu ette!»

Ette ei astunud keegi. Vaikiti

«Oieti polekski mul vaja teile strateegiat selgitada. Iga sõdur peab kõhklematult alluma väejuhatuse korraldusele,» jätkas major vaoshoitult. «Kuid ma tahan, et te üksite teadlikud meid varitsevast ohust ja edasiliikumise vajadusest. Kui keegi on püüdnud teile vastupidist selgitada, siis töötab too vaenlase kasuks ja väärrib karmi karistust. Nii sugustest inimestest tuleb otsekohe teatada oma rühmaülemale või pataljoni staapi. Ma loodan, kui tuleb aeg, pole ühtegi teist tarvis oma kohuse täitmisele astuda.»

Tagasiteel käis äge vaidlus — kas saadavad või ei saada? Kas tasub vastu hakata või ei tasu? Ei märgatud, et konnad olid kontserdi lõpetanud, Peipsi viskas kaldale ohutorte ning päikese poole roomasid tumedad tormipilved

Peipsi möllas kolm päeva, nii et meie purjepaat ei saanud üle lahenuka toidumoonu järele. Siis tuli marsi korraldus. Liikusime Krasnaja Gorast Pessoki külla, sealt

kolmandasse ja neljandasse sibula- ning kurgikülla, ja Pihkva järve lõunatipp jäi meist aina kaugemale lõunasse.

Tore on öelda küll — ühenduses seisab jõud! Ometi peab olema keegi see esimene, kes suu lahti teeb! Üksainus — ja kõige esimene!

Jalutasin haiglas juba ringi, käsi ainult moepärast sidemega kaelas. Püüdsin ajaviiteks külge lüüa sihvakale noorele palatiõele, kelle säravatest pruunidest silmadest võis välja lugeda, et see talle üsna meeldib. Haigla avas mulle elu ja inimesed senitundmatust küljest. Nägin valgetes kitlites toimekaid naisolendeid tegutsemas asjalikult ja kiirelt. Nad ei eputanud, säilitasid rõõmsa meele ega olnud kitsid naeratusega. Kui öde Aino rohukandik käes naeratades palatisse astus, läks kõigil korraga kergemaks. Minagi allusin tema heledast kujust kiirguvale fluidumile. Neiu kujunes mu silmis kõikide halastajaõdede koondkujuks — ennastohverdav, kannatlik, täpne. Ta lõhnas küll alati mingi desinfitseerimislahuse järele, aga see pisut kibekas karge lõhn sobis talle suurepäraselt. Milline võis see sinkjalt helendav (haigla pesumajas vist sinetati kitleid) sirgelt püstise peaga ja kärmelt astuv noor naine olla väljaspool haiglat? Kas ikka sama malbe ja naeratatav?

Hilja reetis mind ning keeruline lugu tema reesusfaktoriga viis mu mõtted tervele asjalikule meditsiiniõele. Pidasin end samas hirmus vanaks (minu vanematel oli selles eas juba kaks last). Ja ometi hakkasin mõtlema, kuidas Ainot armastust avaldada või koguni abieluettepanekut teha. Panin kokku mitmesuguseid lauseid, näiteks: sa oled nii vaimustavalt puhas, su helendust jätkub paljudele, kas sa ei tahaks ka minu elu säravamaks muuta; tule mulle naiseks ja ma teen kõik, et hoida su naeratust! Kuid ikka tundusid sõnad liiga ilusad ja konstrueeritud. Jaa, jaa, see neetud auri! Kas üldse suudan sõnadega Ainot veenda minu rahutu boheemliku elu kokkusobivuses tema tõsimeelse loomu ja õilsa ametiga? Mis saab meie abielust, kui ma kuude viisi mööda maad ringi sõidan? Tema vajab kindlasti midagi püsivamat ning ka mina ei raatsiks taolist aaret üksinda koju jätta. Tuleks saata provintsiteatri mustlaselu kus seda ja teist, asuda siia väiksesse suvituslinna ning hakata igapäev hommikust õhtuni samal kellaajal tööl käima. Aga mu veri oli juba lavamürgist rikutud, see kiskus ikkagi teatri poole, ükskõik kui totter selline elu ka kõrvalt vaadates

Ma kõhklesin ja kahtlesin ning ootasin mingit valust

tasulik mark tuligi. Seda ei toonud küll mitte tujukas vaid Aino ise.

Ma ei saanud astuda Aino palatisse, sarav naeratus seekse laua jätetud, ja teatas, et mind ootab sotsiaalne

gasm kinksuvalt reformvoodilt püsti.

See on...

Ma ei saanud astuda Aino palatisse, sarav naeratus seekse laua jätetud, ja teatas, et mind ootab sotsiaalne

gasm kinksuvalt reformvoodilt püsti.

See on...

Ma ei saanud astuda Aino palatisse, sarav naeratus seekse laua jätetud, ja teatas, et mind ootab sotsiaalne

gasm kinksuvalt reformvoodilt püsti.

See on...

Ma ei saanud astuda Aino palatisse, sarav naeratus seekse laua jätetud, ja teatas, et mind ootab sotsiaalne

gasm kinksuvalt reformvoodilt püsti.

See on...

Ma ei saanud astuda Aino palatisse, sarav naeratus seekse laua jätetud, ja teatas, et mind ootab sotsiaalne

gasm kinksuvalt reformvoodilt püsti.

See on...

Ma ei saanud astuda Aino palatisse, sarav naeratus seekse laua jätetud, ja teatas, et mind ootab sotsiaalne

gasm kinksuvalt reformvoodilt püsti.

See on...

Ma ei saanud astuda Aino palatisse, sarav naeratus seekse laua jätetud, ja teatas, et mind ootab sotsiaalne

gasm kinksuvalt reformvoodilt püsti.

See on...

Ma ei saanud astuda Aino palatisse, sarav naeratus seekse laua jätetud, ja teatas, et mind ootab sotsiaalne

gasm kinksuvalt reformvoodilt püsti.

See on...

Ma ei saanud astuda Aino palatisse, sarav naeratus seekse laua jätetud, ja teatas, et mind ootab sotsiaalne

gasm kinksuvalt reformvoodilt püsti.

See on...

Ma ei saanud astuda Aino palatisse, sarav naeratus seekse laua jätetud, ja teatas, et mind ootab sotsiaalne

gasm kinksuvalt reformvoodilt püsti.

See on...

Ma ei saanud astuda Aino palatisse, sarav naeratus seekse laua jätetud, ja teatas, et mind ootab sotsiaalne

gasm kinksuvalt reformvoodilt püsti.

«Apsalon on otsustanud sinu lahti lasta. Võttis juba nädal tagasi tööle, pani sinu tuppa elama. Riksi võtmega tegi ukse lahti. Võti rippus kõõgis naela otsas.»

«Kes see uus mees on?»

«Keegi Leo Teetla Tartust.»

«Ahaa!» Puhkesin kahjurõõmsalt naerma. «Siis saate veel nalja näha. Olen sellest mehest mõndagi kuulnud. Ta tahtis ka eelmisse kohta näitlejaks tulla. Ei võetud. «Vanemuisest» hoiatati kõvasti. Oli seal kanget paljastajat mänginud. Keegi ei tohtinud enam anekdooti ka rääkida. Kui jõululaupäeval ei tehtud proovi, kaebas sellegi ära. Maniakk! «Vanemuises» ei antud talle enam osi.»

«Üks isemoodi mees on ta küll,» kinnitas Hilja. «Kollektiivi külge pole ta meil hakanud, aga Apsaloniga läks juba mõne päeva pärast proovis hirmsasti raksu. Apsalon pidi peaaegu ataki saama. Teetla ütles otse, et nii lolle märkusi võib Apsalon oma naisele teha, kui tahab, sellise näitejuhtimisega pole tänapäeval enam mingeid perspektiive. Et kõige õigem oleks Apsalonil lavastajaamet maha panna ja näitlejaks hakata. Kui Apsalon küsis, kas siis tema kavatses asemele astuda või, vastas Teetla, et miks mitte. Ta olevat varemgi lavastanud, tundud näitejuhte

steerinud ja loodab, et hätta ei jää. Apsalon laskis lillaks ja mõirgas, et lasen enne pea maha võtta, annab teatri niisuguse karjeristi kätte»

Kujutasin seda stseeni nii elavalt ette, et pahvatasin legi parastavalt naerma.

Terav kirves leidis kivil Minuga võis võimumeest mängida. Teetla kasutab teisi võtteid! Ma ei tea, keda ta västeeris, kultuurimajade näiteringe juhtis ta küll. Küllap sellepärast peabki end kogemustega lavastajaks. Huvitav, kumb kumma nüüd selili surub?»

Teetla igatahes tegutseb energiliselt. On vist kõik kohad meil ja Tallinnas läbi käinud, võib-olla kirjutas koguni Moskvasse.»

Seda ma usun!»

Ja tead, mis ta välja mõtles! Et Apsalon moonutab teatrikunstiliste vahenditega sihilikult nõukogude näidenäideid, et ta olevat juba okupatsiooni ajal mürgitanud eesti rahva vaimu fašistliku katku pisikutega ja jätkavat seda tänapäevani, et kõrvaldab kollektiivist kõik progressiivse maailmavaatega inimesed ja kindlustab end diletantidest nuhkidega!»

Sõna «sihilik» pani mind mõtlema.

Oo kui rängalt! Apsalon töötas küll okupatsiooni ajal adios ning nuhke on tal majas omajagu. Kuid sihilikult? Küllap vist ikka lollusest? Ta ju ajas mulle mingit udu, tultu ülevusest, mida samastas õõnsa paatusega.»

«Igatahes tegutses Teetla sinust kavalamalt,» jätkas Hilja. «Käis enne julgeolekus kaebamas, siis kutsus teatri juhtid kokku ja ütles — kas teate ka, et Apsalon on endine sakslaste sabarakk! Küsis siis, kas me toetame teda võitluses Apsaloni ta kohalt vabastamise eest või ei toetame, et teater veereb edasi allamäge ning pannakse lamani. Pani märgukirja, mis oli adresseeritud kultuuriministeeriumile, lauale ja küsis — kes pooldab juhtkonna muundamist, kirjutagu alla!»

Teie siis kirjutasite?»

Mitte kohe. Palusime paar päeva mõtlemisaega. Kaasame nii ja teisiti. Ega Teetla meile öelnud, et asja nii kavalale poliitilisele pinnale keerab. Märgukirjas tõstatati küsimus ainult kunstilisest küljest: «Kaasaja nõudeid ja teatri kunstilist taset silmas pidades palume kaaluda, kas Apsaloni võimeid juhtida nimetatud teatrit!»

Mõtlesime ülevaatusel saadud kõvale kriitikale — Apsa-

Ion oma vigu tunnistada ei taha, noh ja kirjutasimegi alla. Muuseas, mina mõtlesin sinu peale ka.»

Hija naeratas vabandavalt.

«Väga kena sinust!» Silitasin suuremeelselt Hilja pead
«Mis edasi?»

«Kui linna komsomolikomitee meie otsusest kuulda sai — eks Teetla viinud ära kirja sinna —, asuti seal ka Teetla poolele. Sõbrad parteikomiteest ütlesid küll kohe Apsaloni toetamisest lahti. Apsalon süüdistas jälle Teetlat valekaebustes, faktide moonutamises, nõukogude asutuse juhi teotamises. Teetla püüdvat näidata end ideelise võitlejana ainult sellepärast, et oma minevikku varjata. Mees olevat teeninud mõnda aega SS-is. Kui selle kohta tunnistajaid leitakse, kukub muidugi Teetla.»

«See pole enam teater!» imestasin mina. «Tsirkus
«Barcelona»!»

«Hullem kui tsirkust!» kinnitas Hilja. «Mõlemad on elu ja surma peal väljas, käivad teineteisest mõrtsuka näoga inööda. Paljusid on juba üle kuulatud. Minult küsiti isegi seda, miks meil «Kahe aastakümnes» nõukogude ohviteridel nii viletsad mundrid seljas olid. Ütlesin, et ei tea, vist polnud paremaid kusagilt saada, pealegi toimub tegevus sõja ajal ja rindel.»

«Päris põnev, kuidas käituvad nüüd need, kes nii ägedalt minu turja kargasid — Käärson, Padise, Pungla?» uudistasin edasi.

Hilja kõverdas huuli.

«Teetla ja ka sinu paneksid nad elusalt nahka. Oi, kuidas nad teid mõlemaid seljataga sajab! Oled andetu teoreetik, karjerist, suurusehull ja mis kõik veel! Teetla jälle pealt punaseks võõbatud aferist! Sõnavara neil jätkub! Apsaloniga on suhted keerulisemad. Südamisesivad nad oma armsa õpetaja poolel, muidu käivad ringi teeseldud ükskõikse näoga.»

«Oo jaa, pikka puud oleks tarvis,» tigetsesin mina, «et kõiki selliseid nagu Apsalon, Teetla, Käärson teatri juurest minema kihutada! Minul tuleb küll sõnavarast puudu, et sihukestele õiget nime leida. Või arvad, et olen solvunud ja sellepärast tige?»

Hilja naeratas kohmetult, kehtas õlgu ja ohkas uuesti sügavalt.

«Ega meil õiget elu praegu ole ja ega vist niipea tulegi. Välja saame sõita ainult ühe masinaga, palka makstakse

„Kumne viie rubla haaval. Proove teeb Linda, istub
arast laua taga, mõtted endal hajali.»

ogisaali hakati lõunaks korda seadma. Hilja sirutas
Peopesast peopesa voolas ühtekuuluvustunne. Rapu-
sõnatult käsi ja naeratasime, kuni Hilja süüdlas-
õhhetas:

unustasin hoopis küsida, kuidas su tervis on? Kas
arsti välja?»

pilaalremont on lõpul,» naljatasin. «Küljekondid
id kui enne. Kaeluu kokkupanek lõpetati ka enne-
esell. Näe sõrmed luguvad kui klaverimängijal»
Heide ja Kati muret,» ütles Hilja vaikselt.

412

4 111 2 4 1 2

«Sest ma ei ole siin polnud näha, Embasin
 ei ole veel kaugel kaega ning sul pesin vargsi.
 Lõpuks arvan, et hea tunne, et sa mind vaatad
 ja sa mu kää pärast muretsed. Päris kahju hakkab
 minna. Mida nüüd peale hakata?»

«võib-olla Apsalon lastakse lahti ja...»

Ja asemele saab Teetla! See alles joodab januseid
«Lähme parem mõlemad siit ära,» ja ma nime-
se provintsilinna, kus ka teater töötas

ia?» kahles Hilja. «K. + minusuguseid seal tarvis
as teatris on naised ja lapsed.»

«Kui teadate, et ma olen juba kaheksa-aastane,»
 «ma oled andekas!» julgustasin mina. «Kui kohale
 kuulen, Kui mitte kohe, siis söidad hiljem järele.»

«Kuhu elantra tsuda? on kindlasti hullem korterikriis kui meil — suurem

1 4 11 >>

lja köhklemine tundus ruimal.

...ei saagi inimene paigast, kui ta kõige üle väga tseb. Jaädki siia hallitama!» käisin peale.

«Sina näis, vaatame. Sina pole ju ka veel seal paigas.»

...sijaamas, kiriku juures oli Hilja mul vastas. Läk-
... piki peatänavat linna serva poole. Hoidsin Hiljal
...t kinni. Rääkisime vähe, rohkem naeratasime teine-

Al õdusime teatrist ja Hilja lausus:

Al., kurat temagal Mulle oli see järsku ükskõik. Selle

aga oleneb sissetulekutest. Teater igatahes siples mõnel
dil võlgades ja kohepealt makstakse ikkagi põhipalgid
välja.

Ainult kuhu kohvrid tõsta. Kõikides toakestest, mida
teater võis hädapärast mõneks ajaks loovutada, pesitsesid
ajutised elanikud. Täitevkomitee ei andnud lootust lähema
matel kuudel peavarju saada. Kedaagi peale hiirte ei ela-
nud ainult lavapõranda all. Siiski, kunstnik pintseldas
seal vahetevahel dekoratsioonide.

Võtsin pakkumise vastu nagu alistatud riik tingimus-
tega kapitulatsioon. ning kandsin oma kohvrid süngesse
tolmu ning liimvärvi järele haisevasse lavaalusesse.
Lukkasin pikal varvist krobelisel laual potid-pintslid uhte
otsa kokku, laotasin alla vanu afišse ja nende dekorat-
sioonide vahelt kogitud madratsi.

Madalas akendeta ruumis töötas napisõnaline, pisut
allakäinud välimusega kunstnik Veski. Vasak käsi puks-
taskus, kustunud sigaretikoni otsekui kleebitud alahuule
külge, maalits ta pikavarrelise pintsliga näiteseinu. Pot-
tides paistis olevat ainult tumedaid värve: pruuni, halli,
sinist. Nendes värvitoonides maalitud kulissid nägid es-
ialgu välja lootusetult porised. Siis kolistas Veski nurga-
visatud topsikutega, leidis mõne põhjast kuivanud hele-
dama pära, lisas siia-sinna elustava värvilaigu ning as-
hakkas jumet võtma. Laval tulid appi värvilised prožek-
torivalgused ja lõpptulemusena sai Veski alati huvitava
lavakujunduse eest kiita.

Igivanad värvijäätmed kümnetes pottides levitasid
vastikut lämmatavat lehma. Tuletasin meelde oma esimese
praktikasuve Kehra tselluloosivabrikus, keedukateldes
tõusvat vänget hapukapsahaisu, mis hinge kinni võttis.
S. sendasin endale, et liimvärvid ei haisegi kõige hullem-
mini — ja pikapeale harjusingi ära.

Veski töötas enamasti öösiti ja peaaegu alati hommiku-
kuni välja, rüüpas vahetevahel värvikappi peidetud
asunikust ja pintseldas. Rääkisime mõnikord elust ja muu-
mestest, teatrist ja kunstist. Oieti olid need kahe inimese
mõtisklused, katkestatud pikkadest mõltepausidest, mille
kestel oli kuulda ainult pintslisahinat vastu kareda
taarariiet ja hiirte piiksumist keldris.

«Ma segan sind siin, ei lase magada,» vabandas Veski.

«Pole viga, küll väsimus oma töö teeb,» vastasin mina.

Paus.

«Jah, olen teatri külge kinni jäänud.» Selle töö kõr-
gele ei saa ju poole kohaga elektrikuametit pidada. Varem,
lipoisina mõtlesin mitmesuguste elukutsete peale, aga
näite kunagi näitlejaametile, nii kõrge ja kauge tundus
Nüüd aga — tahaks seda ja teist suurt osa mängida,
endale nime teha. Laval, inimeste ees tekib isesugune vai-
mustusetaoline erutus, mida ihkad ikka ja jälle tunda.
Elektrikuks õppisin peamiselt selleks, et leivateenistus
oleks. Tehnika alal oli rohkem väljavaateid tööd leida.»

«Arvad, et näitlejana suudad endale nime teha? Palju
provintsiteatrite näitlejaid tuntakse? Iseasi, kui pääseksid
Lülinna Draamateatrisse. Siin sured ükskord sama
lindmatuna kui kusagil jõujaamas lühtuspuldi taga.»

«Jah, n. e. olen teatri külge kinni jäänud.» Selle töö kõr-
gele ei saa ju poole kohaga elektrikuametit pidada. Varem,
lipoisina mõtlesin mitmesuguste elukutsete peale, aga
näite kunagi näitlejaametile, nii kõrge ja kauge tundus
Nüüd aga — tahaks seda ja teist suurt osa mängida,
endale nime teha. Laval, inimeste ees tekib isesugune vai-
mustusetaoline erutus, mida ihkad ikka ja jälle tunda.
Elektrikuks õppisin peamiselt selleks, et leivateenistus
oleks. Tehnika alal oli rohkem väljavaateid tööd leida.»

«Arvad, et näitlejana suudad endale nime teha? Palju
provintsiteatrite näitlejaid tuntakse? Iseasi, kui pääseksid
Lülinna Draamateatrisse. Siin sured ükskord sama
lindmatuna kui kusagil jõujaamas lühtuspuldi taga.»

«Jah, n. e. olen teatri külge kinni jäänud.» Selle töö kõr-
gele ei saa ju poole kohaga elektrikuametit pidada. Varem,
lipoisina mõtlesin mitmesuguste elukutsete peale, aga
näite kunagi näitlejaametile, nii kõrge ja kauge tundus
Nüüd aga — tahaks seda ja teist suurt osa mängida,
endale nime teha. Laval, inimeste ees tekib isesugune vai-
mustusetaoline erutus, mida ihkad ikka ja jälle tunda.
Elektrikuks õppisin peamiselt selleks, et leivateenistus
oleks. Tehnika alal oli rohkem väljavaateid tööd leida.»

«Olgu kasvõi nii, aga ikkagi olen ma tundnud elus
vaimustust, elanud mõtleva ja loova inimese elu.»

Vahepeal oli Veski mitu korda pudelit tõstnud ja erakordselt erksaks muutunud.

«Alatasa visatakse meiesugustele ninapeale, et armas tate vähe teatrit, nõuate aina palka, vaba aega ja kural teab, mida veel. Aga kes praegu teatrit ulal peavad ka mitte sinusugused teatrihullud! Ära pane pahaks, ma ei tahtnud sind sellega halvustada. Lõppis vastupidi. Nii tüdrukud tulid Tallinnast siia, olivad kalmes ja nõiaka garderoobis, söövad peost saadud toiduvahendeid, olivad logisevts pussis, kannatavad kütumise all ja ei saa teha kuse Reet jättis Tallinnast, seegi mees ei ootanud end kord toru saadud rauda. Tõsi, siin petasid ja kerdasid, seal võeti teatrisse ainult parimaid näitlejaid ja veel ka teatrisaate. Suures linnas on 1000 siin, kopeeritud, aga näe, teda tõmbas lava ja tuligi...»

«Muljati i tjerps», preklapajući se i

«Näed! Piibe rühk, et kes
ning hoiab naise jalg! Siis
hoiavad teatri poole. Igaüks
naine!» filosofoeris Vess.

«Ega ma teda päris maha ei jätaks, kui see sõda jätkuks,» täpsustasin mina.

«Ahah, siis on asi pisut teiselt. Muideg, kui sul seltsi
aja peale enam kedagi kutsuda on, kui peavarju leida
Praegusel ajal ei tohi noored inimesed kauge temetuse
lahus olla. Loodus ei salli tühja kohtal Teatris saadakse
ruttu lähedasteks, siin voogavad tunded kiiresti ja kõ-
gele. Aga ära muretse, naisele järelejooksmisest ei tül-
kunagi midag. head. Mina jatsin Teatrina oma ateljee-
maha ja tulin naisele sinu kolkasse järele. Ja naed ise-
mis minust on saanud — vilets dekoratsioonivõõpaja. Aga
vahetevahel ma siiski maalin. Sa tule vaatama, mul on
kodus terve virm pilte. Kui tahad, kingin mõne sinulegi»

«Aitah, aga kuhu ma üles riputan?»

«Naised, need on kunstniku hukatus! Kuni ta ei suuda selgeks teha, kumba tä rohkem armastab, naist või kunsti, läheb käes kõik lörri. Ei saa kahte jumalat teenida! Aga näed, me mehed jookseme naistele järele ja jookseme otsa õnnetusse... Sina tee varakult endale selgeks, keda sa rohkem n armastad, teda või kunsti, et sa ühel õnnetul põlvkonnal ei maksa abi otsima sealt, mille kohta oeldakse - *in vino veritas*»

Lev Tolstoi ütles, et tema kangelane, keda ta üle kõige
 austab, on tõde. Ka mina ei suudaks armastada kunsti,
 kui puudub tõde. Aga tõde kunstis on ju meie endi tõde,
 mida me usume, mida pooldame. Naisega on samuti. Me
 armume ja hindame naises seda, mida me ise tõeliseks
 peame. Ent inimese mõtted, usk, tema tõde pole ju kivi-
 nenud dogma. Need ju muutuvad! Pole olemas elu üldse,
 on olemas meie enda elu, mida vormib aeg oma sünd-
 muste, keeruliste vastuoludega. Inimene on ise mõtlev
 olend, mitte masin, kuhu on paigutatud ühte ning sama
 kordav hingetu plaat. Ma ei usu, et ma pettununa naises,
 keda pidasin tõeliseks, hakkan maailma vaatama läbi
 mingi kõvera klaasi. Võib-olla õpetavad just pettumused
 meid hindama mõnd seni tähelepandamatut plikakest ning
 oleme leiame äkki, et just temata me kuidagi läbi ei saa.»

Nii me targutasime küll omade, küll võõraste mõtetega, kuni Veski monotoonsest krabisev pintsel mu uinutas.

Kirjutasin Hiljale, et ta mind ei unustaks, et kannataks veel veidi, kuna ma pole ikka veel leidnud korterit. Talt tuli mitmepoognaline västus, täidetud armastusest ja igatusest.

Sain Maria Mihhailovnalt kohe suure osa, jällegi positiivse kangelase oma. Pidin seekord ümber kehastuma õjaväeuurijaks, tegema näo, nagu oleks mitmesuguste sõjaroimarite ning spioonidega ümberkäimine mulle igapäevane asi. Avaldasin Vertinskajale kahtlust, kas minus ikka on sellise raudseid närve nõudva riskantse elukutse jaoks vajalikke omadusi. Maria Mihhailovna vaatas mulle oma hallide silmadega teravalt otsa ning lausus:

Kui teie, seltsimees Suursoo, ka laval oskate nii simpatitsnõi olema kui elus, siis osa tuleb välja. Pole vaja olla raudne, vaid tšelovetsnõi.»

Ilakkasin Maria Mihhailovnat lugu pidama. Muidugi, mis asi on meeldida vanemale daamile inimesena, teine asi näitlejana saalitäie rahva südameid võita. Ent põhimõtteliselt oli peanäitejuhil õigus — laval tahetakse näha kergepealt inimlikku kangelast. Sümpaatia sümpaatiaks. Arvan, et Maria Mihhailovnat sundis katsetama hoopis teisem põhjus — pea kõik teatrilavad ootasid uut noort kangelast. Ta pidi ju kusagilt ilmuma! Võib-olla et just kumbit Suursoo oli see kauaoodatud kange mees?

Nii algas mu lavaelu uues teatris mõningal määral peanäitejuhi soosingu all. Maria Mihhailovna pühendas proovides esialgu mulle hoopis suuremat tähelepanu kui teatri raudvarale. Selle nõudliku daami heakskiitu oli raske ära teenida, ja paha sõna ma temalt ka ei kuulnud.

Töötasin, et jätkeid ainult tööle, teen kõik, mida nõuab lavastaja, ei taltse kolleegidega, hoidun igasugustest pahandustest. Tegemise pingega proove, triikisin laudlinu, hankisin kunsti, heliplaate, soõgikraami. Polnud elas seni veel nii suurel hulgal lauanousid puhtaks pesnud, kui selles spioonitükis. Pidulaud ulatus lava ühest äärest teise, vineerbiskviitide ja kapsiinnamarjade kõrval polid näitlejatel ka midagi toelist narida olemas.

Elas, eriti aga teatris ei saa endale targa ümber ehitada, nagu proovis professor näidendis «Elu tsiladellis». Suur elujõgi, voolab, pa sates vanete vahel igasugust risu kaldale. Kaccedus, ajaviiteklatš, sensatsioonihüüd, tige laim valgub mürgise soogaasina laiali. Silma ees naeratavad kenad kolleegid, nii et paremaid pole tahtagi, aga seljataga jalvalan mõni narsagust jama kokku, et ei usu oma kõrvu. Värsti tundsin, et mulle on midagi kirbet takjana küge haakanud. Ilakkasid tasapisi ringi liikuma kuuldu-se mind Maria Mihhailovnaga siduvatest intiimsuhetest. Tüdrukud vahtisid mulle mõnikord paljutähendava muigega otsa, seljataga kihistati, meeskolleegide poolt lasti lendu üksikuid kahemõttelisi teravmeelsusi. Tahtmatult paisis valla väikese tuulipea, mis keerutas üles mõningase tolmupilve. Väikese klatšipilve puhus laiali juba tõsisem tormihoog. See aga alles kogus silmapiiri taga nädalrõhualas oma negatiivset laengut.

Ma ei kannatanud lava all enam välja. Kolisin üle pisikesse rekvisiitide toakesse. Kõikvõimalikke esemeid täiskuhjatud riiulite ja laua vahele jäi niipaljukeest ruumi, et sain kuuest logisevast toolist kokku seada magamiskamari. Tükkidest lavatarbeesemete ruumi võis vabalt nimetada väikeseks koduloomuuseumiks. Mida küll kõike siia kokku kanti ja ostetud polnud! Peakohal tilises pronkskellukeste ja klaasripatsitega lühtreid, naela otsas rippus küllunud tupega sandarmimõök. Millise pikakasvulise kardavoi vool see kunagi kõikus? Riiulil vanade kellade, kannade, tasside vahel lebas huvitav kõvera varrega pup. Keegi oli see kunagi mugavas leentoolis suitsumõnu

puhkunud. Kirevad lehvikud, ehtekaršike võltsbriljantidega, lopsitais sõrmuseid, lornjette, näpitsprille ja tänapäevaseid silmaklaase. Medaljon tundmatu naise koltu-pildiga. Laual vilstest punatud korvis aga peitis väikestviisi õudustarataks eksponaat — sealtsamast nädala vundamenti aarest välja kaevatud pealuu. Vaatas mind tähtjate silmakoobaste ja irevil naita-vat. Oleidavasti kuulus koep ammu aegadel nädala kohal asunud nunnakloostri palvetanud nunnad. Need ilmalastist lahtiõelnud naisterahvad siia rüale kloostriaeda palkama pandi. Teatriõel hapeenarde taga seisis veel praegugi, igavana pa-latunud ehitus, otsaviilul ningid vapran sed rakas või vihenalt selle vundamenti võisid kuul-loostriaega. Ilolikaat lahkima midagi kolle auri-lis mul üle selja sungete kadunud aegade puudatus.

Hilja kirjutas, et kolus mõistis Apsalonile kakskün-ni viis aastat! Üks peasündistusi — õukoguile näi-tis sihilik moonutamine.

Kummend viis aastat kusagil karmis laagris! See on tema eas sama kui surm! Miks siis ometi nii rän-ni? Olseku oleks Apsalon riigimeelsega hõkama. Nisugust saat si minna talle küll ei soovinud! Nimele ta ju oli, ent ometi oleks andnud teatrist temakihutamist.

Ma on ära, ei tea, mis temast saab. Apsalon sõbrad ei ootavad vallandamist. Uus naisdirektor, Roog-mure, ei näita praegu kellelegi paha nägu. Kuna-tila kohuseid täidab ealgu Teetla. Mees käib ringi na, kogut, singena, küd on tunda, et võidurõõ-

Pro vide, nikerdab filigraanselt misantseen, natsioonide kallal. Fantaasiarohkusest ja mõtte-est jääb tal puudu. Püüab kangesti ideoloogiline, sotsiaalseid vahekordi, nagu inimestel sihte polekski. Tõeliselt on ta üks igavene kuivik. Tema lavastustest tulevad ka kindlasti kuivikud. Kuid ha! Käivad jutud, et teater, niikuinii varsti sule-

Kirja lõpus oli: «Kallistan! Sinu Hilja.» Seegi, et kallistab, kaigi kallistustest sealt kaugelt kasu polnud. Mis last aga parast teatri sulgemist? Tuleb ta siia? Kuhu temaga pesapaik leida?

tuntakse mingit õndsust. Eks ole ma küllalt näinud, kuidas armastus sünnib läbi kiusu ja jonn, on algul hea ja tujukas ning moondub ootamatult nagu liblikas inest tõugust. Võib-olla on armastus tõe kaksikõde, mille aluse tulevik õigeks kinnitab?

Mida oleksin pidanud tegema? Sõitma sinna, paluma keelitama? Pärast tunda end süüdlasena, et olen teie elu ära rikkunud. Vähe lootust, et ta mind kuulda ootavõtnud, sest tema armastas teatrit rohkem kui minust. Ainult, mis perspektiivi tal seal Saaremaal on — teatris mis ka kuidagimoodi hingitses. Meretagune asi, eraldatus, vähe midagi näha ja kuulda. Oleksin pidanud teie ruku kohe endaga kasvõi vägisi kaasa tooma.

Peale mõningat järelemõtlemist ja filosofoerimist, ma jooksin ma ka nunnaneiu pealuuga Hamleti kombel teie vahtisin, jõudsin järeldusele — inimene peab oma mõtteid ja tundeid vaba olemas. Kõige õigemini rohtu õpetab vist ikka natuke kergemeelse varjundiga kõnekäsi: «Vanakuradit tuleb Peltsebuliga välja ajada!» Ainult teatri naistest on küll targem eemale hoida.

Kuidas elab väike punapaine madonna, meenus ma kitselt, peaksin taile kirjutama. Tüdrukul on sellest küllasti hea meel.

Ent sündmused teatris hakkasid senise rahuliku vooluga võrreldes üha tormilisemalt arenema. Lubadus minnes, kiri Urvele jäi kirjutamata.

Nadala pärast istus Leo Teetla teatri proovisaalis. Lavastuse repertuaarivõtmisega tuli osi ümber õppida. Vertinskaja pani Teetla minu luuretüki üht välismu spiooni mängima.

Uuris hoolega meest, kes Apsaloni kahekümne aastat kinni pani. Ta mängis selles niiõelda pearolli.

Kui ma poleks Teetlast varem midagi kuulnud, võinuksin öelda — päris tavaline inimene. Nüüd aga andis arvamus mitmele joonele pahaendelise varjundi. Teetla välimuses, tema näos oli ju kõik korras. Kõrge laup, põlgi kammitud heledad juuksed, nina küll pisut terav, mitte niivõrd, et see nagu rikuks. Hoidis silmi alati pilas, kissitas, otsekui näeks kaugele halvasti või kardetavale valgust. Minu arust väikus väikestes sügavasetsevais silmapiludes püüde kusagilt kinni haarata, edasi rebida. Kuna olin Teetla tembeldanud juba varasem karjeristik, tundus mulle mehe olek kohe algusest et meeldivana. Suhtlesin temaga ainult niipalju, kui ma

siis nõudis, muid kontakte püüdsin vältida, rääkides ainult nii vähe kui võimalik.

Esimesel kunstilise kollektiivi koosolekul võttis Teetla sõna, kukkus ägedalt kritiseerima puudusi, mida me ajaga märgata oli jõudnud. Muuseas kutsus üles oma sõnarelva maksimaalse võimsuse ja täpsusega, et nii lööke imperialistide sepitsustele kui ka nendevõrjatud sisevaenlastele, kes igatsevad taga vana

ajaleidus tal varuks rohkem kui teatri kõige parematumehel anekdoote. Teetla laskis oma tsitaadid igal võimalikul juhul, olgu see mõni kiirkoosolek või salt proovi vaheaja puhkepaus. Mis seal imestada, leidis alatasa kaasas Lenini, Stalini, Marxi ja teoseid. Ta käis nendega igal pool ringi nagu tuuletõusikakooli õpilane noodiraamatuga, et igal vabal ajal neid vaadata.

Kahaks sai Teetla ülakorruse kitsukese arhiiviruumi, kus ta kuhjas terve virna marksismi klassikute teoseid. Nad rääkisid, et vabal ajal istub Teetla raamatutaga, suitsetab ja tuubib — kriipsutab alla ja kirjutab. Uksepragude vahelt väljaimbuv suitsuhais levisse tuletõrjeilema, mainimist Bergmanni. Hoolas leidis hirmu arhiivi paberivirnade pärast ning tegi teie ägedaid etteheiteid, mida too muidugi kuulda ei saanud. Stalini artiklite lugemine ilma sigaretita ei laadud tal kuidagi.

Teie üldsõnaliste juttudega, mida Teetla täiesti nõiavõimuga kuuldavale laskis, oldi jõutud juba harva. Seda monotoonset kellakõla tuli päev-päevalt rääkida lausuti kõnepultidest, trükiti ajalehtedes. Teetla ütles ainult kuulmeid nagu akna taga podisema automootor.

Teetla töötanud, et elan vaikse voonukesena, varimaberringi või seinad maha, oneti ei saanud väliskupörget Teetlaga. Ta ise noris selle välja esimehele.

Teetla teusid mood ballitantsid Fokstro ja tango ja polu alla kui kodanikud. Millest pärast teie valse, polka, arakovjake ja teiste taolistele tantsidele, kuigi need tantsiti ka kodanikul ajal. Kõrvalkalarahvamajades, kus polnud propagandaosakondavalvsaid silmi, tõmbasid akordionistid ikkagi kõiki

lugusid segamini ja neid tantsiti lustiga ning ilma süü-
metunnistuspäinata.

Maaliline loodus ja ilus laupäevaõhtu oli sellesse põhi-
ranniku rahvamajja murruna rahvast kokku meelitama.
Pillimees käsitses suurt mitme registriga akordioni lau-
virtuooslikult. Nii võis mängida ainult muusikat õppinud
mees, mõne hea tantsuorkestri lüge. Ta võles pillist kõiki
moodsamaid rütmikaid lugusid, mis kõlasid sel ajal ka
ris pea üle terve maailma. Siin rannakülas mõjusid ne-
moodsad rütmid lausa võluhelidena. Kohmakad maapõl-
seisid ukse all kobaras ja ootasid alustajat. Otsustasid
siis näitleja Valdrega (minuga umbes üheeaalase loka-
paise noormehega), et teeme otsa lahti. Kohalikud tri-
sid tantsupõrandale rahvas saltus hoogu, me võiksid
särtsakate rannapugadega vaheajani välja.

Saal asus teistest ruumidest madalamal. Tuli astu-
mõnestmehisest trepist üles, et pääseda näitlejate
meirimisluppa. Vaheuksel märkasid Teetlat. Küllap
oli seisnud seal juba pikemat aega ja jälginud pidu-
Ta nägu oli pilves. Valdre küsis talt põhjaaimamat
tikku. Nüüd ei saanud Teetla end pidada.

«No, tantsisite,» lausus ta teravalt, rabeda hääle-
ga.

«Jah, sai päris mehemoodi vihutud!» vastas Valdre lõ-
sast. «Pagan, kenakesi plikasid on siia kokku tulnu-
»

«Annate ikka head eeskujut küll!» jätkas Teetla tige-
dalt.

Valdre ei pannud seda tähele.

«Keegi peab ju ka tantsukultuuri maale viima,» na-
tas ta vastu.

«Kultuuril» pressis Teetla hingeldades. «Millist kul-
tuuri? Läänelikkul! Ise tahate olla eesrindlikud inimesed.

«Muusika on muusika!» lõi Valdre käega. «Mul ükskõik
peaasi kui selle järgi hästi tantsida saab!» Ta oli rahul
mees, ei ägestunud kergesti.

«Aga mida tantsida, seda te ei mõtle! Me ei või luba-
et teater propageerib manduvat tantsukultuuri, soodustab
igasugust veiderdamist. Sellest on üks samm kodanliku
mõtteviisini!» jutlustas Teetla ägedalt.

«Kuule, mees,» naeris Valdre, «eluaeg on fukse ja ta-
gosiid tantsitud, nüüd järsku ei sobi!»

«Vaata, see see ongi, et nüüd elame hoopis uut moodi
nõukogude ajal. Me loome uut kultuuri, nõukogude kul-
tuuri!» pahvatas Teetla.

«...end seni tagasi hoidnud, kuigi vastikus selle
...vasta vastu lausa sundis välja ütlemä.

«...sina lood seda kultuuri või?» torkasin iroonili-
...lele.

«...a kõrgendas häält.

«...kellelgi meist peab ometi vastutustunnet olemä!

«...de väga hästi, millisel seisukohal on partei nende

«...de suhtes. Juba pikemat aega jälgitakse ka meie

«...nimemete samme. Ma arvan, et eriti nendel inimestel,

«...minevik ei ole puhas, pole mõistlik end ebakorrekt-

«...lalt pidada. Peale isikliku kahju võib ka teatrile häda

«...tõmmata!»

«...da kus raibel! Ahvardab ja veel millise tühja asja,

«...pärast. Mul hakkas kasi juba tõusma. Aga võib-

«...ust seda too valvas silm ootaski? Sellepärast lenda-

«...nd teravad sõnad:

«...ab-olla sina oledki see jälgija, passid peale, mida

«...eeb või räägib? Mis see sulle korda läheb, sina ela

«...dud! Ära tantsi, kui see sulle ei kõlbä! Aga jäta tei-

«...mle!»

«...dre lisas lepitavalt:

«...da tantsuasja ei saa nii tõsiselt võtta. Ballitantsud,

«...parinevad ju tsaariajast, puha aristokraatlik värk.

«...elust pettunud vanapiiga võib-olla mõtles selle kan-

«...välja ning nüüd aetakse seda partei nimel. Näed,

«...s tantsib kõikjal foksi, mis patt see siis ära on!»

«...lla mehed,» noomis Teetla end vaos hoides. «Te ei

«...ldse riiklikult mõeldä! Me peame igati tähistama

«...liku ideoloogia sissetungi. Mäletate, mida ütles

«...«Kodanlik ideoloogia, missuguses vormis ta ka ei

«...s, taotleb kapitalistliku korra taastamist, valab vett

«...ntsionistide veskile.»»

«...oli argument, millele vastu vaielda ei tasunud.

«...aga ja läksin tagasi saali.

«...st ajast peale kõõritasime mõlemad teineteisest

«...t mööda.

«...tüühingukomitee esimees Reet Lööke oli asja saa-

«...ometiühingu liikmetest ja toonud sealt kasi

«...cada alukoosolek. Oiet, nõudvat kollektiivi kokku-

«...st lihtsa parteikomitee, sinna tulnud signaale, et

«...tris tõstvat pead kodanlik natsionalism, lausa igal

«...d! Arvame, et kes muu see ikka signalseeris kui

Juhtus nii, et varsti peale minu teatrisse saab hakata teatri ametiühingukomiteed ümber valima. C meelselt hääletati mind komiteesse ning takkapihta kog esimeheks. Püüdsin küll vastu tõrkuda, ma ei kõlba oska, koguni ei taha. Ei sobinud ju avalikult v. öelda, — olen mustaplekiline, püss käes fašiste teema. Oigemini, ma ei julgenud seda teha. Lootsin, et ma autobiograafia jääb kantseleisse toimikukaante vah. Kõik pistsid kisama ja julgustama: oled energiline mees, sõnaosav, saad hakkama; uus luud pühib hästi lastud enam suudki lahti teha. Tühja neid minu eni huvitas, peaasi et saaks aga ameti enda kaelast ära! K. huvitas vabast ajast korteritega jahtida, tuusikuid jagi sundida takka laiska katlakütjat või nõuda autoj. palka juurde.

Üksi jäädes lõin verest ära. Ametiühingukomitee mees peab täitma mitmesuguseid ankeete — kes su v. mad on, mis nad oktoobrirevolutsiooni ajal tegid? Punaarmees oled teeninud? Mida ise okupatsiooni tegid?

Parajal momendil tõuseb keegi püsti ja ütleb: kodum. reetur on teatri ametiühingukomiteesse pugunud!

Võtsin jalad selga ja kiirustasin ametiühingu linnako. teesse esimehe jutule. Sealne esimees Sass oli mind ainult pisut vanem, sõja õigel poolel läbi teinud, Lubi haavatagi saanud. Kangeks jäänud vasak käsi sundis te kontoritööd tegema. Lugu võttis mehe tõsiseks, ja ma üksi minu saatuse pärast. Kunagi võidi ka temalt a. parida, kus ta silmad olid, miks ei kontrollinud, las valvsusel uinuda, aga rahvavaenlane ei maganud ja edasi!

Mehel nupp lõikas, päris Saalomoni moodil! Kutsus meie ametiühingujuhid kokku, esimees Sass tuli koos. kule ja teatas: linnakomitee sooviks teatrikomitee esim. kohal näha partei luget või komsomoli. Kas me ei taha ümber valida. Teatris oli ainult üks parteilane — direktor. Küll aga leidis komitee liikmete hulgas kommunis. noor — Reet Lõoke. Tegin ettepaneku — Reet esimehe. Reet muidugi vastu punnima: ei oska koosolekut juhata ega kõnesid pidada. Sass õpetas: allkirju, annab Re. küll Suursoo koosolekutega hakkama saab. Nii ma komnoor Reet Lõokese kaitsva tiiva all tegutsesingi.

Reet oli pikakasvuline tugeva, odaviskaja kehaehit. sega naine. Umarad põsed punetasid. Pikkade tunad.

juuste raamis nagu paistis eemalt liialt värvituna. Ka. meluses kasutas ta tumepunase-musta kontrasti ja nägi alati väga efektne välja. Tema ilmumine provintsilinna. tavale kolmveerand-karusmantlis, lühikeses seelikus ja. rikutes mõjus nii, nagu oleks filmitäht mõne välismaa. ajakirja kaaneft maha astunud. Reet märkas küll pilke, mis meid seirasid, ei teinud sellest aga väljagi, käitus lihtsalt. Pean tunnistama — mulle meeldis Reeda kõrval. kandida, temaga koos ametiühingu asju ajada. Tundsin. alkust ja väikest omandiõigustki ilusa kaaslane üle.

Kogusime komitee liikmed kõrvalisse fuajeenurka kokku. uling hakkasime pead murdma, mida selle kodanliku nat. sionalismitondiga ette võtta. Olime ju kõik märganud, kuidas ümberringi aina ägeneb meile arusaamatu külm. enda. Mitte see, mida lääneriikides ohutati. Nõukogude. lindu vastu, vaid siinsamas omade vahel. Paljud vastuta. vateel kohtadel töötavad isikud kaotasid ameti ja prestiiži. Mõlmed kirjanikud ei avaldanud enam midagi, kadusid. vanteväljalt. Kuhu, seda ei teadnud meist keegi.

Kaare võis õnneks küll oma aialapil nokitseda, aga. tema lastele oli tee kõrgkooli suletud.

Miks niisugune hävitustöö algas? Milles kardetav. kodanlik natsionalism seisnes, ka see jäi üsna ebamäära. riks. Põhimõtteliselt oleks pidanud selleks olema vana. testi aja ülistamine ja tagaigatsemine, muidugi koos. aktiivse salajase või koguni avaliku tegutsemisega selles. muinas. Tegelikult mängis väga palju kaasa kadetus,. vihavaen või ülipüüdlikkus, nagu seda Teetla juures näha. os. Ollatavalt palju leidis selliseid püüdlikke, kes kusa. gill ülevaalt tulevaid kampaaniaid omalt poolt võimen. duma hakkasid

legudega polnud teatri *poolesajalises peres keegi. dlagi vastalist näidanud. Aga mõttes? Ega meil elata. puhakirja järgi, mis keelab ka mõttes patustada. Konsti. tutsiooni järgi polnud kellelgi. õigust teiste mõtetesse. tugiida.

Mida siis koosolekul hukka mõista? Ei Reet, vana kütja. ma, lavameister Tahvel ega pileetör Siina osanud. ik kohta mingit kindlat seisukohta võtta.

Politööppus meil käis, tehniline personal uuris Nõu. unde Lindu konstitutsiooni, näitlejaile rääkis üks kooli. tga dialektilisest materialismist. Kõik käisid kenasti. al, ei lõopinud ega teinud kahemõttelisi märkusi. vastuste iseloom rahuldab ministeeriumi poolt ettenäh.

tud norme: kaasajateemalised näidendid klassikaga poleks. Tõsi küll, Ostrovski tükke mängiti tublisti rohkem kui Jakobsoni ning vennaste Turide omi, kuid kusagil pidi ju näitlejate palgaraha tulema. Niikuinii ei venitanud me ots-otsaga kokku ja direktor Lender oli sunnitud Kunstide Valitsusest lisatoetust norima.

Erikselt poliitilist aktiivsust polnud ka märgata. Ei leidnud meie keskel peate direktori ühtegi propagandist ega lektorit. Polnud selleks aega ega ka tõsist huvi. Kõigest naastes lauldi bassis mõnikord kodanliku-aegse isamaalikke laule. Tuli see hukka mõista? Milleks seda vajagi oli? Kui inimestele on jäänud südamesse «Kungla rahvas», siis «Sormovo lüürilist» teda laulma küll ei pane.

Reedal seisid kapis Gailti «Toomas Nipernaadi» mõned Mälgu raamatud. Oli ta sellepärast natsionalist või lihtsalt kirjandusluviline? Lennu teoseid võttis Rea raamatukogust, Teetla muidugi tellis neid. Sellest võn jätkada ainult üht Teetla puutamatama oma teadlikkust. Reedal polnud seda vaja.

Mõtlesime, kaalusime nii ja teisiti. Varakaid selle kunagise poolkutselise teatri peres polnud kunagi olnud. Kallberg, üksik vanem naine, sai küll hiljuti tähtselt päranduseks tillukese mõnetoalise majakõksi, aga rikkaks see teda ei teinud. Ta sattus amult maja remondiga kinni. Kui ta maerjalikkusest kuulatuna kaubandusevarki-asjamehi sõimas, pidime talle siis vaenlase sildi külge riputama!

Põlud parata, tihedalt nõu pidada Lenderiga. Tema kindel rindemees ja parteilane jagab niisuguseid asju kindlasti paremini. Enkutselt ehtsimister, julatas denõuiseerimise järel ühe parkkodu taastamist. Parkkodu vahetusest sai Lenderist teatridirektor. Mõistis oma võimeid, tunnistas seda avalikult, pidi kogu ala peensustesse tungida. Lihtsa mehe nähtu ta ei ole juba esimesest päevast peale sina.

«Votad istet» lausus Lender muu kätt ulatades «Sunnitööd?»

Kõigi ma muidu saitsetsin väga harva, võtsin paljudele rossi, vasti. Oli nagu mugavam juttu alustada.

«Kuule, Lender,» haarasin härjal otse šarvist, «pead üldkoosoleku läbi viima.»

«Jaa, jaa, muidugi,» kinnitas Lender. «Koosolekut tuleb ka pidada. Ainult millal? Aega on napilt.»

«Et mõtle harilikku üldkoosolekut,» selgitasin. «See on üks gavane surumari värk. Kodanlikku üldkoosolekut on tarvis välja jätta!»

«Aga tahatas, võttis prillid eest ja hõõrus ninasega. Silmad vesised lühinägelikud silmad.»

«Kuidas me siia juurime? On see mõni marjapöösas, et võtad labida ja kaevad välja?» naljatas ta nagu krimpides, otseselt oleks lusikataie sinest alla neelanud.

«Vaat, just sellepärast ma sinu juurde tulengi, et...» Aga nõutakse,» selgitasin mina.

«Ütle mulle ausalt, nii omavahel,» lausus Lender ligemale kummardudes. «Kas sina tahaks kodanlikku korda?»

«Li,» raputasin kõhklematult pead, «ega sellest midagi ei tule ikka tuleks.»

«Aga kas sulle praegune kord kõlbab?»
«Lendas muud oelda... teoreetiliselt küll, aga praktiliselt... ei meeldi... see tähendab... tervikuna mitte,» vastasin külmalt.

«Mis sul siis viga on?»
«Noh, palk on väike ja... muidu ka ebakindel tunne. Pole tait vastastikust usaldust! Ega ikka kõike otse välja ei tõi, mida rääkida... Lugu läheb salaga kantselisse!»

«Kas kurat, Lender,» vandis Lender tugevuseta. «Tahendab, sa pead teistele sisendama seda, mida sul endal ei ole.»

«Kui see ka just pole, mida ma ei usu, selle valkin...» Tead küll — va kumma kuld... Lugu rääkida praegusel ajal aga...» lautasin mina käsi.

Lender võttis naurikult aknast välja, kust paistsid natsionalistide tagant kerkivad hallid püved. Ootuks oli rahvaarst plaanitud vabariigireformatsioon.

«Jaa,» meenutas ta, «matemaatilset baasi oleks tarvis teha, siis oleks ka usaldust rohkem ja kodanlikku üldkoosolekut võetaks. Praegu söödame kolhoosnikut.»

«Ja tõdjat, rohkem kallide ideoloogiaga. Normipaeva eest saab ta kopikaid. Ja ta hõikab vahele näidenditesse, kus üldkoosolek ülemääralt kudetakse. Hea, et mõnikord vaatamagi tuleb. Inimesed põgenevad maalt linna... laseme teatrist lahti kõik need, kel pole kristallpuhas meelik, kes leiavad, et vanasti olid mõned asjad paremini, kel pole usku, et jõuame ükskord laheda elamiseni. Ka sinu vabastame ametiühingust, ei anna sulle enam

osi, Kellega me siis teatrit teeme? Meie peame töötama nendesamade inimestega, kes meil on. Peame neid inimesi kasvatama, aga mitte paljaste sõnadega, vaid eluga, faktidega, palgaga, mis talle makstakse, ja kaubaga, mis ta selle eest saab. See pole nii lihtne.»

«Võib-olla jätame selle koosoleku hoopis ära? Ilmselge, et keegi tige põis on mõne tühise asja suureks puhunud, tegin argse ettepaneku.»

«Ei, nii ka ei või!» keelas Lender. «Käsk on vanem kui meil. Kuid mõelda me võime, koguni peame! Meie ei tohi end kollektiivi ees naeruväärseks teha selle sõnasõnalise järelekordamisega, mis meile ülevalt poolt ette öeldakse. Räägime koosolekul teatri ideelis-poliitilisest tööst ja näitlejate enesetäiendamise. Meil on ju tõepoolest marksislikku filosoofia aruste tundmine üldiselt nõrk. Võib-olla saame Tallinnast häid lektoreid tellida?»

Vertinskaja valge siberi laika oli parajasti poeginud. Madam seisis oma lemmikute juures ja vaatas õnneliku näoga, kuidas pimedad kutsikad niutsudes tissi otsisid. Kuigi laika mind tundis, paljastas ta igaks juhuks urisades nambad. Tuha oli talle loomahigi ja valjabetehaisu.

«Vaata kui suur pere mul,» hüüdis Maria Mihhailovna õnnelikult. «Kas te ei tahaks ka üks endale?»

Mul polnud seekord tahtmist madamile meeldida. Laksin igakord tujust ära, kui nägin Vertinskaja taas vaipudel ja kardinaid, akna, paneelide ja seinade relaksistorkäest laenanud oli. Laval pole võimale tekki panna, raamatupidaja selleks raha ei anna. Ütleb, kust Vertinskaja kassast ära. Inventuuri tegemisel tuleb näha, et asjad ei ole kadunud. Inimene ei tasu selles majas juba aastaid, aga ei lasi ikka nagu lüpsõja. Teenis kõrget palga, uuris, maksnud, sai prii kütte, valgustuse, kasutas teatri inventari. Oleks võinud endale ka midagi muretseda. Kellele ta kogus?

«Kasvataksin ainult õuekoera, kui mul õu oleks,» vastasin karmalt.

«Seltsimees «Suursoo!» noomis Vertinskaja. «Teie armasta loomad? Aga koer inimese sõber on!»

«Seda ma usun, aga ega ta inimest ikka asenda!» vastasin tusaselt.

«Teil õigus! Ega ei asenda küll!» ohkas Vertinskaja.

«Liial pilku laual asetsevale pildile heites, kus seisis tema kümneaastaselt surnud poja koltunud foto.»

«See pilk, naerata, ammu põrmuks muutunud lapse, kurb üksildane elamine äratas kaastunnet. Muut- tooni, püüdsin rääkida leebelt.»

Seltsimees Vertinskaja, tahaksin teilt nõu küsida.»

«Jaa, palun, võtke istet,» näitas Vertinskaja koera- korvadega kaetud tugitooli poole.

Istusin.

«Minul nii paha enesetunne,» ohkas madam. «Mis nõu teil siis tarvis?»

«Teie olete töötanud siin juba aastaid. Mis te arvate, kas meie majas on kodanlikke natsionaliste?»

Vertinskaja kohkus, haaras südame järele.

«Bože moi!» hüüatas ta. «Kas keegi minu peale juba kaevanud?»

«Ei, ei, ärge ehmuge, kaevatud pole midagi, ma nii üldiselt,» rahustasin mina.

Ent Vertinskaja ei rahunenud.

«Kuidas te mind ehmatasite, seltsimees Suursoo!» pahandas ta. «Kuidas ei ole kaevatud? Meie endine näite- juht Kaare peale oli ju kaebus. Nüüd see kombeks. Juht kodanlik natsionalist ja ametist lahtil!»

«Meil tuleb kaebajatest ette jõuda ja asjad selgeks teha. Ja ka kaebajad käsile võtta. Kui on midagi, tulgu direktori juurde või ametiühingusse, ärge hiiligu salaja kaebama.»

«Meil nii üksmeelne kollektiiv oli. Mina arvanud, et saan neid hästi, aga nüüd mina kardan oma inimesi,» kurtis Vertinskaja mingeid tilku võttes.

«Ega inimest tundma õppida nii lihtne olegi,» täiendasin mina.

«Mina ei või mitte ütelda, kes siin kodanlik natsiona- list. Aga mina tean, nemad siin väga äbamoraalsed olnud!» kujutage ette, seltsimees Suursoo, nemad ju okapat- ni ajal läinud koos sauna. Mehed ja naised kõik pal- li saunas!» pahandas Vertinskaja.

«Oli see ringreisil?»

«No muidugi ringreisil.»

«Küllap vist purjuspäi temp,» muigasin mina.

«Aga Vertinskaja oli naljast kaugel.»

«Just eile saanud Kunstide Valitsus meile kiri. Jõhvi- ka kaebab, et meie teatri naisterahvad olnud väga amoraalsed. Kainud alasti all kütja juures ja...»

«Ja teie usute ka seda, seltsimees Vertinskaja?!»

«Kui on kaebus, meie peame vastamal Kunstide Valitsusele nüüd väga raske selgeks teha, mis õige. Ma mõtelnud, et kui nemad juba okupatsiooni ajal saanud siis võib kõike uskuda...»

«Kuulge, seltsimees Vertinskaja. Mina olin ju ise tookord Jõhvis ja tean väga hästi, mis seal juhtus,» kinnitasin tuliselt.

«Noh?»

«See klubijuhataja on üks igavene siga! Tikkus purjus päi meie tütarlastele ligi. Need löid ta toast välja. Nüüd püüab kätte maksta. Pärast etendust käisid naised kallal katlaruumis dušši all, aga mitte kütja juures. Ole tuleks see mees maimamise pärast kohtu alla anda!»

«Aga nemad ikka ringreisil ühes toas magavad ja seal majas ka mehed mõnikord ööseks jäänud,» ei andnud Vertinskaja järele.

«Mis teha, kui noortel inimestel pole korterit!» püüsin kolleege õigustada.

«Ei, niisugust asja teatrimaja katuse all! See siis juba mõni teine muu majal! Miks nemad ei lähe registreerima? Magagu siis ühes toas kui mees ja naine!» kurjustas Vertinskaja.

«Enne abiellumist on ju tarvis kurameerida,» selgitasin naljatoonil.

Vertinskaja vaatas mulle etteheitvalt, lausa solvumise otsa.

«Seltsimees Suursoo! Mina mõtelnud, et teie üks korterlik inimene. Niisugune flirt ju labane ja inetu, heidab halb vari terve kollektiivi peale! Aga näitleja peab olema ka moraalselt puhas inimene, et võiks kõigile olla eeskujuks. Meil mitte ainult tarvis poliitiliselt tark inimene, vaid ka moraalselt puhas, blagorodnõi, tuginev inimene. Muidu meie neid küll mängime, aga elus ise ei ole! Flirt teeb inimene tahtejõuetu, laheb kergelt teele. Sellest peate teie koosolekul küsimus teravalt üles tõstma!»

Mul tuli minna üle lava, et pääseda oma kunstilisele taldrikute ja mõõkade juurde. Proovid olid lõppenud, lavas valksesse unelusse vajunud. Ees portaalil kuinas püüvalvetulid. Sugavuses helkis petlikult pappsammaste hääle värv. Ulalt lavatornist kuuldus mingit rabinat, sunnitud ülestõmmatud kardinate voltidesse. Võib-olla sabistat seal ventilatsioonitorudesse pugunud hakid.

... ja tervitas mind muutumatu irvitusega.

«Ksid end mulle ka kunagi unes ilmutada, milline...» rääkisin temaga mottes, «kas ilus või inetu, kas ingelusega või kurbade silmadega võõramaa-...»

Olid sa pikka kasvu või tilluke? Naine kindlasti, ta on väike. Hambadki peaaegu kõik alles. Aga sa ta end mulle ega palu ka pealuud tagasi. Naine on sulle ükskõik, kus su kondid praegu asuvad, kas klud kloostimullas või siin jumalavaluatus majas. Sa tuletad mulle meelde, et elu kaob kiirelt ning tühjaks noorus ja ilu.»

... kiired kerged sammud, jalgnes koputus. Nonoh, singi vaimul välja! Pratasin ukse ja nägin Reedat kogu, need ärev õhetus

«Hahh, hahh! Kas sa saadaks mind pimedast jalutust labi, ma pean Vertinskajale laamatu ära!» palus ta hingeldades

«Ole lava julgesid küll tulla!» nõokasin mina.

«Ei, ei, on natuke välgust. Aga kottipimedas koridoris on kogu aeg, et põrkun kellegi vastutulijaga kokku. Ma ei taha sellest rabaduse saada. Ole hea poiss, tühjenda mind,» nurus Reet

«Kas sa ikka teha, saad veel roosi, mis teater siis hakkab,» naljatasin mina

«Teatrimaja ühendavas jalutusruumis oli tõepoolest

«Peaval paistis siia läbi väikese ukseruudu natuke st. nüüd aga tuli väljapääs leida käsikaudu,» mälu

Reet hoidis mu käest nagu väike laps. Ta kartis

«... st pimedat ja loobus sellepärast ka temale linnas

«... ad toast. Mõte kojuminekule läbi õiste pimedate

«... de läbi lalle hirmuvärinad. Teadsin seda ja ootasin

«... vahetult gu uksele.

«... piastmed nagisesid ja Reet hõikas üle kasi...

«Oled sa seal?»

«Süü, süü, ole rahulik!» hüüdsin vastu

Vertinskaja pidas mind kinni. Kartsin juba, et tüdi-...

«... na lased jalga!»

«Mis sa nüüd, ma ju lubasin oodata.»

Reet silitas mul korra kergelt põske.

«Sa oled pai poiss!»

Silgesime vaheukse ja pimedus neelas meid uuesti.

«... kaks-krauks!» kurjustas parkett jalge all. Heli kandus

«... lühja jalutusruumi ja sai kajast valjust juurde, just-...

«... kõikis mitu jalapaari meie kannul. Reet lausa haakus

mu käsivarde. Pimedus muutis meie üksioleku põnevaks peibutas kasvõi selleks, et ma Reedal korra ümber pöördumiseks võtaks, ainult nii nalja pärast. Ent pimedus annab igale liigutusele erilise tähenduse ja võib meie seltsi mehelikkusele keerulise Gordioni sõlme sisse keerata.

Lavaukse võtmeaugust paistev valgus juhatas meid teed.

«Ettevaatust, siin on astmed!» hoiatasin mina

Kui valvetoast möödusime, pistis mammu Bergmann pooleks vahelt välja ja vaatas meile järele. Reet hoidis muu ikka käe alt kinni. Seisatusime üles Reeda tuppa viiva trepiotsal.

«Noh, siin sa enam ei karda?»

«Saada mind trepist üles!» anus Reet. «Ükskord jooksis mulle siin kass vastu jalgu, ehmun sin, et pidi tagurpidi trepist alla kukkuma.»

Läksimegi trepist üles. Jäime mademele peatuma. Seal me tihedasti teineteise kõrval, peaaegu ühepikkused. Kõik oli kuidagi teisiti kui teistel päevadel. Mingi salapärase sumu täitis trepikoda. Reet hoidis ikka mu käega mõelnudki tuppa minna

«Täna sin kasse ei kolanud,» ütlesin mina, et midagi ei ole. akida.

«Sa tuppa tulla ei taha,» küsis Reet lihtsalt, «mulle seltsiks olla ja veidi lobiseda? Mul on surmavalt igav, raadiot ei ole, krapp ka ei tööta.»

«Bergmanni mutt nägi meid. Kas sa ei karda, et võid end kompromiteerida?» küsisin mina

«Jah, kardan, muidugi kardan,» nõustus Reet ruttu. «Aga mis ma pean sin tegema? Kas sa arvad, et muu vägi siin majas juttude eest päästab? Kui mul ka hirmu listki külas ei käiks, mõtleks keegi naguigi välja mõel miter lksi.»

«Nii nagu mind tembeldati Vertinskaja kavalieriks?»

«Puha Laine Voolna tegu! Tema armastab lõksutada. Sa vist ei teagi, et nüüd on sul juba uus armuke — muu nimelt. Ka selle on Laine välja kuulutanud!» võidur matses Reet. «Nii et päästa pole enam midagi, parem sa juba tõeliselt põhjust anda.»

«Nalja teed?»

«Oh ei, isegi mu Tallinna sõbrannad on sellest kuulnud.»

«Tallinna?» jahmu sin mina.

«No, mis on?» küsis Reet lalisedes. «Kohkused? Olen siin nii kole? Või halva kuulsusega? Rikun sa head?»

«Aga sa nüüd!» tõrjusin kohmetult. «Vastupidi, ma...»

«Vist sul ju ei ole?» muutus Reet uurivaks

«A, seda just mitte... Aga sul on mees!»

«A sellepärast oledki nii ujel!» rõõmustas Reet. «Ära karda, ma olen iseseisev inimene ja võin teha, mida tahan.»

«Peepoolest! Miks ei või inimene kolleegiga, kellega ühesse all elab, juttu ajamas käia. Reet pole ju süütu, ke, eks ta ise tea. Ent ometi...»

«Sagil kolises lahtine katuseplekk. Reet keerutas kiirelt uksevõtit»

«Aha küll, mine tagasi,» lausus ta lõpuks. «Ma ei taha sinu ees naeruväärseks teha.»

«Nagu lõukas mind lahti kahevahelplekust. Ma tahtsin Reedal seltsis olla, see oli tõde, sinna polnud midagi muud.»

«A ei, Reet, sa ei ole naeruväärne. Mina olen lihtsalt naerukas. Anna andeks! Vertinskaja pidas mulle just õhtul pika moraali jutluse maha.»

«Vertinskajal See paneks meile kõigile õhtul tabalukud, ette ja hoiaks võtmed oma käes!» turtsatas Reet ja naerukse

«Istu, palun,» lausus Reet, «ma panen kohe kolvi alla.»

Minu selles väikeses grimeerimisruumis polsterdamata tugitoolis varuigi istunud, ikka ainult selleks, et da aritüülingu maglurja läbi arutada. Mulle polnud kunagi meeldinud üksnesin, triibulise vaibaga kaetud, lavastuste tootlusest. Väike raamatariialase kirjandusega kitsal grimeerimislaual kaks vana, kollast klaasist lilledega. Suur valge lillia levas selal eruvat. Lillia sai Reet rohkesti — küll reputati laadida stegid, lillid ilma. Lillesaatjad katlida isegi kohtu seale, panid riimitud ridadesse istunud armuavaldusi. Ta oli kord üht salmi mulle naerente liigenud

Reet libistas hommikumantli seljast. Ta koorus sellest mures keha vastu liubavas tomatipunases kleidis, kaelas graanses metalliraamistuses üksik kollane kivi. Ma ei tundnud talt enam silmi lahti

«Sa oled nii pidulik, ega sul viimati sünnipäev ole?» küsisin ma.

«Armastan ilusaid riideid, peab siis alati pidu olema, et neid selga panna?»

«Ega vist,» nõustusin mina.

«Ma ei talu üksindust,» jätkas Reet talle väikesele lauakesele asetades. «Tahaksin olla inimeste keskel, kohvikus istuda. Ma olen siin juba virna raamatuid läbi lugenud, isegi ühe lühinäidendi valmis kirjutanud. Otsin tahaksin võtta jalad selga, joosta jaama, osta pilet, kihutada kasvõi kuhugi suurehitusele, kus elu mu ümber kihaks.»

«Kas sa Tallinna teatrites tööd ei saanud?» pärisin mina.

«Mul oli seal töö,» rõhutas Reet.

«Miks sa siis...?»

Vastuse asemel pani Reet oma pehme lae minu käele ja küsis: «Läbi tõsidusega?»

«Ütle, Lembit, kas ma olen ilus?»

Sattusin segadusse — ega Reet ometi mõttelugeja ole.

«Küllap sa tead seda isegi,» vastasin põiklevalt, «kindlasti on sulle seda palju kordi öeldud»

«Aga sina?» pinnis Reet. «Mis sa minust üldse arvad?»

Tõstsin Reeda käe huulte juurde. Polnud veel kunagi elus ühegi naise kätt tõemceti suudelnud. Kuid nüüd tahtsin seda teha. Reeda lõhnas käsi värises pisut.

«Tahtsid sa sellega öelda,» küsis ta tasakesi, «et pead minust ainult lugu?»

Raplasti p... ..

«Kas sa ei pannud tähele, kuidas ma sind enne vaatasin. Ma istuksin igal õhtul siin sinu juures... Ainult et... see on nii varguse moodi.»

Reet tegi ebamäärase abitu liigutuse, tõusis, laks kapi juurde, otsis sealt sigaretikarbi. Pakkusin talle tuld. Reet viskus kušetile, keris jalad istumise alla, pahvis suitsu.

«Ma räägin sulle,» alustas ta. «Kui olin alles nelja-viieteistkümnepaastane plika, — siis käis veel sõda —, hakkasid mened mulle järele jooksuma. Juhtusid ikka vanemad härrad, sest olin pikka kasvu ja nägin välja daamilik. Arvasin ise, et olen väärt ilusat noort andekat meest — kedagi operetikangelase taolist. Kõik, kes minuga tutvusid, aina rääkisid — sa oled ilus, peaksid lavale minema. Läksingi õppestuudio katsetele, lugesin luuletusi, tegin etüüde. Üks etüüd oli selline — lähen

... ja leian sealt oma kallima, surnukirstus. Jäädi rahule ja võeti vastu. Stuudiost leidsingi oma unistuste kangelas, pikka kasvu loksispäise noormehe.»

Reet vaikis. Nähtavasti polnud ta siiski suur suitsetaja, ta tõmbas tihti suitsu kurku ja hakkas kõhima.

Ja siis abiellusid selle kangelasega,» täiendasin mina.

«Ei,» lausus Reet põlastavalt, «see kangelane ei abiellunud minuga.»

«Miks?»

«Hahitus ära! Kadus nagu viits vettel.»

«Mis temaga võis siis juhtuda?»

«Võis juhtuda... Seda taipasin alles siis, kui mind teatritele kutsuti. Seal räägiti niisuguseid lugusid, et mul jube hakkas. Kas uskuda või mitte? Olevat olnud selline jõuk, kes kambas vägistab tütarlapsi — komnoori. Ta kutsus kohtama, kohale tulid hoopis teised ja... Minuga seda küll õnneks veel ei juhtunud, kuid oma süüdistuse olin küll talle loovutanud. Kartsin, et olen rase, võtan mürke sisse. Oleksid sa mind siis näinud, olin nagu amavari... Hiljem rahunesin, jäin kuidagi tuimaks ja ei läinud mehele. Ta on minust umbes viisteist aastat vanem mees, pikemaegne truu austaja. Töötab juhlival ettevõtetel, direktorina. Ta armastas mind kõigest hingest, oli valmis minu heaks teab milleks, kasvõi kuriteoks. Mis sa arvad, mis ta minus leidis?»

«Oli valmis kasvõi kuriteoks, arvad sina? Kes teab, minuse hingest on nii sügavaid peidukohti, et sinna sisse võidakse võtta ära kohkuda. Armastuse pärast on varemgi kuritegusid tehtud. Arvatavasti läheb sel juhul midagi õigust paigast ära,» arvasin mina. «Kas sa siis panid ta armastuse proovile?»

Ausalt öeldes, mul polnud ju midagi tarvis, ei osanud lihtsalt küsida. Ütlesin naljapärast, et kui kingid mulle ehtsa vääriskivist kaelakee, siis abiellun. Ja kujuta et... ta kinkis mulle selle! (Reet näitas kaelas rippuvale kaelakeelele) Topaas ja plaatina!»

«Oo, see maksab ju tuhandeid, seda tuleks seifis hoida!» üstasin mina. «Kuhu see miljonär siis jäi?»

Tallinna,» vastas Reet järsult. «Ma ei võinud sinna midagi parata. Iuli välja, et ta on mulle vastik... noh, lugesin mottes, et ma ei saanud temaga ühes voodis magada. Morstad, ma ei suuda seda ilma armastuseta.» Nõogutasin ebamääraselt. Mõtlesin, milleks Reet nii meelitseb.

«Kuidas su mees nüüd... noh, käitub?»

«Sõitis paar korda siia, kutsus tagasi... Kuulsin, et on hakanud alla käima, tööasjad laokile jätnud.»

«Sul temast kahju ei ole?»

«Kahju? Muidugi on kahju! Aga kas teise haletsemine asendab armastust!» kähistas Reet. «Kas tahad, et mina ka alla käiksin? Tema on ometi mees, peaks end käsile võtma!»

«Ma niisama küsisin,» vabandasin mina.

«Pidin tõepoolest juba asjad kokku panema ja Tallinasse minema. Närv läks niivõrd krussi. Igavene viire mine siin. Mees pakkus mulle küll raha, aga ma ei tahtnud seda kerjuse kombel vastu võtta. Siis tulid sina siia. Asjaajamised sinuga koos viisid mõtted mujale. Leidsin seltsi. Võib-olla pole ma sinu maitse, olen ju selline suu ja paksu ümmarguse näoga! Selle kleidi lasksin teha ekstra sinu auks, hästi ümber keha. Tõmbasin täna selga, et võib-olla paned mind siis tähele!»

«Sul on kõik väga maitsekad riided, olen seda alati tähele pannud,» tunnistasin avameelselt.

«Oppisin kostümeerijate juures õmblema. Ei jõua ju kõike teha lasta, riiegi on kallid!»

«Näed siis, kui tubli sa oled!» kiitsin mina. «Eks ole ju töö kõige parem rohi igasuguste mõtete vastu, mis tühjadel tundidel pähe tikuvad.»

«Kas sina oma endist tüdrukut taga ei igatse?» küsis Reet äkki.

Oh seda väikest Eestimaad, siin ei jää midagi saladusks!

«No näed, alla käinud ma pole, jooma hakanud ka mitte. Mul on seal rekvisiiditoas üks väike kloostrineiu seltsiks,» naljatasin mina.

Reet muidugi mu naljast aru ei saanud, aga naeris siiski tsipake.

«Olen alati tahtnud väike olla,» ohkas ta siis. «Mees ei jõua mind süllegi võtta!»

«Oo, sa polegi nii raske, kandsin sind isegi üle lava,» tulistasin meelde stseeni haavatud tüdrukuga «Põiktänavas»

«Jan, lavastaja käsul! Pärast hingeldasid kui kiirlooksja.»

«Oin vist ähmi täis. Pidin esimesel korral kogu oma julguse kokku koguma, et su ümbert kinni võtta,» tunnistasin puhtsõnaliselt.

«Mida sa siis kartsid?»

«Ma ei tea isegi... Sa olid tõesti selline daamilik,»

«Naljamees! Hirmutan ma sind ikka veel?» õrritas

«Ma ei saanud aru, kas see oli mäng või elu, sest mäng on ju ka osake elust. Igatahes mängisin seda lõiku elumängust halvasti ning Reet ütles mulle kogu aeg mõistu millist käiku ma peaksin tegema. Mina lasksin tal öelda, et olen selle käigu ise välja mõelnud. Tegelikult mul hoopis ükskõik, kas Reedal on kusagil mees. Ükskõik, kas Reet luuletas või rääkis tõtt, mängis või elas tõelist elu, kui ta mind täna ainult enda juurde kutsus! Kujutlesin, et sel naisel on mingi eriline ime võime pandud. Kui ma vaid suudaksin selle avada!»

«Tõsta julgen ma sind ometi!» hüüatasin uljalt ja tahtsin tüdrukule sülele kahmata. Kuid Reet hoidis oma keha kaugelt ja jäigalt, et ma hoobilt sellega toime ei tul-
Nii jäingi kummargil talle ülalt alla silma vaatama. Reet muigas (mulle näis) väljakutsuvalt ja siputas oma kätt jalgu.

«Ütle, Reet, mis on õieti armastus?» küsisin mina.

«Armastus? Väga lihtne — see on sina ja mina!» vastas Reet endistviisi muiates ning, võta kinni, naljatas ta mõttes seda tõsiselt.

«Võib-olla?» laususin mina kušetiservale istudes. Peeglist vaatas mind mureliku näoga mees. Ja tundus, et see vajaks punase kleidiga tüdruk, nagu näidendiski, ta.

«Kas sina siis seda ei usu?» küsis Reet.

«Ma ei tea,» kostsin mina. «Võib-olla? Võib-olla oled tõesti sina?»

«Kui sa seda ei tea, siis võta oma käs aral!» pahutses

«Seda Saaremaale või oma saladusliku kloostri-
jundel!»

«Kui tahtsin kätt ta piha ümbert ära tõmmata, hoidis ta kinni. Ta huuled tulid mulle vastu. Tundsin armastust ja hellitust ootavat hinge endasse voolavat. Minus oleks otsekui avatud suur veen ja sellesse voolas Reedast nüüd hoopis tulisemat ja arutukstegevast verd, kandes igasse rakku tuhandeid uusi tundevarjundeid...»

«Kui ma üle lava laksin, kumas lavatornist juba valge taevas. Nais, nagu oleks avatud eesriide voldid tasakesi laetud.»

Kõik aimuline noor näitlejatar Voolna ise tagaräälmist ei kartnud. See tüdruk oli vist lõpetanud «Estonia» õpperühma, tundis pisut parukate kohendamist ning püües seetõttu kohakaasluse alusel jumestajaametit. Otsekord torkas silma, et korraarmastus polnud neiu kesse talle külg. Parukalaos, kuhu ka minul korraks asja oli, vahtses segadus. Kõnjal vedeles kaltse, naiste pesu, sukk. Piiritus kadus kiiresti, näitlejale osteti parukaliimi lahtisulatamiseks odekolonn. Mõned ilusad parukad läksid arusaamatul kombel kaduma.

Muidu nägi Voolna kaunis kenake välja — niisugune habras sinisilmne blondiin. Tahtis kangesti mehele saada, ometi ei jõudnud kuidagi sihile. Suksutajaid leidis küll, ent päitsid ei tahtnud keegi pähe panna, nagu rahvastöödeldakse. Kui imeksin, miks selline pilkupüüdvane noormusega olend tanu alla ei saa, anti mõista, et kerge olla ja pikad näpud.

Teetlaga sobisid nad kohe nagu sukk ja saapas. Ta võtnudki palju aega, kui tüdruk juba kolis jumestaja koos pampudega Teetla juurde arhivarvini. Tõenäoliselt käest muidugi luba ei küsinud ja ka Maria Mihhailovna, kes niisugaseid asja räägida oskab, võis sellest paluse, et iitsatavad mitte sõnagi Teetla vastu üsaldes kadida kessele isegi oma plaane ning tulevikuunustusi. Voolna arvata, et sellega kaasnesid ka hoiatused rangelt saladust pidada. Kui nii, siis tegutses mees küll kergemeelselt. Voolna suule juba pitserit ei pannud!

Kui laohoidja noorele jumestajale pühitses, hõlpsalt ümberkäimise pärast etteheiteid tegi ning ei tahtnud enam odekolonnile kulutatud raha välja maksta, nõudis kassatšekkidele enne direktori kinnitust, unustas tüdruk südamehälega ettevaatuse.

«Mis te kõik norite mu kallal! Küll Teetla teile näitab. Ta teeb sellele pesale varsti niisuguse tule alla, et kõigil palav hakkab!» pahvatas ta.

Laohoidja, kes nappide majandussummade ülekulutamise pärast ning ka muidu Voolnaga alatasa sõjajalal seisis, kaebas kuulnud ähvarduse kohe Reedale ära.

Võisime jareldada, et intrigaan kogus peale tsitaatide veel mingeid trumpe, mida koosolekul välja mängida. Polnud raske ära arvata, millised trumbid need olid teiste inimeste minevik ning kahtlased ütlemlised, mida kodanliku natsionalismi paljastamise hoos parajal ajal välja ka.a. Eks Voolnagi teadnud, et mees võitis eelmises

ideoloogilise lahingu, sai kurtseks teatri lavastan- ning oleks võib-olla isegi kunstiliseks juhiks tõus- kui teatrit poleks suletud. Asi siis müüd siin lood rikanti pööratal Miks ei võiks siin olla see õnnelik kus Teetla hakkab teatrit juhtima ning tema, Voolna, peanäitejuhi abikaasaks, seega ka peaosade mängi- ning üldse tooniandvaks kujuksl. Usna loogiline, et nõrga enesekriitikaga tüdruk võis nii mõelda. Üldine tuurpoliitiline situatsioon andis selleks soodsad võimalused — Maria Mihhailovna valge emigrandi tütreks ei osanud kuigi tugevalt jalgel. Seljatagust polnud mada- mul nähtavasti ollagi, ega ta muidu palja ohtliku sõna- dhendi kodanlik natsionalism mainimisel südame kohale kätt poleks surunud.

Juurdlusorganid olid mind rahule jätnud. Ent Teetla- censed! See sisevaenlaste vastu võitleja võitab mu kind- lalt üheks märklauaks, tulistab sõelapõhjal! Apsalon kaksikümme viis aastat. Mida siinne jant mulle la loob?

otsustasin Teetlale ühendatud jõududega vastu asuda. Iluskaaslaste leida polnud kerge.

Inimesed ei lootnud eriti, et minul midagi välja tuleb. Ii, kui üks jäin, käis kõhe tunne üle selja, mõtlesin ikk, kes hädasti minu tuge vajas. Kui ka siit sääred jää, enne kui hilja? Aga kuhu?

Üldse, kust leida eest selline kuldne kollektiiv, kus pole ki susijat ning kõik võimalused teatritööks. Kül ap mujalgi kellegi vastu okkad välja ajada. Ükskõik ra siin või Siberis! Reet on minu poolt, ametiühingu- mitee ka, võib-olla julgeb keegi teinegi suud paotada. e rohkem sundis mind takka lausa füüsiline vastikus la masti salakaebajate vastu.

August juurde andis jutuajamine teatri ühe juhtiva dokternäitleja Vareseaga. Mees oli kunagi juurat stu- rinud.

Ma ei saa aru, mis sel Teetlal üldse viga on, mõni- ed on ta päris segane. Hüppas mulle ringreisil turja, s ma tantsin foksi, levitan igandeid ja läänelätku ideogiat!» kurtsin mina.

Ab, lihtsalt oinas, karjäärilimuline oinas!» turtsatas ta oma panakaid puhmaskulme kergitades. «Peab end aalseks lavastajaks, keelele pole seni võimalusi antud. s Vareseaga ning Leiner ta majja võtsid? Hea küll, natu Kaarel asemele, aga meil peaks ikka ka olema

sõna kaasa rääkida neis asjades. Teenekas teatritegelane kangutati lahtil Parteikomiteesse olla kaevatud — okupatsiooniaegne linnapeaabi töötab teatris juhtival kohal. Tõsi, okupatsiooniaja alguses oli Kaare küll lühikest aega linnavahtsuses, aga andis ise ameti käest. Kas ta kellelegi kurja tegi, seda uurima ei vaevunud keegi. Ikka usutakse rohkem pealekaebajat.

Nojah, nüüd siis ongi meil ideoloogiliselt kõlblik näitejuht — dilettant, kes läheks kasvõi üle laipade, et asja meheks pääseda! Mine tea, kui kõrgele too sell' niiviisi veel trügib!

«Midagi peaks ette võtma! Kuidas aga saada inimesi niikaugele, et nad suu lahti teeksid? Mees on end tsitaale täis tuupinud, nendest koosneb kogu ta tarkus! Argade vastu aitab sellest küll!»

«Ilma faktideta, nii üldiselt on raske midagi ära teha. Ikkagi, inimene võitleb nõukogude teatri puhtuse eest!» vangutas Vares pead. «Tuleb vastu lüüa tema oma relvaga — mis sa mees okupatsiooniajal tegid! Kahjuks päris kindlaid andmeid mul ei ole, aga kui uskuda Teetla endist naist, siis ta polegi nii puhas poiss. Meil pruugib vaid ta reputatsioon kahtluse alla seada, eks tõestagu vastupidist!»

Kavalalt naeratades lisas Vares jutu lõppu ladinakeelse tähendamissõna «*Circulus vitiosus!*» ning lubas koosolekul sõna võtta.

Nii ma käisin mehe juurest mehe juurde, endal väike hirm — viimati leidub siingi majas Tolli või Savolaise taoline, kellelt mu agitatsioon bumerangi kombel vastu kukalt lendab.

Küsisin sekretäriit Teetla toimikut vaadata. Okupatsiooniaja algul veevargitööline, hiljem varjas end metsas. Pärast Nõukogude Eesti vabastamist kohé Punaarmeesse astunud, aga vabanenud sealt varsti tervisliku seisundi tõttu. Edasi Tartus näitleja ja kultuurimaja kunstiline juht. Haridus — lõpetamata kesk pluss mõned marksismileninismialased õhtukursused. Usna positiivne ankeet, ainult et rindel, nõukogude tagalas või partisanisalgas pole olnud.

Reet oli muutunud närviliseks, särtsatas mõne tühise asja pärast. Proovidel läks mitu korda ägedalt Vertinskajaga vastamisi. Seljataga sõimas peanäitejuhti vanaks krõhvaks ja valevagatsejaks, keda kõige rohkem huvitab

ise inimese voodi. Mulle Reet seda küll ei tunnistanud, aga nähtavasti oli ta Maria Mihhailovna juures kohvil käinud. Eks siingi majas tegutsesid mitmesugused informatorid. Sellele vaatamata istusime õhtuti, kui polnud väljasõite, ikkagi Reedaga toas koos. Bergmanni muti valvekorra ajal hiilisin nagu varas kikkivarvul trepist alla, õlitasin isegi rekvisiiditoa uksehingi, et need ei kriuksuks.

Lühikese ajaga olin jõudnud Reedaga omaseks saada, olgugi et ta peitis endas ootamatusi, mis polnud kergesti lahtimõtestavad.

Tundepuhangud paisusid äikesepaagi kiirusega joovastuse sellise piirini, kus ta paistis koguni inetu. Nähtavasti leidis Reet ahastusele nii lähedases palangus õnnehetke. Formiili vaibudes naeratas ta mulle jälle nagu tüüne päikeselaike peegeldav voteväli.

Nendel leebetel minutitel ja tundidel meeldis ta mulle kõige rohkem, sest olin seni armastust, ikka seostanud rohkem hellusega. Ühel sellisel tulevikuksel hetkel lausungid:

«Nüüd ma tean lõepoolest, et armastus, see on sina ja mina!»

Arvasin, et tüdruk ootab mu kinnitust, et see teeb talle rõõmu.

Reet oli täitnud kõik tühikud, mida jättis kohalik ükslane emotsioonidevaene provintsielu. Ei igatsenud ma enam Hilja lapsemeelset säravat naeratust, Urve madonnanägu oli vajunud kuhugi sajandite taha.

Reet aga ei hüpanud mu armutunnistuse peale mulle olgugi õnnejoovastuses kaela, ta vaid muigas ebamääralt. Meie vahekorid näis kalduvat ikka rohkem sellesse suunda, kus teist tunnetatakse vere, rakkude ja närvide kaudu.

Mitugi korda kibeles mul keelel — lahuta ometi ära sellest direktorist, keda sa ei armasta, ning tule mulle nais. Tahaksin jätta uksehingede õlitamise ning tulla sinas tahan ning jääda niikauaks, kui soovid sina. Senine meesemäng häirib mind. Ometi ma ei teinud seda. Oma mehe jäädes kargas silme ette ikka mõni segav seik. Kas elispeana sinna-tänna tormavad tunnetetulvad pole ette varjatud meeleheitehood, abitus mõtete ja tegevuse vahel? Või koguni — ma ei julgenud seda veel otsustelt järeldada — vaakum üksildase abielunaise hinga, mida keegi pidi niikuinii varem või hiljem täitma.

Ühel öhtul jäin hiljemaks. Reet embas mind tujutult. «Kas sa varem ei saanud tulla? Mutid luuravad, jah? Ei teadnud, mida vahepeal teha. Lugesin uut näidendit magel. Kuidas see roosamanna on ära tüüdanud!... Aga tead, ma kardan mehe pärast. Sain talt imeliku kirja ilma minuta läheb ta põhja või laseb end koguni maha, kui ma ta päriselt maha jätan. Ma tean, tal on relv.»

«Relv!» imestasin mina. «Ta ei tööta ju miilitsas. Kus ta relva sai?»

«Ma ei tea,» väristas Reet õlgu, «aga on juba mitu korda ähvardanud end maha lasta, kui ma tema juures lõplikult ära lähen.»

«Ah, šantažeerib niisama, et sind lihtsalt kinni hoida,» püüdsin mina rahustada.

«Ei, ta on juba niisugune hull minu järele. Sa pole näinud ta silmi!» hädaldas Reet.

Selline jutt ärritas mind. Pidasin seda Reeda ettekujutuse viljaks või lihtsalt ettekäändeks. Reet pole aus, ta vigurdab, et säilitada *status quo'd*.

«Noh, hunt temaga, eks tapku siis, kui see talle meeldib,» sõhvasin närviliselt, «mis sina sinna parata saad! Ta on ju aastates mees, peaks elust juba midagi taipama.»

«Taevas hoidku, mida sa räägid!» hüüatas Reet paanikas. «Ma pean teda vaatama, matma minema! See pilt ei läheks mul elu lõpuni silmist. Ja kuigi ta kaoks jäljetult, kiusaks see mõte, et ta end minu pärast ära tappis, alatasa igal pool.»

«Ning mina tohin sellepärast sinu juurde hiilida salaja,» öösiti nagu varas. Kaua ma pean niimoodi teesklema. See sinu nõrganärviline sõidab viimaks siia ja teeb oma tukiga meid mõlemaid vagaseks. Niisugused lugusid on ennegi juhtunud.»

«Oh ei!» tõrjus Reet ruttu. «Mõrtsukatööks pole ta võimeline, pole sellest ühegi temperamenti, kannatab sisseemiselt.»

«Pole võimeline?» kahtlesin mina. «Aga loeab lausahtlis püstolilt. Oieti peaks sellest aru saama. Las pistavad selle kannataja kätte teavakandi,» pärast mõneks ajaks pokri.»

«Mis sa nüüd!» ehmatas Reet. «Nagu on portol tal nästi ära peidetud. Ootame veel aeg annab arutust.»

...nevusega oodatud koosolekut kogunesime pidama. Saali. Konepult veekaravimiga, punase linaga. Nõndanimetatud tööpresiidiumi jaoks — kõik nagu el saund nõuupidamisel. Nõuandva hääleõigusega võttes sellest peale oma pere liikmete osa ka parteikomitee sekretar ja veel üks meeskodanik, kes pidi olema nnast.

Laua taga seisis Reet, seljas tumepunane pluus ja must k. Küljelt lahku kammitud juustes säras väike vääriskividega kaunistatud nõel. Tõsine, uhke ja ilus nagu klassikaline õigusejumalanna. Saalis olid kõik puhapaevases rõivastuses. Minul endal seljas ainult puhas k. teist ülikonda mul lihtsalt polnud.

Seltsimehed,» alustas Reet oma madala tšellohäälega, an meie teatri töötajate üldkoosoleku. Päevakorras on punkti: esiteks ideoloogilise töö parandamine teatri peale selle koosoleku käigus esile kerkinud jooksvad mused. On kellelgi täiendusi?»

Täiendusi ei olnud, päevakord kinnitati. Palun nimetada kandidaadid koosoleku juhatajaks ja k. k. jätkas Reet ja lisas kähku, «mina omalt esitan koosoleku juhataja kohale ametiühingukomitee mehe seltsimees Sotursoo.»

Ma jaigi, minu poolt tõusis enamik käsi. Protokollima teatri sekretar.

...ksin laua taha, heitsin pilgu üle istujate. Koos oli skammend inimest, umbes kaks kolmandikku, sellest ma generatsiooni esindajad. Olin enam-vähem kõigega hästi läbi saanud. Inspitsiendina elasid koos n. l. se personali muredega, näitlejana tundsin loomiprobleeme. Paljud pidasid mind «oma poisiks». Lootsin, nemad ei jäta mind hätta.

Teetla hoidis ootevalmilt põlvedel avatud märkmikku, s. pliiatsit, kavatses nähtavasti kõik üles märkida, et tem lüüa kiile teiste argumentide nõrkadesse kohtadesse.

Asusin esitama ametiühingukomitee programmi. Tänane koosolek pole mitte ametiühingukomitee väljamoeldis, et ürituste plaani täita, selle on dikteerinud elu ise. Kuidas oma missiooni paremini ellu viia? Miks on meil mõnikord saalid tühjad? Kas on viga repertuaaris või pole lavastustele lähenetud huvitavast vaatepunktist? On näitlejail puudu erialasest ettevalmistusest, marksistlikust teooriast? Mil määral takistavad meie tööd igand-

likud mõtteviisid? Kas on neil ohtlikke mõõtmeid, et era kordseid otsusi vastu võtta, või aitab sellestki, kui neile pingsamat tahelepanu pöörame? Milliseid vahendeid me üldse saame kasutada ideoloogiliseks kasvatus- ja ümberkasvatustööks?

Ametiühingukomitee jõudis arvamusele, et kõige tõsisemalt tuleks peatuda hariduse küsimusel — üldharidusel, eriharidusel ja poliitharidusel. Chest ilma teiseta on vähe kasu. Kutsun kõiki üles diskussiooniks. Kõigepealt aga annan sõna ettekandeks seltsimees Vertinskajale kui meie loomingulisele juhile.»

Vertinskaja ei armastanud pidada pikki teoreetilisi kõnesid. Püüdis rolli mõtet iseloomustada alati mõne üksiku tabava sõnaga. Osalt tuli sõnaalitus muidugi sellest, et ta eestikeelseid mõisteid alatas segi ajas ja nii tahmatult naeruturtsatusi esile kutsus (Kord näiteks käskis ta kannikeste asemel kannikad lauale panna, teinekord suitsukonnad prügikasti visata või rääkis kurkide lõunasse lendamisest.)

Vertinskaja ohkas, võttis traagilise poosi.

«Vot, seltsimehed parteikomiteest, meil siin täissaali toob ainult gastroli sõitnud operetta. Aga draamal külastajaid ikka vähe! Meil isegi mõnikord etendused ära jäänud ja just need lavastused, mis teie nimetate ideoloogiliselt tähtsaks! Võib-olla mina juba vana, minul palju igandeid, mina ei oska uut moodi mõelda ja lavastada? Aga võib-olla nendes näitemängudes vähe kunsti? Nendes hea-halb kõik nii väga selge, ainult must-valge. Kuid meil siin ka Gorki «Vanamees» ära jäänud. Siin muidugi viga palju meis, kes ei oska Gorki välja mängida, ja publikus, kes ei ole küllalt küps, et Gorkit mõista ja harrastada. Meie oma koosseis juures ei tohi nästagne raske ülesanne võtta. Meie suudame käesoleval momendil rahuldavalt mängida hea rahvatükk. Kust meie võtame spetsiaalharidusega küps näitlejat? Teatrikool veel ei andnud meile mitte üks lõpetaja. Ja nemad ei taha ka sõna tulla, sest meie töö väga raske. Meie siin talvel sõitnud viisteist kilomeetrit ja rohkem nende... hobustega, saanidel. Ja dekoratsioon ka kõik vedanud nii. Mõnikord palka saamata jäänud. Meie õpime, niipalju kui minul aega on, mina juhatan seda diskussia Stanislavski lüüsiliste tegevuste meetodi üle. Tarvis rohkem eriala õppust, aga lektorid siia nii harva tulnud...!»

Kokkuvõttes leidis peanäitejuht, et oma praeguste

asjaluste piires on teater siiski näitekunsti edasi viinud. Nõukogude näidendite ettekandmisel edu saavutanud. Moraalilanguse, millest ta mulle nii nõrdinult jutlustas, ei unustas ära.

Kommentaari jaoks polnud mul vaja kedagi õhutada, neid hakkas tulema nagu Vändrast saelaudu, aga sirge vilendava laua moodi need küll välja ei näinud, hoopiski vaevakkaid ja oksti täis.

Valdre, kelle õpingud draamastuudios sõda katki löinud, tunnistas, et on isegi mõelnud enesetäiendamiseks, kuid midagi peale kättesaadava kirjanduse uurimise pole veel võimalik. Kui etendust pole, tuleb teha kaheksa tundi proove, need lõpevad hilisõhtul. Väljasõitudel jõuab tagasi koguni pärast südaööd, etendused algavad hilja. Vabal päeval tahaks ka väljas värsket õhku hingata, kinos kasa. Kodus on vaja remonti teha. Koosolekuid, nagu megi kord, peetakse tööst vabal ajal. Neid polegi nii vähe, hoopis rohkem kui heade sõprade sünnipäevi, millest ka ära öelda ei tohiks. Pikkadel ringreisidel läheb peevane aeg täiesti raiskul.

Tallinna neiu Arvon, kes mängis edukalt naiivseid plikakesi ning poisikeste osi, tunnistas, et peab kindlat plaani pealinna tagasi asuda. Siin makstakse talle nii vähe, et sellest vaevalt söönuks saab. Tõusuvõimalusi pole niipea ette näha, palgafond ei luba. Korteri pole. Lõutu keeta saab siin ainult öösel, toidulõhnad tungivad lii, muul ajal mine sööklasse. Pesupesemise võimalusi pole, tassi asjad pesumajja — jällegi lisaväljaminekud. Tahaks korralikult riides käia, uue kleidi ostmiseks peab ära kõhu kõrvalt kokku hoidma — ühesõnaga nälgima.

Autojuhid nõudsid tagavaraosi, praegu kombineeri need viinapudeli eest hangeldajate käest. Puusepal polnud tööpinke, elektrikul pingeregulaatorit ega vajalikke proktoreid. Saal kõmab nagu kirik, see segab rääkimist, ja teater pole senini jõudnud saaliustele kardinaid osta.

Hariduse täiendamise vastu polnud ühelgi hingel midagi, ainult näidaku keegi, kust võtta selleks aega. Kui saaks läbi ajada ühe prooviga päevas!

Siis astus platsi Teetla, läks teistest erinevalt kõnelema. Tal oli ju tarvis kuhugi oma märkmeid asetada. Teetla toetas käed kõnepuldi servale, heitis pika sugereeriva pilgu kuulajatele.

«Seltsimehed!» lausus ta üsna vaikselt ja peaaegu mure-

likul. Mees omas niipalju näitlejaosavust, et mitte pateeriliselt häält tõsta.

«Mulle näib, et need, kes tänast koosolekut ette valmistasid, kas ei suuda või ei taha näha käesoleva momendi tõsidust. Koosoleku juhataja, seltsimees Suursoo, esitab väga laialivalguva programmi. Koosolek takerdus valuliste ideoloogiliste probleemide asemel abitsehhide varustusküsimustesse. Neid asju võib arutada kusagil direktori kabinetis või varustuskontoris. Meie ülesanne on pöörata praegu, üha teravneva klassivõitluse olukorras kogu tähelepanu ideoloogilise rinde kindlustamisele. Uue ja vana vahelise võitluse üheks peamiseks vormiks nõukogude sotsialistlikus ühiskonnas on võitlus kapitalismiga igandite vastu inimeste teadvuses. Imperalism, nurga tüte apologetide, kodanlik-natsionalistide rahvavaenuliku ideoloogia paljastamine ja väljajuurimine on vabariigi teiseisvate majanduslike ja poliitiliste ülesannete eduka täitmise aluseks. Kallak natsionalismi peegeldab oma rahvusliku kodanluse katseid õõnestada nõukogude kord ning taastada kapitalismi, ütleb seltsimees Stalin. Kulakluse likvideerimine massilise kollektiviseerimise teel hävitas kodanlik-natsionalistide põhilise baasi. Kuid see ei tähenda, et kodanliku natsionalismi retsidiiivid ei võiks korduda ka edaspidi. Kodanlikud natsionalistid on astunud tööle salaja, püüavad kahju teha vargsi, sellepärast on vaja veel energilisemalt jätkata kodanlike natsionalistide väljaselgitamist ja paljastamist. Tuletame meelde Teaduste Akadeemia kogemusi, kus end kommunistidele võõbanud esseerid ja mənševikud püüdsid teadust ja kultuuritööd juhtida kodanliku natsionalismi rõbastele.

Tuleb kasvatada poliitilist valvsust, arendada bolševistlikku kriitikat!» hüüdis Teetla nüüd kõlavalt, otseselt katsumaks üles lahingusse.

«Aga mida me naeme omas majas?» jätkas ta ründavalt. «Peanaitejuht ei ole kaadrivalitud huvitatud meie maailmavaatest, sotsiaalsest põlvkonnast ega tema varasemast tegevusest. Seetõttu ei hõlma koguri nomenklatuuri ametiühingukomitee tegevust fašistlikud müüdid kandnud inimesed. Mis nõukoguhukku lahkamist saab siis olla lavastustel ja osatäitmistel! Ei ole need leninismistamine õpperingi. Lenini ja Stalini teosed tellitakse ainult vähe. Mitte kõik ei ole meie raamatukogu lugejad. Nõukogude inimese eesimäelise mõttevõime, mis on kohane ideoloogilise rinde toetajale, jäävad meie inimes-

ed kaugele — pühitsetakse kodanliku aja kiriklikke tähtsaid, tantsitakse laanelikke tantsu fukse ja svingisid. Iga dub inimesi, kes peavad vaatamisväärseks ainult välismaa filme, kiidavad välismaa kaupa. Ringreisidel laulavad minevikku idealiseerivaid laule, ei astuta otsust välja rahvavaenulike anekdootide vastu, neid jutustatakse koguni edasi.

Paljudele näitlejatele on jäänud arusaamatuks need tõdemised, mis neile esitas CK(b)P ajalooline otsus, sest näitlejate ideelis-poliitiline tase ei ole jõudnud sellele tasemele. Seetõttu kaotavad palju nõukogude näidendid mulje, et näitleja ei usugi seda, mida ta autori poolt kirjutatud tekstiga edasi annab. Puudu jääb sügavast usalduslikust elutunnetusest.»

Teetla ei jõudnud veel lõpetada, kui kohalt tõusis püsti storjekomando ülem mammi Bergmann ja hõikas viha täis häälega:

Kuulge, teie noor mees, kas te tahate öelda, et meie teatris on nõukogulikest elust midagi ja teie üksi olete kõrgemad?»

Teetla vastas: «Ma ei andnud rõõpast välja lüüa.

«Aga teie jätate kõrvale loomingulistest probleemidest, te ei räägi neid kaugeks,» lausus ta külmalt.

«Mammi Bergmann ei andnud järele.

«Ma olen teist mitu korda kauem teatris töötanud, kui te, ja olin ka näitleja ning tunnen neid probleeme ja häästi, ainult mina ei oska neid nii osavalt segida,» pörutas mammi.

«Ma sunnitud teda katkestama ja paluma oma sõnavõtt lõpetada jutu lõpuks. Bergmann istus kohale ja ütles, et räägib järgmisena. Ainult et sellel keerutajal olekski aega juba lõpetada.

Saalis tekkis naerukõhin, kõik hakkasid sosistama, toohid nagisesid ja Teetla hoolega ettevalmistatud jutt voolas inimeste kõrvust mööda. Täna sin südamest mammi Bergmanni ägedust ning hingasin veidi kergemalt.

Sõnadega:

«Viimane aeg on ette võtta otsustavaid samme, et teatrit pöörata nõukogude teatri eesmärkide kohasele kursile,» lappas Teetla oma paberid kokku ja lõpetas.

Nüüd sai mammi Bergmann täieliku õiguse kõnelda.

See mees muudkui räägib — nõukogude ja nõukogude! Meie siin pole keegi nõukogude inimese nime väärilised,

võib-olla peale direktori, keda ta puudutada ei julge, sest too on parteilane! Aga kui üks abielumees hakkab teatruumides noore tüdrukuga, teatri näitlejaga, kokku elama, kas see kõlbab nõukogude inimesele?»

«Vabaabieliu on lubatud!» hõikas Voolna vahele. «Meh ei saa registreerida, naine ei anna Teetlale lahutust.»

«Vabaabieliu!» mõnitas Bergmann. «Abieliu oli ja on praegugi püha asil Seda elatakse teistmoodi. Ja kes teile seal tuleohtlikus ruumis kahekesi elamiseks loa andis? Direktori käest te ei küsinudki! Majavalitsus registreerimata paarikesi juba ühte tuppa sisse ei kirjuta. Aga teie s. g. lused arvavad, et neil on kõigeiks õigus. Laud ja toolid on elektripliidiga ära rikutud, põrandal rapased laugud. Häbi võiks teil olla! Niisugune asi on hullem kui kodanlik igand!»

Nüüd oli Teetla kord protesteerivalt vahele hõigata.

«Arvate, et mulle meeldib seal pügerikus elada? Sen, kui teater lahket lubadust minu korleri asjus ei täida, pole midagi parata!»

Sõna palus Vares.

«Seltsimees Teetla püüdis siin paljastada mõningate meie töötajate okupatsiooniaegset tegevust, et kes tema saksa sõjaväes või mõnel kahtlasel teenistuskohal. Paljastada pole siin tegelikult midagi, sest nendel inimestel on need asjad kõik ankeedis kirja pandud, nad on vastavate juurdlusorganite poolt järele kontrollitud ning neile on antud õigus tööle nende võimetele vastavas töökohas. Ainult seltsimees Teetla endaga on asi kahtlane. Kes tema töötas okupatsioonijärgsel? On üsna tõenäoline, et ta teenis «Eesti leegionis». Kui kaua, seda ma ei tea, võib-olla lähikese aja, aga millegipärast Teetla varjab seda fakli.»

«See on vale, väljamõeldis!» hõikas Teetla pärast karates. «Ma olin sunnitud sakslaste eest retu minema, varjasin end metsas!»

«Kõik võib olla,» jätkas Vares rahulikult, «ainult et teistsugused andmed sain ma sinu abikaasalt. Tunnen teid hästi, oleme ühekandi inimesed. Sa oled ikkord võtnud, siis lobisesidki oma saladuse naisele välja. Aga kindlasti leidub veel ka mehi, kes sinuga koos teenisid ja seda maletavad. Sinu lootus on muidugi see, et nad samal kombel päävad seda elulõiku maha salata.»

«Teetla ei suutnud rahu sallitada.

Ma ei luba ennast laimata!» protesteeris ta ägedalt. Naine ei tea minu elust okupatsioonijärgi midagi. Ta on vihane, et ma tema juurest ära tuln, ja nüüd püüab mind torvata. Ma võtan sinu ja ka tema vastutusele!»

«Palun,» lausus Vares üleolevalt, «ainult sul on vaja enne täpselt tõestada, kus metsas sa siis tõepoolest olid. Ühesõnaga, alibi!»

«Seda võivad tõestada need mehed, kellega koos end varjasin!» Teetla lausa karjus seda.

«Tore oleks!» nõustus Vares. «Loodan, et mina ka monda neist ihusilmaga näha saan.»

Palusin neid vaidlus lõpetada, kuna see praegu kuhugi välja ei vii. Vajaduse korral lahendab asja direktor.

Teetla oli rumalast peast kollektiivi vastu liiga teravaks läinud. Kõik tahtsid kõnelda.

Valdre:

Seltsimees Teetla räägib üldsõnalist juttu, heidab terve kollektiivi tagurlastega ühte patta. Nii umbropsu lahmida ei tohi! Andku kindlaid tõsiasju, pangu nimi peale. Kellele on jäänud arusaamatuks näitlejaile esitatud nõudmised?»

Reet:

«Lenini ja Stalini teoste lugemine ükski ei anna midagi, neid tuleb ka osata lahti mõtestada. Seltsimees Teetla peaks mõtlema sellele, kuidas poolelijäänud keskkool kaugõppes lõpetada. Ta ju pretendeerib eesrindlikule osale ühiskonnas.»

Vana näitleja Saarep

«Lenini järgi on kunsti parteilisus mitte ainult poliitiline, vaid ka esteetiline mõiste. Peamist rolli mängib siin kunstniku talent ja meisterlikkus. Oma tööga oleme leni rahuldavalt toime tulnud. Kontrollkomisjon pole ühtki etendust tagasi lükanud. Teetla võib kahtlustada, et meile on tehtud kunstilisi hinnaalandusi, agitatsiooni-propagandaosakond aga juba ideoloogilisi vääratusi läbi ei lase. Igat tööd saab muidugi paremini teha ja selle poole me kõik püüamegi.»

Külja Karumaa:

«Vahemalt pooli meie teatri inimesi tunnen mina juba lapsest saadik. Nende hulgas kapitalistliku korra tagasitulekajaid küll ei ole. Ning meie noored — nemad ju enamasti komnoored.»

Elektrik Raivo:

«Teetla on jõudnud juba vabariigis kuulsaks saada kui tuntud paljastaja. Ainult et ta näeb ikka enne pindu teiste silmas kui palki enda omas!»

Teetla kaitseks astus energiliselt välja ainult Voolna.

«Suursoo ja Looke on inimesed ametiühingukomitee nimel Teetla vastu üles ässitanud!»

Teetla palus veel kord sõna.

«Väga lihtne on kõik ebameeldiv tagasi ajada ning lapse kombel näpuga näidata — ise oled! Rahvasuugi ütleb: seisev vesi ei kannata liigutamist. Siin tahetakse vanas vaimus, mugavas rutiinis edasi elada. Te ei saa isegi aru, millisesse kodanlikku rappa olete langenud. Alles nüüd ma mõistan, kui mäda sinne kollektiiv on!»

Teetla kaotas südamehäiega hoopiski mõõdutunde ning tormas pimesi otseünnakule.

Tõusis lärm, kõik kõnelesid ja hüüdsid läbisegi. Minu korralekutsed ei aidanud. Üle teiste kajas mammi Bergmanni hele hää!

«Või siin on kõik mäda! Ma tahaksin teada, kas teate veel kaua kannatab niisugust moraali eeskujut?»

Voolna kargas püsti ning kuulutas veelgi valjemini.

«Kas Suursoo ja Looke paremat eeskujut annavad! Miks põhimõtteline Bergmann sellest ei räägi? Kas selle parast, et nad on ametiühingukomitee esimehed, on neile rohkem lubatud?»

Mammi Bergmann sattus hetkeks segadusse, kuid pööras siis energiliselt:

«Pole neile midagi rohkem lubatud kui teistele. Ega see ka ilus ole, et Reet nii mehe seljataga...»

Oh seda mammi Bergmanni taltsutamatu uudishimu ning kibelevat keelt! Esialgne sümpaatia tragi pensionäri vastu hakkas kiiresti kahanema. Oleks võinud rohkem mööda maja käia, valvata, kas kusagil tuli lahti ei lähe, või lihtsalt küütu tukkuda. Aga ei, tema kuulatas kikkis-kõrvu öid läbi uste kriuksumist ja samme trepikojas, jooksis lavale, mässis end eesriidesse ja piilus sealt minejat nagu mingi rahutu lavavaim.

Proovida mammi Bergmanni väiteid kummutada? Võimatu! Kindlasti teadis ta kuupäevi, isegi kellaaegu. Nii, kuinii usutakse teda kui kohusetruud inimest. Aga armastus? Paljudki elureeglid ja tavavaated on sellé vägevate tunde ees põrmu langenud. Armastust ei saa ära keelata. Keegi ei julge öelda — ärge armastage! Ajahädas lausungingi saatusliku repliigi:

Kulla kolleegid! Kõige õigem oleks praegu küll öelda, et mehed, ärge toppige oma nina teiste isiklikku ellu! Kõigab see teid kuidagi? Ärge tehke oma elu peaprobleemiks seda, kes kellega käib. Jätke igaühe perekonnaprobleemid inimeste endi südamehäda asjaks. Andke nendele, kellele uudishimu siiski rahu ei anna, kinnitust, et pole juhtunud midagi ühiskonnaohtlikku — meil Reetiga on tõsised kavatsused.»

Reet vaatas mind sügaviku kohal rippuva inimese näoga ja ma taipasin, et olin avameelsusega üle pakkunud.

Saal jäi vaikseks. Isegi ägedusest ülesköetud Voolna ja Bergmann rahunesid ja istusid maha. Oodati, mis järgi saab. Nüüd oleksin mina pidanud jutuotsa kohe lõpetama kätte pistma. Ent liiga palju mõtteid surus mulle peale kandist peale. Eriti ehmatas mind muutus Reeta silmes; nii vist nähakse kummitusi.

Intsiatiivi haaras Maria Mihhailovna. Kas riivasid teid muasjad tõepoolest tema kõlblaid põhimõtteid? Laua ümber õhtuti ilmus ametikäigu kaudu majja keegi laia-õrelise kübaraga vanem meesterahvas, kunstitegelane ja diste vene emigrantide hulgast. Nendel kordadel, mil esimees Ivan külaskäigud vahele jättis, kihutas Maria Mihhailovna ise õise kiirrongiga pealinna.

Valhest kartis peanäitejuht libedaid natsionalismi kariidide ning püüdis Teetla poolt sinna suunatud paati vaikse-
misse vette juhtida.

Meie majas inimesed nii õnnelikud, nemad muudkui armastavad,» alustas ta käsi teatraalselt pea kohale tõstes. (Üldine naer.) «Siin kuskil Amor vist elab? Mina ütle, et armastus üks keelatud asi on, kuid meie peame vestama üldine arvamus ja noored, kellele näitlejad on eeskujuks olema. Teie ei tea, kus teid silmad jälgivad, iseäranis ringreisil. Ning siis muudkui tulevad teatrisse kaebekirjad. Seltsimees Valdre, mis teil viimane ringreis juhtus?»

Valdrega ei juhtunud midagi imelikku ega loomuvastast. Tema südame oli vallutanud hiljuti teatrisse ilmunud noor neiu Maie, kes tahtis kangesti näitlejaks saada. Esialgu elas ta küll teatriõhustikku sisse ringreisi kassapidajana ning ootas oma suurt šanssi.

Viimasel ringreisil valitsesid ilusad ilmad, kõik püüdsid ennast rahvamajade lähistel looduse rüpes seni vihma-
vede varjus olnud päikesest võimalikult rohkem pruunis-

tada. Valdregi oli läinud oma Maiega lepikuserva väikes- kunka varju päikest võtma. Kahjuks polnud kohal Maria Mihhailovnat, kes andnuks käsu minna teispoole lepikut. Selle künkakese varjus nad siis päevitasid ja sekka igavuse peletamiseks ka suudlesid. Kuna neile mõlemal suudlemine kangesti meeldis, siis unustasid nad sootuk- lahedaloleva koolimaja ning võsavahelt piiluvad koolilap- sed. Lastele tegi poolpaljaste onu-tädi musutamine nalja ning nad jooksid sellest õpetajale rääkima. Üks range pedagoog pidas niisugust kergemeelsust sündsusetuks, võttis sulepea ja kirjutas teatrisse kirja: näitlejad riku- vad õpilaste moraali!

Valdre muidugi lautas käsi ja kehtas õlgu, tema küll ei usu, et nende päevitamine ja suudlemine laste moraali rikkus. Kui aga õpetaja moraalitunne kannatada sai, siis võiks ju talle vastata, et suudlejad olid pruut ja peig- mees. Maie õhetas nagu tomat ja jooksis lõpuks saalist välja.

Pärast seda juhtus midagi hämmastavat — intimsasti paljastamine haaras inimesi nagu epideemia. Minu üles- kutse päevakorrast kinni pidada jäi hüüdjaks haaleks körbes.

Näitlejanna Luuk, suurekasvuline vanapiiga, tiris kõige pealt lagedale loo, kus noormees ja tütarlaps olid väl- voodid kuhugi kõrvalruumi eraldi üles pannud, ning abielu- lumisplaani polnud neil üldse!

Siis tõstsid protesti ka teised vanemad daamid ja nahe- tasid lavatöölisi, kes oma õõbimiskohita külaklubi näite- laval olid jaganud täiesti juhuslike tütarlastega. Tüdrukud jäid neid peole toonud sõidukist maha ning seal nad su- noormeestega varavalgeni kudrutasid.

Veomasinajuht riivas jällegi sama grupi sündsusetu- net sellega, et sõidutas nädal otsa enda kõrval kabumise- võõrast tütarlast. Sõidutamine sõidutamiseks, kuid moraali- valvurite fantaasia kippus sinnakanti, mida see paarike õõsel tegi. Et kas teater veab kaasa liikuvat lõbu- maja või?

Huumorimeelega autojuht vastas, et lõbu sai vähe — tütarlaps oli agitaator ning vabal ajal lugesid nad kahe- kesi «Sädet».

Meeste mürisev naer valas ärritunud daamide nõrdi- musele veelgi õli juurde. Karati juba turja kergemeelse- tele abielumeestele. Mitmed neist polnud suutnud kodan-

likele iganditele vastu panna, tantsinud külaüldustega ning läinud neid koguni koju saatma. Ära teati isegi seda, kes mis kella ajal küla pealt tagasi saabus. Üks mastates meesnäitleja ei suutnud kuidagi tõestada, et noor tantsupartner, kelle perekonnas ta õõ veelis, oli lähedane sugulane.

Vaatasin tigidusest moondunud naistenägusid ning motlesin — mis kihutab neid nii algkoolilaste kombel leiste peale kaebama? Kas sensatsioonihimu, kirglik soov midagi pikantset välja koukida või kibe kadedus noorte vastu, kes julgevad teha seda, mida nemad kunagi pole lohtinud? Aeg oli neid petnud, surunud rangetesse ainu- õigetena näivatesse raamidesse ja nüüd äkki, kui elu juba seljataga, murrab noorus raginal raamid ning aeg ei taha sellest väljagi teha!

Sekretär aina protokollis, nii kiiresti ja täpselt kui suutis. Poogen poogna järel täitus tiheda kirjaga. Need koidetakse protokollide kausta, paberid lähevad arhiivi ning pakuvad tulevikus ajalookirjutajatele põnevat luge- mismaterjali.

Parteikomitee mehed muigasid. Nii pikantsel koosole- kul polnud nad küll varem istunud.

Viimaks tulid kergemeelsed armuvallatused varjust alguse kätte. Kõik olid end «kodanliku korra raskest parandist moraali valdkonnas» lahti õelnud ning direk- tor võis asuda kokkuvõtte tegemisele. Tema kõne algus toi kohe uue üllatuse.

«Kõigepealt tahan ma lühidalt vastata seltsimees Teet- lale,» lausus ta oma tavalise järsu tooniga. «Sina, Teetla, palusid minult soovitusi parteisse astumiseks. Ütlesin seda juba nelja silma all ja kordan nüüd avalikult — mina sulle seda ei anna! Sina tõstad ennast kaastöötaja- lest liialt kõrgemale, hindad ennast üle. Jah, sinu anke- dis on küll märgitud, et varjasid end metsas. Kuna aga mind niisugused arusaamatused esile kerkisid, siis palun la punkti küll täpsustada, kus nimelt ja nii edasi.

Meie inimesed polegi nii tagaspidi mõtlemisega, et peaksime teatri saatuse pärast hirmu tundma. Meie elu- meelakkumine ja eneseületamist tuleb iga päev ette. Vaisejatega tuleks esimeselt ringreisilt poole tee pealt si poörata. See näitab ilma igasuguse jututa ühis- tlikult õiget ellusuhtumist, pilku paremate päevade poole. Ega need iseenesest ette veere, muudkui ootame

aga ministeeriumilt kõva dotatsioon, rahvalt aga lilli ja aplausi.

Õelda oma kollektiivi kohta — mäda, siis peab ikka teiste peale vihane olemal. Aga alles sa tulid siia majja...»

Lender rääkis veel õppuste ja loengute plaanidest. Rõhutas, et kõigepealt tuleb ikka püüda ise ennast igal moel harida ja mõista elu arengut.

Moraalilugude ees lõi mees kõhklema, ometi tuli oma direktorisõna sekka õelda.

«Nojah, siis see armuvärk... sellega ei oska mina küll midagi peale hakata, need pole lauakombed, et võta kahi või vasakusse ja nuga paremasse. Poiss ja tüdruk läksid teiste silma alt kuhugi kõrvale, nüüd kohe teatrile. Soodoma ja Gomorra sõatus kättel! Eks see hirm ole külge hakanud ülipüüdliselt asjameestelt, kes tahavad noored inimesed viia lapseeas kohe tõsisesse kesikikka. Nojah, äärmisel juhul võib koolipoiss teada, et inimesi on kahle sugu, aga kuidas see teisest soost inimene välja näeb, seda mittel Nõukoguliku moraali sildi all ei tohi ometi propageerida valehääbil. Leidub voorusevalvureid, kes isegi naisaktis näevad ülimat ohtu noorsoole. Kunstnikud akti enam ei maali. Väljakule püstitatakse sportlase kuju — ikka viisakas spordidressis. Loogiliselt tuleks ka muuseumis Koidule ja Hämarikule püksid jalga tõmmata. Et noored inimesed kurameerivad, ehal käivad — see on ikka nii olnud ja jääb ka edaspidi. Muidugi ei propageeri me kommunistide labasust. Te kõik olete haritud täiskasvanud inimesed, peate ise mõistma, mis on sünnis, mis mitte. Seltsimees Vertinskajal on õigus, meid jälgitakse tõepoolest teravamalt kui teisi inimesi ja sellepärast peame endale armusuheteski paratamatult kitsamad piirid seadma.

Teetlale ja Voolnale katsun siiski korteri muretseda. Seniks elektripliidile kivid alla. Seltsimees Bergmann, neid, kes tuleohutuse nõudeid ei täida, trahvigel!»

Veel mõned ümmargused laused ja koosolekule sai lõpu teha. Neli tundi kallist vabast ajast oli jällegi maha kustutatud.

Hüvasti jättes heitis parteikomitee teine sekretär mulle ette:

«Andsite õhjad käest, lasksite koosoleku isevooluteed minna!»

Ükselt kostis ta lõbus naeruturtsatus ja hüüatus kaaslastele:

«Oh neid näitlejaid küll!»

Reet kadus sõnagi lausumata.

Kui majas vaikseks jäi, läksin trepist üles ja koputasin Reeda toa uksele.

«Kes seal on?» kostis tusane hää.

«Mina,» vastasin ma, ärevusest pingul.

Reet pööras võtit.

«Astu sisset» lausus ta ükskõikselt, tüdinenult. «Istu!» See asus jätkama poolelijäänud triikimist, seisis oma mustpunases hommikumantlis seljaga minu poole, sihvakas, silmale ilus oma klassikaliste proportsioonidega. Lühiv ja külm, nagu oleks elurõõm koos kõikide soovidega lihtast välja voolanud.

Ma ei istunud. Toetusin seljaga vastu kitsa jumestuslaua serva, püüdsin Reeda otsa vaadata. Too ei tõstnud peku triikraualt.

«Ma pidin ju neile midagi vastama,» üritasin vabandada, teades, et Reet mõtleb praegu sellele.

«Miks?» poetas Reet.

«Noh, sellepärast, et nad meid rahule jätaksid.»

«Midagi poleks sul tarvis õelda olnud! Mis see teiste asi on!» turtsus Reet.

«Noh, näed et on... Ma ju seda sinu pärast.»

«Ja arvad, et tegid mulle nüüd suure teenet!» sähvas Reet.

«Ma ei tea...»

«Jumal hoidku, mis mees sa oled!» jätkas Reet põlastavalt. «Oleksid pidanud kasutama koosoleku juhataja õigusi ja inimeste isiklikku ellu tungimise kategooriliselt keelama!»

«Kus algab sinu või minu isiklik elu?» sain ka mina ei tea kelle peale pahaseks. «Elad teatrimajas ja polegi sul isiklikku elu! Või mis see elukohtki! Leitakse ikka põhjust su ellu sekkuda: et oled näitleja, et oled kommunistlik noor, et oled ametiühingukomitee liige! Aina kaitsakse moraali — nagu mõni jesuiitide kogudus! Filmis valgatab korraks paljas sääre, juba noorsoole keelatud! Ime, et veel rannas lubatakse trussikutes jalutada...»

«Kas sa üldse mõistad ka, mida sa tegid?» ahastas Reet.

«See uudis lendab nüüd üle maa. Mehele kantakse ette! Kui temaga peaks midagi juhtuma...»

«Ah ei juhtu temaga midagi,» lohutasin mina. «Kuulujutud ulatusid juba enne Tallinnasse, aga su mees elab ikka veel!»

• «Kuulujutud pole kunagi veel päris tõde, ikka jääb mingi lootus. Aga nüüd, sinu avalik ülestunnistus!»

«Sa ei saa teda ju lõputult säästa!»

Mul hakkas kannatus katkema, südamesse kerkis kibestus ja pahvatasin selle välja:

«Arvad, et õigem on minuga magada ja direktoriga eladal?»

«Ahaa!» läks Reet põlema. «Ka sina räägid juba nagu mõni filister. Oli sul minuga halb? Või tahad veel, et ma hakkaksin sinu sokke pesema?»

«Anna andeks, ainult ma ei saa aru...»

Reet ei lasknud mind edasi rääkida.

«Kas sinu elufilosoofia on nii primitiivne! Magad korra tüdrukuga, siis võtad ta naiseks, et mõne aja pärast lahku minna või temaga siiski koos elada ning teineteist pikka mööda vihkama hakata. Inimene on olnud alati keerukam ja jääb keerukaks.»

«Aga naised ju isel!» hüüatasin mina. «Nemad ju kõik leiavad, et kui on armastus, siis olgu ka abielul!»

«Sa tahad, et ma sulle kõik lõpuni ära seletan, puust ette teen! Pole mulle vaja abielu ei temaga ega sinuga. Abielu on armastuse haud, vähemalt mulle! Jääb tappev harjumus. Tunda teineteist viimse rakuni ja teha seda, mis enam midagi ei pakul! Aga praegu oli mulle sind tarvis nagu näljasele leiba. Ja mul oli hea sinugat!»

Seisin täielikus segaduses. Jaa, arm on linnukel!

«Mis ma pean nüüd siis tegema? Don José kombel su läbi torkama või?»

«Sina pole José ega mina Carmen!» naeratas Reet virilalt. Ta oli juba pisut rahunenud. «Escamillot mul pole. Aga siia ei tohi sa tulla, isegi mitte päeval. Me peame ootama, ehk läheb see karikas minust seekord mööda. Sa pead selle välja kannatama. Parem vali endale linnast mõni tüdruk, siin ju neid leidub. Käi temaga kinos, tantsimas, las klatšimoorid näevad, et meil sinuga on kõik läbi. Ma ei saa armukadedaks, kui ma tean, et sa teed seda niisama suitsukatteks!»

«Kas sa mõtled ka, mida sa räägid!» tõrjusin mina. «Mida ma sellele tüdrukule luuletan? Mängin mingit mängu, aga äkki tüdruk võtab seda tõsiselt. Ja missugune tüdruk? Üldse, ma ei oska elus niimoodi näidelda.»

«Noh, tee, kuidas arvad!» ohkas Reet. «Sa ainult räägid, et armastad mind! Sulle on vähe sellest, et olen su armuke. Või riivab see sõna su tundeid?»

Läksin trepist alla ja vedasin järel mõttelist kummilossi. Joosta üles, viskuda Reeda ette, haarata ta põlvest, ma olen kõigega nõus, mida sa soovid! Ootama, kannatama, kui sina mind vaid armastad! Tross venis, kiskus end pingule ja katkes.

Astusin lava külguksest sisse ja mul oli üsna ükskõik, kas mind seekord eesriide varjust piilutakse või mitte. Prožektorite kumerad klaassilmad peegeldasid valvetulukeste kollaseid täppe. Üksteise järel viskasid need raudsõrestikel kükitavad metallist trollid oma külma huvitu pilgu minule. Praegu oli see illusioonide maailm vaid kõle liimilõhnaline koobas.

Avasin oma aaretekambri ukse. Tuld polnud vaja süüdata. Lambike dekoratsioonida seinal paistis mulle aknasse. Istusin ainulaadsele diivanile — küüs errulastud looli, jalgade ümber plekkbandaazid, põhjadeks vineerilapid. Pea kohal hakkas kohe tilisema katkiste klaasripatitega ehitud kroonlühter. Ovaalsel lauakesel seisis pronksist tantsijannakujuke ja vahatatud paberrooside kõrval mu igapäevane tumm seltsiline — pealuu. Inimkõlp oli muutunud juba samasuguseks asjaks nagu teisedki rekviziidid ümberringi, polnud harjunud teda enam tähelegi panema. Ent täna vaatas ta mulle kumava akna taustalt kahjurõmsalt vastu. Jällegi oli hea tükk päevadest, mis mulle antud, läinud sinnapoole, kus saab temasarmaseks, kus ühelgi murel pole enam mingit tähtsust.

Mu kaaslane tahtis nähtavasti öelda — kõik maine kaob kiiresti. Ka ühe naise armastus on vaid ettekujutus, menägu keset päeva, kaunis pilv, mille tüul peagi laiali jääb. Tuleb pühenduda millelegi igavesele, näiteks suurele ideele.

Nojaa, midagi taolist rääkis mulle ka kunstnik Veski. Kui tahad täie hingega kunstiga tegelda, ära võta naist tõsiselt! Otsekui oleks just naine see, kes paneb nahka kunstniku loomepalangu.

Sina, ammuste aegade noor naine, kes sa lootsid saavutada hingelist tasakaalu seeläbi, et pühendused kinnisideele igavesest õndsusest enda ärasalgamise läbi. Kas mäletad öid nunnakongis, kus mees krutsifiksilt omandas mõne noore preestri näo ja sa elasid temaga mõttes läbi kõik lihaliku armastuse taunitud õndsused? Ei aidanud

selle vastu lugematud *pater noster*'id, piits ega põlvitamine külmal kivipõrandal! Kas salgad nüüd maha ja hakkad rääkima lihahimust ning kaunistest ihuliikmetest, mis on tegelikult tuhk ja põrm ning loodud vanakurja poolt selleks, et mehe meelt eksiteele viia. Tõelist kirgastumist võib tuua ainult mõne kaunishinge platooniline armastus! Kõik muu on mustpunane kirk ja kergemeelsus!

Kas pean nende inimlike, võib-olla ka jumalike kirgede eest põgenema kunsti nagu kloostrisse, sest *ars longa, vita brevis est*? Näitekunsti on lühike, elab vaid hetke ja kaob. Aga et seda hetke luua, peab oma lühikeses elu elama kaasa kõigega, mis su ümber liigub ja kõneleb.

Selline monoloog võib takkajärele tunduda lapsikuvõitu, ent keda meist ei muuda armumine imelikuks või kogun ebanormaalseks, seda enam, et kiindumine lühikeses Reeta polnud enam nooruki idealiseeritud vaimust mõnest kargest «põhjatahest» või «kevadisele aasale lillpuistavast noorest Florast». Reeda arm oli haaranud muu nagu mõne Okeaania saare mets senitundmatute õitkummaliste helide ning joovastavate lõhnadega. Ma ei suutnud ega tahtnudki sellest välja murda.

Vahepeal jõudis läänetaevas õhtused värvid õisteks ringi vahetada: punaka kollakaks, lilla tumelillaks.

«Olgu pealegi Reet omamoodi,» jäin ma rahule, «mis sellest halba on!» Iga inimene peabki isemoodi olemist. Võib-olla on tõesti õigem ennem karta abielu, kui armastusest tiivustatuna püüelda kohe sinnapoole, usaldada armastust, sest oleme loodud armastama! Ei tea? Meie ei tea selle kohta enne midagi, kui elu on andnud meile kogemuse. Pean usaldama kõigepealt ennast, kuid pean usaldama ka Reeta. Kas me kõik ei ole armastuses egoistid, mõeldes kõigepealt endale, nõudes teiselt inimeselt ainult ja jäädavat andumust...»

Pronkskujuke muutus lihast ja luust Reedaks ning hakkas kusagil kloostrikongis Lenderiga tangot tantsima. Mungarüüs Teetla vehkis nende poole krutsifiksiga...

Olin lauale magama jäänud.

Näitelavale hakkas tungima kolhoositemaatika. Dramaturgid ja teatrid pidid omal kombel kaasa aitama kolhoosikorra kindlustamisele. Näitemängude teemade järgi lahtritesse paigutamine tundus teatritegijatele endile imelik, nemad pidasid oma põhiülesandeks ikkagi inim-

hingede varjatud sügavustesse vaadata. Teatreid ei loodud ju selleks, et propageerida näiteks rõugepanemise vajadust, traktorite suurt tööjõudlust põlluharimisel või kolhoosikorra eeliseid lüpsikarja aretamisel. Neid ülesandeid võis täita rahvaülikool, propagandatalitus või mõni muu populaarteaduslik asutus.

«Naer, kohkumine ja kaastunne on meie kujutluse kolm helifooni, mis helisevad dramaatilise näiakunsti tõukeil,» kirjutab Puškin.

Kultuuriministeeriumist aga nõuti karmilt, et teatrid peavad «käsitlema rohkem kolhoositeemat». Õigem oleks olnud muidugi agiteerida: mängige ainult häid kütkestavaid näitemänge.

Vertinskaja poolt hangitud turkmeeni näidend «Bairami perekond» puudutas riivamisi ka kolhoosielu. Ma ei teadnud täpselt, kunas Turkmeenias kolhooside loomisega lõpule jõuti (küllap juba enne sõda). Meie näitemängu järgi arenesid põllumajandusasjad sealkandis nii hästi, et dialoog, kas üksikmajapidamine või kolhoos, ei tulnud kõne allagi. Jäi üle kollektiivse töö üks juhtmõtteid: ei sinu ega minu, vaid meie!

Kuidas kirjanik sellise loosungiga siis täiskasvanute teadvusse marssida kavatses?

Vanal raudteelasel Bairamil on kolm täiskasvanud last. Vanem poeg juhib kusagil mägirajoonis suurt kolhoosi. Noorem, tulevane agronoom, unistab viljatute kõrbete ja soolakute viljakandvaks muutmisest. Konservatooriumis õppiv tütar istub hommikust õhtuni klaveri taga ja komponeerib hümnid vanemale vennale ja maale. Mõlemad räägivad pateetiliselt oma elu eesmärkidest, õpivad eeskujulikult, on kuulekad ja haruldaselt armastusväärsed vanemate vastu. Ainult kolmas, too kolhoosiesimees, tegutseb helde suurnikuna ning anustab õpetussõnad, mida talle juba lapsena ette loeti. Tulevad tähtsad külalised ja tema laseb nende auks tohutust kolhoosikarjast paar lammas ära veristada. Kolhoos on jõukas ja mõned lambad lihtsalt täpe. Pealegi ei võta ta neid endale. Ometi mõjub üdini ausale isale poja omavoli peaaegu surmahoobina, ta saab südameataki, vennad on käsipidi kokku minemas, öde rebib hümnid noodi tükkideks! Janti kui paljul Tahtnuks kohe Tammsaare kombel öelda — vänged mehed need turkmeenlased!

Paistab, et justkui päris, ent siiski ainult justkui. Selles näidendi nõrkus seisneski. Kui ma «justkui» esimesel

proovil olin juhuslikult välja õelnud, tuli mulle keelele margariini maitse. Kunagi kodanlikul ajal, kui ilmus müügile margariin, reklaamiti seda — «justkui või». Tõepoolest, ilus kollane, isegi hästi lõhnav — kui võid osta ei jõua, siis käib seegi.

Perekond toimis nii, nagu oleks vend lammaste asemel inimese tapnud. Meil andnuks niisugust perekonda küll tikutulega otsida ja ega vist leidunukski. Umberringi vaadates võis ühisvarast tõmbajaid näha igal sammul. Omaski majas — lavatöölised virutasid avalikult naelu, pappi, riidet. Puusepp valmistas teatri materjalist tuttavatele mööblit. Voolna müüs parukaid. Eelmine direktor andis lavastuse jaoks oma vana palitu, vastu sai uue riidekanga. Rekvisiidilaos võtsin esemed tükiviisi vastu, pärast selgus, et villaseid uksekardinaid polnud ollagi, riiulil lebasid mingid puuvillased, poole kitsamad nãrud. Onneks lubas raamatupidaja need maha kanda. Kolhoosides juhtus taolist küll ülemuste ja alamuste poolt. Üks kolhoosiesimees agiteeris Punaarmee heaks ülenormi viljakotte andma. Vili aga rändas hoopis mustale turule, raha aga raamatupidaja ja esimehe taskutesse. Üks tuttav juurdelõikaja Tallinna õmblusvabrikus vedas koju nii palju kombineetükke, et vaheltkasu lõikasid veel kokkuõmbleja ja müügiagentki.

Mis siis kirjanikega lahti oli? Uskumatu, et kõik nad istusid kodus kirjutuslaua taga, imesid sulevart ega näinud, mis umberringi sündis. Miks ei torgatud sulge hoogsalt tindipotti ega kirjutatud — lõpp ilusale muinasjutule, et meil on ainult «mõned väikesed puudused»? Jaa, kusa-gil Taani riigis võis ju midagi mäda olla, kuid siin mittel Eks kirjanikudki tahtsid endale ja perekonnale leivarahaga kindlustada. Ning see, kes hoolega lakipintslit appi võltis, sai isegi sinki leiva peale ja maale suvila...

Laki järele haises seegi näitemäng kõvasti. Isegi noorema poja armuloo blondipäise vene arsti vastu oli autor osanud roosaks võõbata. Armastuse proovikiviks sai tulevasele agronoomile autori poolt külgepoogitud tõsine südamerike, mis pidi väärtustama kaunitarist arsti eneseohverdamist. Vene iludus ei kõhelnud hetkegi, vaid asus armastuse ja meditsiini kaasabil peigmeest ravima. Autori tahte kohaselt võis tema pingutustest täielikku edu loota.

Kuna agronoomist poega pidin mängima mina, siis pani lavaline armulugu mind sedapuhku juurdlema sügavamalt kui muidu. Kaks noort inimest saavad tuttavaks: üks on

peaaegu agronoom, teine raviarst. Et patsient armub arsti, see on arusaadav, paar aastat vanusevahet kauni naise puhul ei loe ka midagi. Noormees, tõmmu lõuna-maalane, neiu helevalge leningradlanna — sotsialismi tingimustes sellest komplikatsioonid ei teki. Erinevad tavad, kultuuritraditsioonid, elufilosoofia. Kas ükski neist ei hakka isekalt eesõigust nõudma? Kas noored leiavad kompromisslahenduse või allub üks neist tugevama tahtejõule? Kuidas see küll elus võiks välja kujuneda? Autor vaikib, justnagu polekski tegelikkuses neid probleeme olemas. Ei heiduta pruuti seegi, et peigmees on tõsiselt haige, ei mõtle ta oma tulevaste laste peale, kas nad sünnivad tervetena ja tugevatena ühiskonda, mida tahame näha leistest ette rühkimas.

Mina näitlejana vajasin karakteri loomiseks igakülgselt selgust, pidin teadma kõiki allhoovusi.

Kuulsin autorit vahele hõikamas — see on suur armastus! Aga millest? Nad ju ei tunnegi teineteist lähemalt! Muinasjuttudes jah, seal loetakse kõik silmadest ja paarist lahkest sõnast ära. Tänapäeval inimesed nii lihtsameelsed pole, neid seab eluga rohkemgi niite, kui mina neid lahti harutada suudaksin.

Edaspidise töö käigus sai minu pealisülesandeks ülepaisutatud teksti loomulikuks tegemine, romantilise hoo tagasihoidlikuma realismi poole kallutamine. Vertinskaja õnneks ei viljelnud sotsialistliku realismi neid külgi, kus püüti aina rõhutada inimeste positiivseid jooni, mis lähitulevikus pidid rahva absoluutse enamiku vallutama, ning retušeeriti elu käesoleva momendi varjukülgi.

Päris kindlasti tulid tõetruult välja kokkupõrked vanema vennaga, Teetlaga, kes mängis toda isekat kolhoosiesimeest. Laskime käiku peale lavalistest suhete veel isikliku vinna, kuhu vahepeal sappi juurde oli kogunenud.

Kontrollkomisjon leidis tüki kena olevat, mind kiideti ka. Aga mul polnud enam suurt usku komisjonidesse, kes istusid saalis, käes käibemaitse mällid, ning vaatasid, kas tegelane mahub sinna sisse või mitte. Mõistsin ise väga hästi, et seisan kusagil keskmise teatritegemise tsoonis, kust üles meisterlikkuseni saab olema väga vaearikas.

Esiatenduseks saabus teine trupp tagasi. Reet istus oma tomatpunases kleidis esimeses reas ja ma eksisin mitu korda elementaarse reegli vastu — vaatasin saali.

Viimasel vaheajal toodi Reedale telegramm. Administraator torkas selle talle pihku puhketoas kõikide silme all. Reet rebis telegrammi lahti ja muutus näost kaameks. Läks koridori, astus mõned sammud paremale, siis vasakule ja jooksis trepist üles. Administraatori märguande peale tormasid õmbleja ning kassapidaja talle järele.

«Mees on surnud... Mees on surnud,» käis sosin suust suhu ja kõrvast kõrva. Sisin nagu kompressori ventiilist, mis aina valjenes

Valgusemärgid. Inspitsient teatas

«Kolmanda vaatuse tegelased, palun lavalet!»

Jah, lavale. Mida ma pean seal tegema? Ahjaa, stseen Veerakesega. Mis on minu esimene lause? Mitte ei tule meelde! Tekstiraamat? Tekstiraamat on rekvisiiditoas. Juba pimeneb saal, eesriie läheb. Veerake tuleb lavale, ootab. Tekst tuleb meelde. Pagan võtaks, mul peab ju pintsak seljas olema, mida ma siis pärast Veera õlgadele asetani! Sellele oli pool stseeni üles ehitatud. Kuhu pintsak jäi? Puhketuppa toolileenile. Madinal horisondiriide tagant ringi. Peeglist paistis mu turiläinud parukas. Külgekardina serv oli kulumult musta grimmitriibu laubale tõmmanud. Taskurätikuga nägu puhtaks, peoga üle juuste. Jälle tagasi teispoole lava. Kiiruga rõhusin ust vastupidises suunas, lükkasin peaaegu seinu ümber. Uksele suunatud hele prožektor torkas oma pimestavad kiired mu ahmi täis näkku. Veerake, alias neiu Arvon, vaatas mind vihase tapahimulise näoga.

Hetke pärast saime näitlejaliku välise rahu tagasi ja püüdsime tegevusliini mööda edasi minna. Veera rääkis, aga see oli minu jaoks ainult mingi häälikute rida, mille lõpus püüdsin märgusõna mitte mööda lasta. Minu sise monoloog oli näidendisse hoopis sobimatu. Reedal oli õigus... Kui ta nüüd endale midagi sisse ei söö... Et sel Bergmanni-mutil keel ära kuivaks...

Märgusõna ma kuidagi siiski tabasin, tekst tuli mehaaniliselt suhu. Pintsakugi panin õigel ajal Veera õlgadele.

Plaksutati. Piletörid tõid lilli. Veerale sugulastelt, minule ulatatud roosi küljes rippus Haapsalu vaatega postkaart, tagaküljel kiri: «Õnnitlen! Aino.» Vaatasin kaarti ja mõtlesin, et pean midagi tegema. Ma ei suutnud otsustada, mida. Kas sosistada piletörile — katsu see tütarlaps uksele kinni pidada — või joosta ise väljapääsu juurde. Ma ainult astusin kinnijooksu eesriide eest tagasi,

tegin mõne sammu ettepoole, kummardasin uuesti ja nii kolm korda järjest.

Ma ei tea, kas Aino ootaski minuga kokkusaamist. Ta vahest oleks siis kaardile midagi rohkem kirjutanud? Kindlasti viibis ta teatris kellegagi koos, oli kaugemalt tulnud. Ma pole seda tänini teada saanud.

«Seltsimees Suursoo,» pahandas Vertinskaja, «teie nagu konduktor jaamu teatasitel Veera teile ükskõik! Kas teie siis elus pole kedagi armastanud?»

Neelasin tigidad sõnad alla. Vaikisin.

Reet pakkis asjad kokku ja sõitis ära. Ei tulnud jumalagagi jätma. Oine rong viis ta minema inimurdu, kuhu ta nii väga igatses

Direktor Looke ei lasknud end maha, vaid hoobis poos üles. Hakkasid lükuma kuulujutud, üks imelikum kui teine. — Direktor Looke ei poonud end üldse naise pärast. Müüs soovhoosi ehitusmaterjali. Ostis odava raha eest kokku küüditatutest mahajäänud varandust. Üüris oma autot vargajõugule Santažeeris üht kunagist juveeliäri omanikku. Mõni arvas koguni, et küllap see mees mängis ka ise õõsiti maanteeröövlit

Miks ei tulnud saatustlik pauk ikkagi salapärasest püstolist? Vahest ta ei saanud enam relva kasutada?

Tõde jäi prokuratuuri raudkappi luku taha.

Igatahes pildusid Reeda juustes ja kaelas rippuvad ehted tagantjärele õige kahtlast helki.

(Kui ma Reeta aastakümne pärast ühe autojuhi õnneliku abikaasana kohtasin (ise töötas ta siis ettekandjana), oli lugu ammu tuhmunud ning ma ei küsinud temalt selle kohta enam midagi.)

Uskumatu, et Stalin on haige, raskesti haigel Parimad arstid ei leia rohtu! Inimeste närvipinget näis muutuvat tohutuks võbisevaks keeleks. Muidugi oli igal inimesel oma isiklik suhe ja arvamus riigijuhi kohta, kes oli juba eluajal mõne ammuse keisri kombel omandanud epiteedi — Suur! Suur Stalin! Ometi hõljus üle maa selgelt tunnetatav ärevus, millele võis kindlalt anda sisu: mis juhtub siis, kui sureb Suur Juht, kes seni oli karmi käega elu surunud kindlasse rööpaisse. Just sedamoodi! Mitte hoidnud-juhtinud, vaid surunud! Kas edasi või tagasi, aga midagi siiski juhtuma pidi! Ei olnud võimalik, et kõik

jääks endiseks! Loomulikult leidis hulganisti inimesi, kes soovisid — kõik jäägu nii nagu on. Mina isiklikult tundsin kindlalt rohkem neid, kes lootsid, et midagi muutub, vähemalt hakkab muutuma. Riigi sellistel pöördetkedel ei või kunagi raudkindlalt ette aimata, kuhu elu suundub, eriti maal, kus suured hulgad inimesi on painutatud nii vaimse kui ka füüsilise surve alla. (Näiteks kolhoosnikud, kellele mõnel pool ei antud isegi passi!) Kus puudub avalik poliitiline vastasrinne, kus salamisi käib ringi sõna autoritaarne. See sõna oli kuulutatud tabuks, avalikult kirjutati ja kõneldi — meil on kõige demokraatlikum riigikord. Kes tahtis, see uskus, kes ei tahtnud, pidi ka uskuma — see tähendab tegema niisuguse näo, nagu usuks.

Stalini alalõpmatuks suureks ja geniaalseks ülistamine oli viinud inimeste ajudesse ettekujutuse, et ta on olnud kogu aeg suur. Kas siis tema võilis sõja? (Kuigi tõeliselt võidavad sõdu rahvad.) Mida andis Stalin kui ülemjuhataja? Kuidas see Peetruse kaaludel välja näeks? Kindlasti kaaluvad tema teened väga palju. Kõigepealt range hirmudistsipliin, milleta sõjas vist läbi ei saa. Mõni võib küll väita, et Stalin oli õiglane, kuid ta ei suuda kummutada fakti, et Stalinit kardeti. Edasi sigines minusse ja paljudesse teistesse kahtlus: kui Stalin oleks suutnud sõjale eelnevatel aastatel, kuudel ja päevadel kindlalt ja targalt otsustada, oleks tohutud ohvrid jäänud vaiksemaks. Sõjas juhtub küll alati midagi ettenägematut ning «oleks» on selline mees, kes võib kõik asjad ainult tagantjärele heaks pöörata. Ometi paneb ta selles punktis kõvasti kahtluse alla Stalini geniaalsuse ja suuruse.

Mina muidagi ei suutnud mõista suure rahva muret, ma polnud venelane, ei olnud teinud koos Staliniga kaasa rasket võitlust rindel ega ennesõjaaegset ülesehitustööd. Kindlasti segas mind Stalinit hindamast hirm, et ka mind võidakse kuivanud oksakesena hunnikusse heita ja ära põletada. Loomulikult ei suutnud ma Stalnit seetõttu armastada. Ütleme, et mina olin vääritud. Kuid inimene, kes umbusaldas nii paljusid, ei saa olla rahva juht, vaid muutub tema vaenlaseks. Kuhu jäid Anvelt, Kork, Tuhhatševski, Blücher? Kuidas nad surid, mille eest? Isegi nende haudu pole teada. Ükski vabandis, valedokumentide kaela ajamine ei suuda niisugust teguviisi õigustada. Stalin ei usaldanud isegi vanu ausaid kaasvõitlejaid, võib-olla isegi ei küsitlenud neist kedagi, kui prahihunnikule tule otsa pis-

tis. Kes jõuab kokku lugeda ülekohtu, mille kuulutas lausa seaduspäraseks allegooriline vanasõna: kus metsa raiutakse, seal laastud lendavad! Tõsi, nii see kirvetöö puhul küll juhtub, aga asi pole selles. Miks üldse niipalju põlis-metsa maha raiuti?!

Tuleb välja, et igale rahvale on võimalik sisendada usku juhti ja tema ideedesse.

Miks siis rahvas nii ärevil oli? Mida ta kartis? Stalinit kutsuti küll isakeseks, kuid siiski polnud ta lihane isa, keda lihtsalt veresuguluse pärast ei tahetud kaotada. Või väriseti tõesti sellepärast, et rangelt koos hoitud raamid lagunevad ning nõukogude kord jookseb natsionalistide, revisionistide, kosmopoliitide ning teiste rahvavaenlaste kätte? Või tunnetasid paljud oma ülipüüdlikkust, süüd mahasurutute ees ning kartsid, et nüüd on nende kord prahihunnikutesse lennata?

Polnud võimalik kellegi käest midagi avameelselt küsida.

Ohes olin mina ise küll kindel — hullumat tulla ei saal! Üks kuuendik maailmast pole kulakutalu, kus käsutab ainult peremees ja kus pärijad pärast tema surma tülli lähevad. On ju olemas kommunistlik partei ning seal oskavad paljud arukalt mõelda. Midagi kiiret ja otsustavat siiski loota ei tasu. Esialgu Stalini maine kest balsameeritakse, tähtsad riigimehed kannavad ta nagu mõne suure vaarao mausoleumisse, tõeliselt suure inimese, Lenini kõrvale. Kuhu jääb terve armee ülistajaid, takkakiitjaid, agaraid käsutäitjaid, olupoliitikuid? See, kes vähegi muuta tahab, peab kogu selle väehulga aplaagrisse laskma, või siis uuele lainele ümber häälestama. Osavaid kohanejaid leidub rohkem kui teatrites näitlejaid! Kunas jõutakse niikaugele, et võib rahuliku südamega välja öelda seda, mida mõtled? Aga see aeg tuleb.

Stalin surnud! Viibisime parajasti ringreisil. Lender helistas, kutsus trupi tagasi — etendused keelatud, ülemaaline lein. Midagi erilist esialgu ei juhtunud. Ainult kogist valjuhääldajaist voolas kurba muusikat. Leinamuusika võttis meid vastu ja saatis igas asulas, kust me läbi sõitsime. Vahepeal ainult mootori üksluine põrin, üksikud poolihääli lausunud sõnad, üksnes sisekõrvaga tajutav üle maa laotunud musta krepri sahin.

Kogunesime leinaaktusele. Lauale asetatud musta lindiga portree vaatas meid ning surm kui lepitaja oleks pidanud häälestama leebusele, andestusele, nukrusele, viima mõtted kaduvusele, igavesele muutumisele.

Ometi ei vullanud mind tavaline matusemeeleolu. Ei saanud ma ka end sundida erapooletu pealtvaataja, sündmuste registreerija rolli. Sadade määratlemata assotsiatsioonide kaudu tõmbusin nii sisemiselt kui ka väliselt veidralt kangeks, ei teadnud, kuhu panna oma niiskete popesadega käsi. Tundsin, et mul on raske liikumatult paigal seista, aga ka sammu siia-sinna astuda ei suutnud. Portree kiskus pilku endale.

Nähtamatu hüpnotisöör tagus mulle pidevalt pähe — mida sa teeksid või lausuksid, kui see inimene seisaks elavana sinu ees. Kujutasingi siis, et ma seisan Stalini ees ja võin talt midagi küsida. Aga mida? Mida võiks tema mulle selgeks teha? Kas seda, missugune on ta tõeliselt? Kuidas vaidlesid sinus parem ja halvem mina, kes igas inimeses tingimata on olemas? Ütleb ju Stanislavskigi — mängides halba inimest, otsi, mis on temas head, muidugi ka vastupidi.

Vahtisin pilti nii pingutatult, et see muutus otsekui läbipaistvaks vahapaberiks, mille tagaküljelt kumas sama foto mustvalge negatiiv — karm, terava silmavaatega, Ivan IV sarnane. Nii kui ma pilgu korraks kõrvale keerasin, oli pildil jällegi tagasi rõõmsavärviline heatahtlik papi. Negatiiv aga ilmus kohe. Vähe sellest, see saatis ka kuulmatu ultrahelise hoiatuse — jätta kõik kahtlused, vastalised mõtted.

Stalini üle kohtumõistmine tuli jätta ajaloo hooleks. Eks ajalugugi ole inimeste kätes — kes seda kirjutavad, sellest räägivad, sellest vaikivad. Mida kirjutavad autoriteedid, see jääb peale. Autoriteetki ei saa jääda täiesti erapooletuks, vahest ainult mingi kauge maa ja ammuse aja sündmustes.

Tulid kolleegid, näol erakordse sündmuse kombekohane tõsidus, sekka neidki, nagu Voolna, Vertinskaja, Teetla, kes sooritasid etüüdi: leina lähedast inimest. Viimasel oli nagu juba nii nukralt kõver, otsekui oleks ta teatriembleemi küljest kurvema poole ära murdnud ning endale ette riputanud. Mees koguni nruksus, võttis mitu korda taskurätiku välja. Kas luhtuvate lootuste pisarad või igaks juhaks ettemäng? Siin segunesid elu ja mäng juba nii võrd, et seda võis nimetada elumänguks.

Jälgisin pealinnast meile «asumisele» saadetud teenekat näitlejannat Katariina Välmani. Ta oli kollektiivi peo ajal vägijookidest julgust saades ka Stalini portreele klaasikese vastu silmnägu lennutanud. Klaasitud trükipilt kannatada ei saanud, lõõbiti natuke ja asi sellega, selleks õhtuks. Hommikuks oli aga lugu teada «seal, kus vaja». Halvimast päästis Välmanit suur populaarsus, võib-olla ka kõrged tutvused. Räägiti, et igas teatris pidi olema kohe üks palgaline nuhk või kopulaja. Mine tea? Meil Teetla küll vist palgaline polnud, liiga ühepalgeline.

(Stalini piltidega tuli üldse ettevaatlik olla. Neid riputati ka kõikjale, otsekui mingeid jälgimise- või meelsusekontrolli aparate. Tööpataljonis pidime Stalini portree naelutama juurviljakeldri esikusse. Käisime kartulite järel tõsistena nagu kabelis.)

Punase linaga laua otstes, otsekui auvalvesse, asusid Lender ja Vertinskaja, keskel Stalini pildi taha seisis uus ametiühingukomitee esimees näitleja Tiidermann. Seisime vaikselt nagu matustel kunagi, keegi isegi ei sositanud. Lender ei teadnud, mida oma kätega peale hakata: nõõpis kord pintsaku kinni, tegi siis uuesti ülemise nõõbi lahti, silus taskuklappe. Vertinskaja ohkas traagilise ilmega, Tiidermann kogus paberilehte näpuvahel hoides mõtteid, paber värises kergelt.

«Seltsimehed,» alustas ta vaikselt. «Meie maad, kogu maailma töötavat rahvast on tabanud ränk löök. Ei tuksu enam suure inimese, väsimatu võitleja, Lenini võitluse geniaalse jätkaja Jossif Vissarionovitš Stalini süda. Stalini nimi on lõpmatult kallis meie parteile, nõukogude rahvale, kogu maailma töörahvale...»

Tiidermannil hääli hakkas värisema, tuhmus ja ta põskedele veeresid suured ehtsad pisarad.

Mees ei saanudki enam edasi rääkida, suutis vaid osutada käega Lenderi poole, talle sõna andes. Ei pöördunud kõrvalegi, et pisaraid varjata, seisis seal oma märja näoga. Juba muutusid ka hellatundelisemate naiste ninad vesisteks.

Tundsin end sama pahasti kui kunagi lapsena pühapäevakoolis, kuhu sõbrad mu kaasa võtsid. Umberringi olid ülivagurad näod. Nutu äärel kahvatu prillidega naine rääkis, kuidas patt ähvardab noorust ja kuidas aina tuleb paluda Jeesus Kristust, et ta püha armastusega õnnistaks iga sammu, mida me astume. Seal, kus elab jumala vaim, seal olevat õnnistatud koda, kuhu juhatab inimesi Jeesus

Kristus, elava jumala poeg. Kristus oligi jutluse kõige tähtsam tegelane. Minul aga oli piinlik, lausa häbi, et pole põrmugi kurba tunnet. Ma ei saanud aru, miks sellel keskealisel naisel noorusest nii kahju on. Mulle paistis, et naine hoopis näitleb, pingutab üle. Ei julgenud talle näkku vaadata, kartes, et jutlustaja saab aru, et ma teda ei usu. Nägin inimesi ilma peadeta, ainult nende rindu, kõhtusid, jalgu...

Seegi kord ei suutnud ma rääkijale silma vaadata. Märkas, et Tiidermannil oli pintsakuhõlmal plekk ning jalas viltutallatud kingad. Seekord oli mul kahekordselt piinlik: rääkijate pärast, kes mõtlesid kindlasti midagi muud, kui seda, mida nad suust välja lasksid. Sidestused, mis tekkisid, ei meeldinud mulle. Ent midagi pole parata — inimene ei saa selliste hetkedel öieti mitte kunagi olla erapooletu, igal on oma elukogemustest lihvitud kõverpeegel.

Teetla läks teatrist minema, mööblivabrikusse, pidas seal kõnesid, kutsus üles valvsusele, jälgis hoolega, mis ülevalpool öeldi, ning näe imet — ta võeti ikkagi parteisse!

Ühel ilusal maihommikul tuli teatrisse ohvitserimundris mees, Kaare vend, kõndis Lenderi kabinetti, läks sealt linna parteikomiteesse ning mõne päeva pärast oli Kaare endisel näitejuhikohal tagasi.

Leidsin nüüd lõpuks ühe läbikäidava toa, aga see polnud kellegi elu. Kõrval kisäsid lapsed, ülal peeti käärikaid pidusid. Pealegi ei meeldinud mulle see kuiv tolmune linn põrmugi. Aasta pärast läksin vanasse teatrisse tagasi.

Maaritsast olid sinna tõepoolest ainult anekdoodid maha jäänud. Sattusin populaarse lavastaja Runga kätte alla. Ka Rünk, omaaegne pahempoolne Töölisteatri tegelane, ei pääsenud degradeerimisest. Keegi kadekops leidis raamatukogust kodanliku-aegse brošüüri, kuhu Rünk oli kirjutanud midagi kritiseerivat tolle-aegsete nõukogude olude kohta. Sellest piisas, et lennata pealinnast minema.

Sain tunda andeka, kuid tujuka näitejuhi kätt. Rungaga juhtus mul paar suurt õnnestumist, kuid oli ka läbikukkumisi. Jõudsin pikkamööda järeldusele, et tõelisele näitlejale on ikkagi tarvis rohkem kui üks protsent annet, sest ka üheksakümme üheksa protsenti tööügamist ei vii

näitelaval sihile, kui puudub näitlejalik sarm. Näitlejatöö endaga ja osaga on ikka üks suur segane mõiste. See kuulub rohkem tunnetuslikku valdkonda, kulgi suurt osa mängib kaasa elutarkuste summa.

Väikelinna koolimajas lõppes külalisetendus — südame-lik lugu klassikaaslastest, kel rasked sõjapäevad seljaga. Nüüd olid neiud-noormehed kokku kogunenud, nii-paljudest kui sõda neid säästis, mina, sõjaväevormis ühe käega invaliid, nende hulgas. See lüürilis-nukra alatooniga osa sobis mulle, tundsin, et olen rolliga hästi kokku kasvanud. Kui nüüd järele mõelda, kaldusin ma mõningal määral sentimentaalsusse. Stseeni ajal, kus kohtun koolipõlve armastatuga, valasid inimesed saalis pisaraid. Aga võib-olla polnudki see nii paha, vaataja peab ju teatris ka midagi hingele saama, nutta ja naerda. Ning naerda saigi näidendis omajagu.

Istusin koos kolleegidega lava ette asetatud toolireas, naoga õpilaste poole. Mu pilk libises üle traatvõrguga kaetud akende: vaatasin seinale kinnitatud võimlemis-redeleid, uurisin mühklikuks kulunud põrandalaudu. Umbes samasugune nägi välja ka minu algkoolisaal, lavagi sama tilluke. Ainult lapsed, need ruuge- ja valge-päised jõmpsikad, kuulusid küll uude jõukamasse aega, seda ei saanud salata. Keegi ei kandnud lagunenud jalat-seid ega lapitud riideid. (Mäletan, kuidas ma koolipõlves mitu nädalat murdunud saapatallaga ringi käisin, sest isal lihtsalt polnud seda natukest raha, et saabast king-sepa juurde viia. Mitmetel rasketel kuudel tuli loota mitte jumalale, vaid vürtspoodniku lahkusele, kuni isa jälle töötsta leidis.)

Palju vett oli merre voolanud sellest ajast, kui ma samasugusel laval, väikesed ämbrikesed kaelkookudega õlal, ühe papist väljalõigatud õie juurest teise juurde jooksin: «Summ, summ, sulamesil Brumm, brumm, ei ma väsi...» Rohkem ei mäleta. Esimene näitemäng. Kas «Mesilane Maaja»? Tahtsin ma kunagi koolipäevil näitlejaks saada? Päris kindlasti mitte. Vaese rahva lapsel oli kindlam omandada «amet, mis leiba annab». Ometi teenisin ma praegu endale leiba näitlejaametiga.

Opetajad õhutasid lapsi küsima, meie vastasime

«Kuidas saadakse näitlejaks? Mismoodi osad pähe jäävad? Kaua proove tehakse? Palju näitlejad palka saavad?»

Siis tõstis üks väike tüdruk kae püsti. Ta soovis, et ma räägiksin midagi sõjast. Tüdrukuke teadis küll, et sõda on väga hirmus ja sõduritel seal väga raske. Tema tahtis aga kangesti teada, kas minul on sõjapäevist jäänud meelde ka mõni helge silmapilk, naljakas lugu. Nähtavasti muutus koosistumine lapsele igavaks. Siiras usus näitemängu tõsielulistesse alustesse arvas ta kindlalt, et leitnandi mundris näitlejaonu on ka tõelisel lahinguväljal vastikuid sakslasi nüpeldanud.

Näitlejaonu sattus kimbatusse. Naljakaid seiklusi oleks võinud lausa käisest puistata. Kahjuks juhtusid need kõik välihalli mundrit kandes hoopis vale poole peal. Ma ei tohtinud ju väikese tüdruku ega ka saalitäie jõmpsikate illusioone purustada.

Sõjatee jääb alati selliseks teeks, kus viikatimees su kõrval kõnnib, ükskõik millises mundris seda marssima pead. Juhtus vahel, et kontkäpp pani hetkeks vikati kõrvale ja sa märkasid, et loodus su ümber elab ikka oma tavalist igipõlist elu.

Üks öö... Oieti mõni tund enne koitu... Alles kaks päeva tagasi jooksin elu eest mööda soist heinamaad metsa poole. Ette ja taha langes mürske, pritsides mind üle mulla ning poriga. Siin-seal lamasid rohekashallid inimkogud, otsekui oleksid nad heinamaale magama heitnud. Mõned küll liigutasid veel, püüdsid edasi roomata, mina aga aina jooksin. Ainult mitte vangi langedal Metsa jõudes võis ellu jäädal Jõudsingi, hing paelaga kaelas, püüde varju. Teispool metsa talust sain mingid närused künnipüksid ja sõnnikuveopintsaku. Frentši viskasin haokubu alla. Rebenenud jalavarjud ei suutnud täielikult varjata mu soldatipükse ja -säärikuid. Hoobilt lindpriiks muutunud, hiilisime kaaslasega mööda metsi ja kõrvalisi radu. Sakslased oleksid meid maha kõmmutanud kui desertöörid, nõukogude omad kui vaenlased. Kui jõuaks ainult rutem mere äärde! Minema kodumaalt, siin pole mul enam millelegi loota...

Alustasin.

«Räägin teile ühest ööst, kus oieti midagi ei juhtunudki. Ometi oli see öö niivõrd erakordne, et tikub mulle veel praegugi unenägudesse.

Harilik vaikne, niiske soojusega täidetud sügisöö. Olime sattunud rindelähedases metsas kõrvalise metsavahitalu juurde. Majake, laut, kuur, heinakuhi. Tunnimees

pandi välja, teised kümme meest ronisid laudalakka magama. Mina seisin all redeli najal, minu kõrval heledapäine tütarlaps, kes oli toonud mulle kruusitäie piima. Vaikses tuules kahises haab, ritsikas siristas, suur öölind nagu vaim hõljus meist üle. Olete kuulnud, kuidas laudas lehm puhub, põrsas unes ruigab ja pääsukesed räasta all pesas sidistavad ning kuidas kusagil aampalgi külge kinnitatud hallis keras pinisevad herilased. Need tavalised, iga talu toimingus märkamatuks jäänud argised hääled muutusid osakeseks suurest, edasipürgiva elu-armastuse sõnadeta laulust. Olime ju äsja surma lõugade vahelt välja rabelnud.»

(Igapäevases elus märkamatuks jäävad pisiseigad tundusid mulle tookord tõepoolest erakordselt paljutähenduslikud. Jatsin ju mõttes kodumaaga jumalaga. Tahtsin vajutada endale hinge selle, võib-olla viimase öö kodusel pinnal. Meri oli ligidal, lootsime tuttava kaluri paadiga üle lahe pääseda. Seda ma mõistagi lastele ei rääkinud.)

«Tundsin äkitselt, et maailm on sulam, millesse ka mina olen valatud,» rääkisin ma edasi. «Maa, õhk, vesi, kõik, mis elab ja liigub, kuulub ühte. Et lendame tohutu kiirusega maailmaruumis, hoiame kinni õhukesest maa-koorest ning oleneme üksteisest.

Ameerika luuletaja Walt Whitman ütleb nii:

«Ma usun, üks rohukõrs pole vähem kui
tähtede ringkäik;
Ja et sipelgas pole sest halvem, ei liivatera
ega käbliku muna;
Ja et ahtaimgi sooneke käel on irvitus
masinate üle...»

Siis lõi selles seenelõhnalises udusse maetud sügisöös kaugel silmapiiril taevas kumama. Ohus rippusid valgustusraketid. Oli kuulda plahvatuste kuminat. Pommitati lähemat asulat. Võis ette kujutada, kuidas seal müürid varisesid, inimesed keldritesse pugesis, lapsed nutsid ning hirmust kaamed emad neid rahustada püüdsid. Lennumasinate juhtkangide taga istuvad mehed aga tegid külmavereliselt oma igapäevast sõjatööd. Sõda, inimkonna veel ravimatu lastehaigus, puhkeb õudse epideemiana kurjuse, vihkamise, ahnuse viirusest! Ometi tahtsid kõik elada. Ka mina, ükskõik kus, kasvõi sealsamas metsaservas! Teha rasket tööd, abielluda samasuguse südame-

liku olendiga kui piimakruusiga tüdruk mu kõrval, mis sellest, et ta jalgasääred olid kriimulised ja nina kesten-
das. Ainult, olgu ikka vaiksed sumedad ööd, pääsukeste
sidin ja herilaste pinisemine...

Lapsed, kasutage elu lihtsaid hetki, armastage loodust,
kuulake selle hääli! Loodusest ammutab inimene oma
jõu, armastuse kõige elava vastul»

Lapsed plaksutasid. Meile kingiti lilli. Minu juurde
astus noorepoolne naisõpetaja, kuidagi pingul ja närvis
nagu meie, näitlejad, enne etteastet. Paistis kuidagi tuttav.

Minul on alati olnud hea silmamälu, näod jäävad küll
meelde, aga mõne aja pärast ei suuda enam meenutada,
kus seda inimest kohanud olen. Kas müüjana kusagil
poeleti taga, laenutajana raamatukogus või kusagil mujal.

Nii ka tookord.

«Täna teid toreda esinemise eest!» lausus naine plika-
liku kniksu saatel. «Lapsed on vaimustatud...» Siin-
kohal jäi tervitaja hetkeks stoppama, silmis riukalikud
sädemed. «Mulde, kas Maeterlinck on endiselt teie lem-
mikautor?»

Maeterlincki nimetamine mind küll väikestviisi üllatas,
ei tekitanud aga ikkagi seoseid küsija isikuga.

«Maeterlinck? Kunagi ammu lugesin «Tarkust ja saa-
lust». Maetan, seekord ta tüütas mu oma filosoferimi-
sega ära ja ma ei suutnudki korraga raamatut lõpuni
lugeda. «Pelléas ja Mélisande» oli ka kena armastuslugu,
palju pole sellest meelde jäänud. Kõige rohkem oskan
ma hinnata tema «Sinilindu». Nägin Moskvast veel Sta-
nislavski lavastajaajast pärit etendust. Muinasjutulisus-
sele vaatamata kõitis see mind lihtsa sügava inimlikku-
sega. Eks me näitlejadki taha Sinilindu tabada. Lemmik-
kirjanik ta just pole olnud,» seletasin asjalikult, oletades,
et tegemist on mõne kirjandushuvilisega.

«Selle-eest äratasite minus huvi Maeterlincki vastu,»
naeratas naine kavalalt.

«Mina? Mil viisil siis?» imestasin, üsnagi põnevil.

«Aga selkombel.» Opetajanna avas ridiküli, võttis sealt
nabkkaantega märkmiku ja sirutas minu poole.

Võtsin märkmiku ning juba ma teadsin, mida ma sealt
leian. Tõepoolest: «Usaldagem armastust nagu usaldame
elu...»

Ja selle all naise käekirjaga:

«Meie mõtetega julguse, õigluse, aususe ja armastuse

kohta on samasugune lugu kui tammeterudega metsas:
tuhat ja kümme tuhat eksib ja roiskub samblasse, enne
kui sünnib üks puu.» 13. mai 1951. a.

Allkirja polnud. Nähtavasti omaniku enda kirjutatud.

«Andestage, ma ei tundnud teid ära, niipalju aega on
möödunud. Vist küll juba viis aastat. Muidu veel, kuid
välimus pole enam endine.»

«Jah, ma olen Urve. Hea seegi, et ma teile üldse meelde
tuln.»

«Tõsi jah, Urve,» kinnitasin mina.

Miks valis ta just selle tsitaadi? Ega ma ometi õelnud,
et armastan teda? Temale mittet Mõnikord tuli ette, et
vaimustushoos ikkagi neid sõnu pillasin.

«Mnjaa...» venitasin, et mõtteid koguda, «see Maeter-
linck on ohtlik ideoloog, ta paljastab meie nõrkusi, isegi
õigustab neid. Kuidas näiteks on lugu teie enda mõte-
tega? Kas need ei muutu ega eksi kõrvale?»

«Ma ei tea,» kõhkles naine. «Nii ja teisiti... Mida te
just silmas peate?»

«Noh, võtame kasvõi armastuse, kas olete leidnud õige?
Olete õnnelikus abielus? On teil lapsi?»

«Eeei,» venitas Urve, «kuigi, jah, pidin peaaegu abi-
elluma. Kartsin kangesti vanatüdrukaks jääda. Minu
meelest pole midagi kurvemat kui üksik lasteta naine.
Mulle pakuti kätt ja südant ja majanduslikku kindlusta-
lust. Aasta aega ei julgenud otsustada. Kui lõpuks otsus-
tasin, kokkusin kohe ära. Ainuüksi austusest teise vastu
ära ei ela. Kui terve eluaeg ei pääse selle inimese lähe-
dusest, keda sa ei armasta, võib lausa hulluks minna või
luderdama hakata. Maeterlincki soovitus kohaselt ei istu
ma nüüd küll oodates, aga ikkagi on armastust raske
leida, isegi lihtsat, igapäevast.»

Mulle vaatasid otsa suured, rohekad silmad. Silmanur-
kades juba kanavarbad. Veidi püsti hoidev ninaots, selle
ümber tedretähed. Punapead enam ei olnud, kunagi
tumekuldselt helkinud juuksed olid hästi heledaks blon-
deeritud.

Inimese silmad öeldakse olevat hinge peegel. Aga võib-
olla peegeldub sealt ainult neisse vaata, a hing?

Ootasin, et mind kutsutakse külla. Aga, nojah, väikeses
alevis pidi naisõpetaja külaliste vastuvõtmisega ettevaat-
lik olema, võis end kergesti kompromiteerida, läbisõitvate
näitlejatega eriti. Eks me oleme väikekodanlaste silmis
olnud ikka üks kergemeelne rahvas.

«Kas see nukrameelne madonna on ikka veel alles?» sõandasin esitada küsimuse.

Urve punastas, noogutas ning puhkes naerma. Ja kutsus mind enda poole.

Kui me siis punapäise madonna vastas kušetil istusime, pihtis Urve:

«See pildike oli mulle algul päris ikooniks, mille poole ma lausa palvetasin — tulge varsti, tulge rutem meile esinemat Läksid kuud, möödus kaks aastat. Kuulsin, et olete uues kohas. Viimaks tuli meile teie teater, aga teid polnud nende hulgas. Siis ma kirjutasingi märkmikku selle Maeterlincki tsitaadi. Mõtelda, külaraamatukogust hakati väliskirjandust ära korjama! Sain sealt «Tarkuse ja saatuse» endale. Püüdsin igatmoodi peletada takjana küljes rippuva lootuse, et mind veel mäletatakse. Näitleja, kes päevast päeva rändab paigast paika, kohtab igasuguseid huvitavaid ilusaids naisi! Igal pool on ju ilusaids, eks? Miks peaks selline rändlind meeles pidama üht juhuluvust, mõnda tundi?»

Ei osanud enda õigustamiseks midagi ette tuua. Nii see tööpoolest läks. Aeg oli lennanud linnutiivul. Hiljagi ammu mehel endast tükk aastaid vanemal viiuldajal. Sai tütre, seegi on juba mõneaastane.

«Sul on omamoodi õigus,» tunnistasin mina. «Me ju sinatasime teineteist. Oli vist nii?»

Urve noogutas.

«Minule ei saatnud sa pühadekaartigi! Otte, et su süda minu pärast natukenegi valutab!» pinnis ta naljatoonil.

«Mõnikord ma mõtlesin sinu peale. Mõnikord seoses Meinhardiga, mõnikord niisama. Sina ju oleksid võinud ka mulle kirjutada, miks ka mitte?» põiklesin mina.

«Noh, näed!» hüüatas Urve. «Süda ei valetanud põrmugil Mina, rumalukene, arvasin, et raasuke ikka.»

«Ma ei mäleta ju seda enam. Võib-olla mõnikord ka natuke valutab,» püüdsin vabandada. «Millega ma sind ometi nii kütkestasin?»

«Ma ei tea!» Urve surus mõlemad käed südamele. «Arvad, et osa pärast, mida mängisid, et oled näitleja? Et oled erudeeritud inimene ja oskad toredaid tsitaate tüdrukute salmialbumitesse kirjutada? Oh ei, hoopiski mittel! Võib-olla sinu helluse pärast, sõnapidamise pärast, meelekindluse pärast?»

«Mismoodi ma sinu vastu hell olin? Meie vahel ei juhtunud ju midagi!» ei jõudnud ma ära imestada.

«Ja ise tahad veel olla inimehingede insener!» Urve raputas pead, tõrjudes eemale mu käe, sest olin usaldanud puudutada ta juukseid.

«Kui ma tookord seal voodis sinu kõrval lamasin, nii ligidal, et sinu ihusoojus minusse tungis, mõtlesin, teeks ta ometi katset. Ei või olla, et olen selline koletis, et ta mind ei taha. Olen sale, sugugi mitte kõhn, sääred on sirged, isegi väikesed ilusad rinnad on mul. Ta on ju normaalne terve mees, poissmees pealegi. Kui ta mind vähemalt suudeldagi püüaks! Küll siis ütlen talle, et ta on üks igavene lurjus, valelik sõnamurdjal. Kuid sa ei puudutanudki mind ning mitu unetut tundi juurdlesin, miks? Lõpuks jõudsin järeldusele — ta hoolib minust siiski, on aumees. Vaat, kuidas me naised tahame ennast petta. Mees hakkab meeldima ning me püüame igast pisiastjast endale soodsaid tundemärke leida. Kui sa hommikul veel kinnitasid, et olen päris kena, et minu pärast mingil määral piinlesid, sain oma usule veel kindlust juurde.»

«Ning sellesama pärast hakkasid mind ootama? Ootasid mitu aastat, kuigi sul oli võimalus mehele minna. Kas selliseid naisi veel tänapäeval leidub? Ma mõtlesin tööpoolest, et ainult klassikute teostes või kunagi vanal ajal, kui tütarlapse hoiti seltskonnast eemal, mõnikord koguni luku ja riivi taga,» tahtsin mina Uskumatu Toomana veel mingit kinnitust saada.

«Ju siis ka mina kuulun klassikasse, sellisesse klassikasse, mis on riulile tolmuma jäänud!» tunnistas Urve kurva grimassi saatel.

«Oo, ära karda,» julgustasin mina isalikult, «kord tuleb keegi, korjab su riulilt, puhub tolmust puhtaks, avab ning...» Edasise kirjeldamisega jäin kimpu. «Oieti peaksin see olema koguni mina,» jätkasin naljatlemisi. «Andsin sulle ju varjatud lootusi. Tõelise aumehena peaksin selle nüüd heaks tegema.»

Urve ei võtnud mu kerget tooni vastu, tõrjus tõsimeeli:

«Naljavend! Kas sa ei arva, et olen solvunud, kibestunud? Viis aastat mitte märkigi! Teistegagi oled aina naljatanud, ühegi peosaali kena tüdruku hulgast pole leidnud endale naist?»

«Näe, kuhu keerasid!» naersin mina. «Nüüd olen selles ka veel süüdi! Tegelikult pole näitleja elu sugugi nii kerge ja naljakas. Ühed, kes oleksid kohe kõhklemata mulle tulnud, neid ei tahtnud mina. Teised, kes mulle meeldisid, need ei usaldanud heitliku meelega näitlejat, soovi-

sid pikemat tundmaõppimist. Selleks ei andnud ränduri-
elu kunagi võimalust. Toredatel tüdrukutel oli teisigi kan-
didaate ning nad kositi vahepeal ära.»

«Õige ka, miks nad oleksid pidanud sinusugust usal-
damat!» turtsus Urve. Ilmselt tahtis ta minuga kangesti
jonnida. See kukkus tal kuidagi lapselikult, abitult välja.

«Tõeliselt ma ikkagi igatsesin oma peret ja naist, kes
mind kodus ootab. Hindasin oma tantsupartnereid ja juhu-
tuttavaid ikka rohkem sellest vaatevinklist. Kuid vaata-
mise asemel peab enne hulk imerohtu — soola — koos
ära sööma. Elasin ka nii umbes aasta otsa päris ühe
katuse all koos kena maalijanäitsikuga, kutselise kunstri-
kuga. Oli tark ja arukas inimene, tundis huvi ka teatri
ning kirjanduse vastu. Ainult et... Tead üht vana šlaag-
rit: kui sa kaugelt koju jõuad, ootab üllatus sind ees!
Kord jäi ühel ringreisil viimane elendus ära. Öösel oota-
matult tagasi saabudes leidsin ta napsipudeli tagant koos
ühe meeskunstnikuga, pidi olema kursusekaaslane. Mehe
rõivastus nägi välja pehmelt öeldes üpris kodune. Vaban-
das küll, et ahi kuumaks köetud, tuba palav. Pärast seda
kadus mul himu selle daamiga perekonnaseisuametisse
minna. Mõtlesin, et saan ka ilma naiseta läbi, lasen end
lõbusatel leskedel lõbustada.»

«Vaata, see kulus sulle ära. Siis tead nüüd, mis tunne
on, kui sulle seljataga truudust murtakse!» parastas Urve.

«Sarvekandja olla pole tõepoolest lõbus!» naersin mina.
«Sellepärast peab abielluma kindla peale. Kuna aga abi-
eluõnne on väga raske ette ära aimata, siis elagu vaba
poissmehepõlil Eks?»

«Kah õige, aga perekond tuleks ikkagi luua,» deklaree-
ris Urve tõsiselt.

«Olen püüdnud ka, aga tõeline armastus vist ei kaalu
ega mõõda midagi, ta ainult tunneb. Kust seda aga kuld-
ses keskeas enam võtta?»

«Oi, oi, seltsimees näitleja,» noomis Urve. «Hing peab
igavesti nooreks jääma! Mina küll tunnistan ikka veel
suurt armastust, kuigi see on minu jaoks mingi kauge
sinine unistus.»

«Kas sa mulle ka seekord õomaja annad?» hüppasin
suurtelt igavestelt teemadelt üsna proosalise juurde.
«Kuigi ma ei tea, kas kunagine džentelmen minus veel
elab.»

Hakkasin äkitselt igatsema kellegi sõbralikku lähedust,
köetud ruumi, puhast õhku. Võõrastemaja kuue voodiga

tuba oli kindlasti täis suitsetatud, õhkus sügisest jahe-
dust, haises higiste sokkide järele. Oleksin olnud nõus
kasvõi toanurgas kiiktoolis kükitama.

«Oo, sõbrake!» õhkas Urve vilunud traagiku kombel.
«Selline ettepanek ühele vanatüdrukule! Kui riiklikult
mõelda, siis jah! Onnetuseks olen igasuguseid komplekse
täis, kuidagi omaealistest maha jäänud. Ühes voodis
magamiseks lausa valge leht! Et sind aga kuhugi pöran-
dale magama panna, selleks on mul liiga hale süda.»

Kõmpisin võõrastemajja. Helistasin tükk aega ukse
taga, enne kui unine valvur mulle porisedes avas. Raud-
voodeid täistuubitud toas norskasid kolleegid.

Ma ei olnud eriti mõelnud nendele tütarlastele, keda
koju saates aiaväraval või pimedas koridoris naljaviluks
suudlesin. Mida see kellelegi tähendas? Ka selle hinge-
elu, kes esimesel korral voodisse laskis, ei huvitanud
mind. Kui ma alati kõike oleksin läbi kaaluma hakanud,
oleksid tüdrukud suudlemata jäänud ning sellest oleks
olnud veelgi rohkem kahju, küllap tüdrukutelgi...

Ma ei osanud leida sõnu, millega seda tüdrukut ise-
loomustada. Kuidas Strindberg ütles:

«Armastus ei ole heade omaduste koguhulk — ta on
nähtus, muud midagi.»

Urve oli ka lihtsalt nähtus. Isemoodi nähtus.

Hommikul läksin koolimajja. Koridorides valitses vai-
kus. Hiilisin kikivarvul, otsekui tuleksin vargite. Millises
klassis ta võis olla? Uks sildiga «Saal». Kostis laste
lauuluääli ning klaverimängu. Ahaa, ta on ju lauluõpe-
taja! Praotasin ettevaatlikult ukse, hinged kriiksusid ning
laste näod pöördusid korraga minu poole. Seal ta istus
klaveri taga ning vaatas suuril silmil samuti mind. See-
kord olin mina närvis. Viipasin käega. Urve tuli, jäi teis-
poole läve seisma. Tõmbasin ta koridori, sulgesin ukse.

«Noh?» küsis tema.

«Tere!» ütlesin mina.

«Tere!» vastas tema.

«Tule mulle naiseks!» laususin mina.

Tee peal mõtlesin, mis nägu Urve võiks teha, vahest
hüppab mulle kaela. Nüüd vaatas see põrguline mind küll
veidi isemoodi, otsekui oleksin pintsaku lõhki rebinud
või lubjaseks nühkinud, lausus siiski päris normaalse
rahuliku häälega:

«Ma praegu ei saa, mul on tund.»

«Tund! Mis tund siia puutub!» hüüdsin mina. «Ma ei taha ju sind praegu perekonnaseisuametisse tirda! Aga koolivaheajal? Siis on ju sul aega?»

Tema jätkas samas vaimus.

«Ahah, siis võib. Muidugi, kui sa suudad nii kaua kannatada!»

«Püüan,» vastasin mina. «Kes kannatab, see kaua elab! Aga sul ei paistagi hea meel olevat, et sind kositakse?»

«Kas siis nii kositakse, kulla näitleja?» muutis ta nüüd tooni. «Arvasin, et lõõbid niisama. Oleksid võinud lillekesegi kaasa võtta.»

«Anna andeks! Seda etteastet tuleb korrata. Mul hakkas korraga kange hirm, et lähed kellelegi teisele.»

«Nojah, mul on vähemalt viis kavaleri reservi pandud, kes ootavad ainult märgannet. Tead, ma mõtlen veel järele.»

Nüüd ometi puhkes ta naerma. Ning naerdes oli ta ilus!

1967—1987

Järs, E.

188 Sõnad on aur: Romaan. — Tln.: Eesti Raamat, 1989. — 192 lk.

ISBN 5-450-00647-0

Eduard Järsi nimi pole meie lugejale päriselt tundmatu — 1903. a. ilmus temalt jutustus «Külm oli tuul...». Käesoleva romaani loomise on viiekümne aastate algus oma kahtluste atmosfääri ning õnne paatosega, millele viitab ka teose pealkiri. Noore, mitte just «publika» ankeediga näitleja Lembit Suursoo loo kaudu saame ühtlasi silvestada kahe eesti provintsiteatri elu, teatriintriigide maailma, tollase teatritegemise võludesse-vaevadesse.

4702770201-258

001(15)-89 TL-11-20-88

84.3E

Литературно-художественное издание.

Ярс Эдуард

СЛОВА — ЭТО ПАР

Роман

На эстонском языке

Художник-оформитель П. Уртсон.
Таллинн, изд-во «Ээсти раамат».

Toimetaja R. Põder

Kunstiline toimetaja M. Raid

Tehniline toimetaja A. Mericand

Korrektorid V. Pihel ja U. Riisbek

ИБ № 7386

Laduda antud 17. 11. 88. Trükkida antud 10. 03. 89.
MB-01162. Formaadi 84X108/32.

Trükipaber nr. 2. Kiri: literatuurnaja. Kõrgtrükk. «

Trükipoognaid 6,0. Tingtrükipoognaid 10,08.

Tingvärvitõmmiseid 10,28. Arvesluspõognaid 11,05.

Trükjarv 33 000. Tellimus nr. 1596. Hind 75 kop.

Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10.

Trükikoda «Punane Täht», 200001, Tallinn, Pikk 58.